HAŞİR

﴿٥٩﴾ سُورَةُ الْحَشْرِ

Bu Haşir suresidir, medenîdir.

Âyetleri - Yirmi dörttür.

Kelimeleri - Dört yüz kırk beştir.

Harfleri - Bin beşyüz otuzdur.

Fasılası - من رب harfleridir. ب iki elıkab dadır.

Bikaî Bu Sureye Benî Nadıyr suresi denildiğini de nakl eylemiştir. Buharî ve daha ba'zıları rivayet

etmişlerdir: Saîd İbni Cübeyr demişki İbni Abbasa « سُورَةُ الْحَشْرِ » dedim « سُورَةُ بَنِى النَّضِيرِ » di, dedi, İbni Hacer bunun vechini şöyle iyzah etmiştir: buradaki haşir Kıyamet günündeki haşir zann edilmemek için böyle demiş olmalıdır. Çünkü murad Benî Nadîrin çıkarılmasıdır اهـ. Kamûs sahibi Feyruz abadînin Besairde beyanına göre: Haşir esasında bir cemaati makarr-u me'valarından Nefir suretiyle iz'aç ve ıhrac eylemeğe mevzu'dur. Sonra cemaat mülâbesesiyle cem'etmek ma'nasında isti'mal olunmuştur اهـ. Rağıb Müfredatında derki: haşir, cemaati makarlarından, ya'ni durdukları yerlerinden çıkarıb iz'ac ederek harbe ve emsaline zorlamaktır. Neseînin rivayetinde « لَا يُحْشَرْنَ » vardırki kadınlar gazaya çıkarılmazlar demektir, Gerek insanlar hakkında ve gerek gayrilerinde söylenir. « حَشَرَتِ السَّنَةُ مَالَ بَنِى فُلَانٍ » denilirki Kaht fülân oğullarının mallarını ellerinden giderdi demektir. Ve haşir ta'biri ancak cemaat hakkında

Sh:»4807

söylenir, netekim Allah tealâ «

﴿وَابْعَثْ فِى الْمَدَآئِنِ حَاشِرِينَ﴾ . ﴿وَالطَّيْرَ مَحْشُورَةً﴾ .
﴿وَاِذَا الْوُحُوشُ حُشِرَتْ﴾ . ﴿وَحُشِرَ لِسُلَيْمٰنَ جُنُودُهُ مِنَ الْجِنِّ

« وَالْاِنْسِ وَالطَّيْرِ فَهُمْ يُوزَعُونَ﴾ » ve « لِاَوَّلِ الْحَشْرِ مَاظَنَنْتُمْ اَنْ يَخْرُجُوا » buyurmuştur. Kıyametin vasfında da « ﴿وَاِذَا حُشِرَ النَّاسُ كَانُوا لَهُمْ اَعْدَآءً﴾ ﴿وَيَوْمَ يَحْشُرُهُمْ جَمِيعًا﴾ ﴿وَحَشَرْنَاهُمْ فَلَمْ نُغَادِرْ مِنْهُمْ اَحَدًا﴾ » buyurmuştur. Ve Kıyamet gününe yevmülba's ve yevmünneşr denildiği gibi « يَوْمُ الْحَشْرِ » dahi denilir اهـ. Bu Suredeki haşr ise kıyamet günü olacak olan son haşir değil, onun küçük bir nümunesi olmak üzere « هُوَ الَّذِى اَخْرَجَ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ اَهْلِ الْكِتَابِ مِنْ دِيَارِهِمْ لِاَوَّلِ الْحَشْرِ » âyetinde zikrolunan evveli haşir, ya'ni ilk haşirdir ki Benî Nadir Yehûdîlerinin çıkarılıb sürülmesidir. İşbu evveli haşrin mânası hakkında müfessirlerin beyanatını İmam Fahrüddini Razî tefsirinde şöyle hulâsa etmiştir: evvela haşir, bir cemaati bir mekândan diğer bir mekâna çıkarmak demektir. Buna evveli haşr denilmesinin sebebini beyanda ise bir kaç vecih vardır: birincisi, İbni Abbasın ve ekser müfessirînin kavlidir: çünkü bu haşr, Ehli kitabın ilk haşridir, ya'ni bunda ehli kitab Cezirетül arabdan ilk def'a olarak çıkarılmak suretiyle haşrolunmuşlardır. Bundan evvel burada böyle bir zillete düşmemişlerdi, izzet ve kuvvetleri vardı. İkincisi, Allah tealâ bunların Medineden çıkarılmalarını bir haşir kılmış ve bunu ilk haşir yapmıştır. Sonraki de Kıyamet haşrı olacaktır. Saat gelince nas Şam tarafına haşrolunacaklar, orada kıyamet mahşeri olacaktır. Üçüncüsü: bu ilk haşirleri sonraki de Hazreti Ömerin

onları Hayberden Şama sürmesidir. Dördüncüsü, evveli haşir demek ilk harbde ihracları demektir. Çünkü Resulullahın Ehli kitaba yaptığı ilk harbdir. Beşincisi Katada demiştirki bu birinci haşirdir. İkinci haşir, bir ateş nası meşrıktan mağribe haşredecek, yattıkları yerde beraberlerinde yatacak, uyudukları yerde beraberlerinde uyuyacak, ve demişlerdirki bu ateş gece görünecek gündüz görünmiycektir.

Hasılı bu haşir, Ehli kitabdan Benî nedîr Yehûdîlerinin çıkarılıp sürülmesi vak'asıdır. Ve bu Surenin nüzulüne

Sh:»4808

sebeb de budur. Vak'anın hulâsası şöyle rivayet olunmaktadır: Hazreti Peygamber Sallallâhü aleyhi vesellem Medîneye kudumunda Benî nedîr ile leh ve aleyhinde bulunmamaları esası üzerine bir musaleha ve muahede akdetmişti. Bedr muzafferiyyeti olunca: bu zat, Tevrattaki nusret ile meb'us Peygamberdir, bunun bayrağı döndürülmez dediler, Uhud bozgunluğu olunca da şübheye düştüler ve ahidlerini bozdular, resulullaha bir sui kasıdda bulundular ve reisleri Ke'ab İbni Eşref kırk suvari ile Mekkeye gitti, Ebu Süfyan ile yeminleşerek bir ittifak yaptı, Cebrail bunu Resulullaha vahyile haber verdi. Resulullah da Ka'bın süt

biraderi Muhammed İbni meslemeye emretti, o da gitti ka'bı köveyi girdiği bir gece katleyledi, sonra da Resulullah bir alay piyade ile gitti, köylerini muhasara etti, Medîneden çıkın gidin dedi, o sırada Kâ'b için matem tutuyorlardı bizi on gün bırakda felâketimize ağlıyalım diye on gün mühlet istediler, müsaade edildi, bu müddet zarfında harb için hazırlığa koyuldular. Abdullah İbni Übey gibi münafıklar da beriden gizlice haber göndererek çıkmayın, çarpışın, çarpışırsanız biz de sizinle beraber size yardım ederiz. Çıkarılırsanız beraber çıkarız diye teşvık ettiler. Yine bu müddet zarfında iki mükâleme teklifinde bulunmak suretiyle Resulullaha iki def'a su'ikasd tertibettiler, içlerinden bir kadın müsliman olmuş biraderiyle Resulullaha onlardan evvel gizlice haber yetiştirdi, Resulullah da muhasarayı teşdid buyurdu, nihayet kalblerine korku düştü ve Münafıkların yardımından da ümidi kestiler. Musaleha talebinde bulundular, Aleyhissalâtü vesselâm çıkıp gitmeleri şartından başkasını kabul buyurmadı. Sonunda her üç ev bir deveye silâhtan başka yükletebildikleri metaı yükletip götürmek üzere çıkıp gitmeğe sulh oldular, çokları Şama, Erihaya, Ezreata, ba'zıları Hiyreye, bir kaç hane de Haybere icla olundular. Bırakdıkları mallarını ve silâhlarını Resulullah kabzeyledi. Abdullah İbni Übey onlara

benim maıyyetimde kavmimden ve saireden iki bin kişi var onlarla size imdad ederim Kureyza ve

müttefıkleriniz gatafan da imdad edecekler diye haber gönderirken ne o, ne kureyza ne de müttefıkleri

gatafan hiç biri yardımda bulunmadılar çekiliverdiler. İşte bunun üzerine «

سَبَّحَ لِلّٰهِ مَا فِى السَّمٰوَاتِ وَمَا فِى الْاَرْضِ ۚ وَهُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ
۰ اِلَى ۰۰۰ وَاللّٰهُ عَلٰى كُلِّ شَىْءٍ قَدِيرٌ » Nâzil olmuş, sonra da alelumum

harb ganimetlerinin sureti taksimi hakkındaki ahkâma müteallık âyetler inzal buyurulmuştur. Şöyleki:

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

﴿١﴾ سَبَّحَ لِلّٰهِ مَا فِى السَّمٰوَاتِ وَمَا فِى الْاَرْضِ ۚ وَهُوَ الْعَزِيزُ
الْحَكِيمُ ﴿٢﴾ هُوَ الَّذِى اَخْرَجَ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ اَهْلِ الْكِتَابِ
مِنْ دِيَارِهِمْ لِاَوَّلِ الْحَشْرِ ۟ مَاظَنَنْتُمْ اَنْ يَخْرُجُوا وَظَنُّوٓا اَنَّهُمْ
مَانِعَتُهُمْ حُصُونُهُمْ مِنَ اللّٰهِ فَاَتٰيهُمُ اللّٰهُ مِنْ حَيْثُ لَمْ يَحْتَسِبُوا
وَقَذَفَ فِى قُلُوبِهِمُ الرُّعْبَ يُخْرِبُونَ بُيُوتَهُمْ بِاَيْدِيهِمْ وَاَيْدِى
الْمُؤْمِنِينَ فَاعْتَبِرُوا يٰٓاُولِى الْاَبْصَارِ ﴿٣﴾ وَلَوْلَآ اَنْ كَتَبَ
اللّٰهُ عَلَيْهِمُ الْجَلَآءَ لَعَذَّبَهُمْ فِى الدُّنْيَا ۖ وَلَهُمْ فِى الْاٰخِرَةِ عَذَابُ
النَّارِ ﴿٤﴾ ذٰلِكَ بِاَنَّهُمْ شَآقُّوا اللّٰهَ وَرَسُولَهُ ۚ وَمَنْ يُشَآقِّ اللّٰهَ

فَاِنَّ اللّٰهَ شَدِيدُ الْعِقَابِ﴿﴾

Sh:»4810

﴿٥﴾ مَاقَطَعْتُمْ مِنْ لِينَةٍ اَوْ تَرَكْتُمُوهَا قَآئِمَةً عَلٰٓى اُصُولِهَا
فَبِاِذْنِ اللّٰهِ وَلِيُخْزِىَ الْفَاسِقِينَ ﴿٦﴾ وَمَآ اَفَآءَ اللّٰهُ عَلٰى
رَسُولِهٖ مِنْهُمْ فَمَآ اَوْجَفْتُمْ عَلَيْهِ مِنْ خَيْلٍ وَلَا رِكَابٍ وَلٰكِنَّ اللّٰهَ
يُسَلِّطُ رُسُلَهُ عَلٰى مَنْ يَشَآءُ ۗ وَاللّٰهُ عَلٰى كُلِّ شَىْءٍ قَدِيرٌ ﴿٧﴾ مَآ
اَفَآءَ اللّٰهُ عَلٰى رَسُولِهٖ مِنْ اَهْلِ الْقُرٰى فَلِلّٰهِ وَلِلرَّسُولِ وَلِذِى
الْقُرْبٰى وَالْيَتَامٰى وَالْمَسَاكِينِ وَابْنِ السَّبِيلِ ۙ كَىْ لَايَكُونَ دُولَةً
بَيْنَ الْاَغْنِيَآءِ مِنْكُمْ ۚ وَمَآ اٰتٰيكُمُ الرَّسُولُ فَخُذُوهُ وَمَا نَهٰيكُمْ عَنْهُ
فَانْتَهُوا ۚ وَاتَّقُوا اللّٰهَ ۖ اِنَّ اللّٰهَ شَدِيدُ الْعِقَابِ ﴿٨﴾ لِلْفُقَرَآءِ
الْمُهَاجِرِينَ الَّذِينَ اُخْرِجُوا مِنْ دِيَارِهِمْ وَاَمْوَالِهِمْ يَبْتَغُونَ فَضْلًا
مِنَ اللّٰهِ وَرِضْوَانًا وَيَنْصُرُونَ اللّٰهَ وَرَسُولَهٗ ۚ اُولٰٓئِكَ هُمُ
الصَّادِقُونَ ۚ ﴿٩﴾ وَالَّذِينَ تَبَوَّؤُا الدَّارَ وَالْاِيمَانَ مِنْ قَبْلِهِمْ
يُحِبُّونَ مَنْ هَاجَرَ اِلَيْهِمْ وَلَا يَجِدُونَ فِى صُدُورِهِمْ حَاجَةً مِمَّآ

اُوتُوا وَيُؤْثِرُونَ عَلٰٓى اَنْفُسِهِمْ وَلَوْ كَانَ بِهِمْ خَصَاصَةٌ ۗ وَمَنْ يُوقَ شُحَّ نَفْسِهٖ فَاُولٰٓئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ ۚ﴿

Sh:»4811

﴿١٠﴾ وَالَّذِينَ جَآءُو مِنْ بَعْدِهِمْ يَقُولُونَ رَبَّنَا اغْفِرْ لَنَا وَلِاِخْوَانِنَا الَّذِينَ سَبَقُونَا بِالْاِيمَانِ وَلَا تَجْعَلْ فِى قُلُوبِنَا غِلًّا لِلَّذِينَ اٰمَنُوا رَبَّنَآ اِنَّكَ رَءُوفٌ رَحِيمٌ ۚ﴿

Meali Şerifi

Tesbih etmekte Allah için Göklerdeki ve yerdeki, hem de azîz hakîm o 1 O ki Ehli kitabdan o küfredenleri ilk haşriçin diyarlarından çıkardı. Siz çıkacaklarını zannetmediniz onlar da zannettilerki kendilerini Allahdan koruyacak manialarıdır kal'aları, istihkâmları, fakat Allah onları hisab etmedikleri cihetten bastırdı ve kalblerinin içine korku düşürdü, öyleki evlerini bir taraftan kendi elleri bir taraftan da mü'minlerin elleriyle harab ediyorlardı, düşünün de ıbret alın ey görecek gözleri olanlar! 2 Ve eğer Allah onlara sürgünü

yazmamış olsaydı lâbüd Dünyada kendilerine azâb edecekti, Âhırette ise onlara ateş azâbı var 3 Çünkü onlar Allah ve Resulü ile karşılaşmağa kalkıştılar, her kim de Allah ile karşılaşmağa kalkışırsa şübhe yok Allah « شَدِيدُ الْعِقَابِ » dır 4 Her hangi bir hurma ağacı kesdiniz veya kökleri üzerinde dikili bırakdınızsa hep Allahın izniyle ve o fâsıkları perişan edeceği içindir 5 Allahın Resulüne onlardan tahvil buyurduğu fey'e gelince siz ona ne at debrettiniz ne rikâb velâkin Allah Resullerini

Sh:»4812

dilediği kimselere musallat kılar ve Allah her şey'e kadirdir 6 Allahın Resulüne kurâ ehalisinden tahvil buyurduğu Fey'i de Allah için ve Resulü için ve karabet sahibi ve yetimler ve miskînler ve yolda kalmış kimseler içindir, ki sade içinizden zenginler arasında dolaşır bir devlet olmaya, bir de Peygamber size her ne emir verirse tutun, nehy ettiğinden de sakının ve Allahdan korkun, çünkü Allah « شَدِيدُ الْعِقَابِ » dır 7 O fukara muhacirler için ki yurtlarından ve mallarından çıkarıldılar, Allahdan bir fadıl ve rıdvan ararlar ve Allaha ve Resulüne hizmet ederler, ta onlardır işte sadık olanlar 8 Ve şunlarki onlardan önce yurdu hazırlayıp iymana sahib oldular, kendilerine hicret edenlere mahabbet beslerler, ve onlara verilenden nefislerinde bir kaygı duymazlar, kendilerinde ihtiyaç bile olsa iysar ile nefislerine tercih

ederler, her kim de nefsinin hırsından korunursa işte onlardır o felah bulanlar 9 Ve şunlar ki arkalarından gelmişlerdir, Şöyle derler: ya Rabbena bizlere ve önden iyman ile bizi geçmiş olan kardeşlerimize mağfiret buyur ve gönüllerimizde iyman etmiş olanlara karşı kin tutturma ya Rabbena şübhe yokki sen raufsun rahîmsin 10

1. ﴿سَبَّحَ لِلّٰهِ مَا فِى السَّمٰوَاتِ وَمَا فِى الْاَرْضِ﴾ Bütün göklerde ve Yerdeki şeyler Allahı tesbih ile tenzih etti ve etmektedir. - Onun şanı her türlü lekeden uzak olduğunu ve kirli şeylerin ona yaklaşamıyacağını isbat eylemektedir. Onun için her şey onun hukuku uğurunda çarpışır, hepsi onun hizbi onun ordusudur. Bu Surenin bu başlangıcla başlaması hem evvelki surenin âhırine bir hüsni tenasüb hem de zikrolunacak haşr-ü iclâ vak'asında bir haksızlık şaibesi tevehhüm olunmamak ve onun bir temizlik işi olduğuna tenbih edilmek üzere bir beraati istihlâldir.

﴿وَهُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ﴾ ve azîz odur hakîm o - azîzdir, ve hiç bir suretle mağlûb edilmek ihtimali olmıyan tam ma'nasiyle azîz ancak odur, bütün ızzet onundur. O dilediğine

Sh:»4813

ızzet verir, dilediğini tezlil eder « يُعِزُّ مَنْ يَشَآءُ وَيُذِلُّ مَنْ يَشَآءُ » dır. Onun için âlemde her ızzet kırılabilir, ancak onun ızzeti sahasına tecavüz edilmez, ona karşı gelmek istiyenler akıbet mağlûb ve makhur olurlar, onunla beraber hakîmdir, yaptığını hikmetle yapar, ba'zan mü'minlere sıkıntı çektirip kâfirlere bir zaman için meydan verirse onda da bir hikmeti vardır. Nihayet onun hikmet ve ızzeti tecelli eder. 2. ﴿هُوَ الَّذِى﴾ o azîz ve hakîm olan Allahdır ki ızzet ve hikmeti âsarından bir nümune ve ıbret olmak üzere ﴿اَخْرَجَ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ اَهْلِ الْكِتَابِ﴾ Ehli kitabdan o küfredenleri - Allahın Resulünü inkâr ve Allah namına verdikleri ahd-ü mîsakı küfr-ü küfran ile nakzedip « ذٰلِكَ بِاَنَّهُمْ شَآقُّوا اللّٰهَ وَرَسُولَهُۚ » âyeti ile beyan olunacağı üzere Allah ve Resulüne karşı uğraşmıya kalkışan kâfirleri ﴿مِنْ دِيَارِهِمْ لِاَوَّلِ الْحَشْرِۜ﴾ ilk haşırde yâhud ilk haşr için diyarlarından çıkardı. - Bu küfredenler, yukarıda rivayet olunduğu üzere Yehûdîlerden ma'hud Beni Nadîr kabilesi idi ki Hayber Yehûdîlerinden Benî Kureyza gibi bir büyük kabîle idi. Bu iki kabîleye «kâhinân» denir ve Kâhin İbni Harun neslinden oldukları söylenirdi. Ve deniliyor ki Hatemülenbiyanın hurucuna intizar için Benî İsraîlden bir cemaat içinde gelmiş Medineye yakın konmuşlardı, kondukları yer Umrandan halî bir berriyye iken orada muhkem binalar yapmışlar,

sığınmışlardı, âyette kendilerine izafetle « مِنْ دِيَارِهِمْ » « حُصُونُهُمْ » buyurulmasında da buna işaret vardır. Bekledikleri Resul gelmiş iken küfr-ü küfranda ileri gittikleri için Allahın ızzet ve hikmeti onları ilk haşır olmak üzere yurdlarından çıkardı. Bu, bir küçük Kıyamet nümunesi oldu. Bundan anlaşılır ki bir de sonraki haşır vardır, o da « وَلَهُمْ فِى الْاٰخِرَةِ عَذَابُ النَّارِ » ile ıhtar olunacağı üzere büyük

Sh:»4814

Kıyametle Âhırette olacaktır. Arada daha ne gibi haşırler olur? Onu da Allah bilir. « لِاَوَّلِ الْحَشْرِ » de « لام » ekser müfessirînin kavlince « كَتَبْتُهُ لِعَشْرٍ خَلَوْنَ » gibi tevkıt içindir, ilk haşirde demek gibi olur. Buna göre ilk haşır, ilk harb ma'nasına olmak yakışır. Lâkin ba'zılarının dediği gibi ihracın gayesini göstermek üzere lâmı ecliyye olması daha zâhir görünüyor. Bu ihracın sırf Allah tarafından olduğu tavzıh olunmak üzere buyuruluyor ki ﴿مَاظَنَنْتُمْ اَنْ يَخْرُجُوا﴾ siz çıkacaklarını zannetmediniz - demek ki size ve sizin zannınıza kalsaydı çıkamıyacaklardı, o halde siz çıkarmadınız ﴿وَظَنُّوٓا﴾ onlar da zannettiler ﴿اَنَّهُمْ مَانِعَتُهُمْ حُصُونُهُمْ مِنَ اللّٰهِ﴾ ki kendilerini Allahdan koruyacak manialarıdır sığındıkları hısınları: Kal'aları, istihkâmları - ya'ni Allah

tarafından gelecek azâbdan kendilerini korumak için yalnız o sığındıkları kal'alar, istihkâmlar kâfi gelir, sade kal'a ve istihkâm yapmakla müdafea maksadı hâsıl olur zannediyorlar ve sırf onlara güveniyorlardı. Daha evvel kalblerde iyman bulunmak lâzım geldiğini ve Allahın ızzetine karşı gelinmek kabil olmadığını düşünmüyorlardı. Onun için onların zannına da kalsa idi çıkarılmaları mutasavver değildi ﴿فَاَتٰيهُمُ اللّٰهُ مِنْ حَيْثُ لَمْ يَحْتَسِبُوا﴾ fakat Allah onlara hisab etmedikleri cihetten geldi - Ya'ni Allahın emri onları hiç hatır ve hayallerine getirmedikleri cihetten bastırdı - kalblerinden vurdu. Reisleri Kâ'b İbni Eşrefi kendi konağı içinde güveyi girdiği gece bağteten katlettirivermekle zaten zaıyf olan kuvvei ma'neviyyelerini, emniyyet ve ıtmi'nanlarını perişan etti ﴿وَقَذَفَ فِى قُلُوبِهِمُ الرُّعْبَ﴾ ve yüreklerinin içine müdhiş korku

Sh:»4815

düşürdü - öyle ki ﴿يُخْرِبُونَ بُيُوتَهُمْ بِاَيْدِيهِمْ وَاَيْدِى الْمُؤْمِنِينَ﴾ evlerini kendi elleri ve mü'minlerin ellerile harab ediyorlardı - Ebu Amr kıraetinde tahribden ranın teşdidiyle « يخرّبون » okunur - içeriden sokak başlarını kapamak ve müslimanlara sağlam bir şey bırakmamak ve

çıkıp giderlerken alabildiklerini götürebilmek için kendi elleriyle evlerinin dört duvarını yıkıyor kapısını penceresini söküyor, kereste ve eşyalarını tarmar ediyorlar, dışarıdan da mü'minler onların kapamak ihkâm etmek istedikleri yerleri açmak için hücum eyliyorlardı. Diğer bir ma'na ile bir taraftan kendilerinin irtikâb ettikleri küfr-ü cinayetleri bir taraftan da mü'minlerin iyman ve gayretle hücumları arasında telâşlar içinde kendi evlerinin viran olmasına sebebiyyet veriyorlardı

﴿فَاعْتَبِرُوا يَآ أُولِى الْأَبْصَارِ﴾ ey görecek gözü, anlıyacak basıreti olanlar bu vak'ayı, iki tarafın bu hallerini düşünün kendi ahvalinizle mukayese edin de ıbret alın, küfrün, gadrin, kalb bozukluğunun Allaha karşı gelip de yalnız esbaba güvenmenin âkıbetindeki fecaati ve iyman ile mücahedenin şerefini ve Allahın ızzet ve hikmetini gözönüne getirin ve bundan kendi ahvalinize intikal ederek ıbret dersi alın da yalnız esbab ve âlâtın kuvvetine güvenmeyin, vazifenizi hulûsi kalb ile Allah için yapıp, bütün tevekkül ve ı'tibadınızı tam bir iyman ile ancak ve ancak Allaha bağlayın, azîz odur hakîm o.

I'TİBAR, ıbret almak, teaccüb ederek mütte'ız olmaktır. IBRET, Besairde ve Müfredatta mezkûr olduğu üzere müşahede edileni ma'rifetten henüz müşahede edilmiyeni ma'rifete vesiyle tutulan halete denir. Bunun aslı olan

abr maddesi bir halden bir hale geçmek ma'nasına mevzu'dur. Ubur, gerek yüzerek gemi veya hayvan ve gerek köprü gibi her ne suretle olursa olsun suyu ve dereyi geçmektir. Bu münasebetle göz yaşına da aynın fethiyle abre denilir. Ibare, söyleyenden dinliyene geçen söz, ta'bir, rü'yanın zâhirinden bâtınına geçmektir. Sair ma'nalar da hep bu intikal ma'nasından müteferrı'dir. Binaenaleyh ıbret almak diye hulâsa ettiğimiz ı'tibar, meşhud olan bir ma'lûma dikkat edip ondan bir meçhulü bilmeğe intikal eylemek demek olur. Bu da usuli fıkıhta kıyas denilen istinbat usulünün ta kendisidir. Onun için fukaha işbu « فَاعْتَبِرُوا » emrinden kıyasın hücciyyetine istidlâl eylemişlerdir. Usuli fıkıh kitablarında tafsıl ve münakaşa olunur. İmam Fahrüddini Razi derki: biz Mahsul nam kitabımızda bu âyet ile kıyasın hucciyyetine temessük etmişizdir. Onu burada tafsıl etmiyeceğiz, ancak şunları anlatmamız lâzımdır: I'tibar bir şeyden bir şey'e ubur ve mücavezet ma'nasından me'huzdur. Onun için göz yaşına Abre denilir. Çünkü gözden yanağa intikal eyler. Geçide ma'ber, vasıtasına mi'ber denilir, çünkü mücavezet onunla tahsıl olunur. Ilmi mahsusa ta'bir denilir, çünkü onun sahibi mütehayyelden ma'kule intikal eder, elfaza ıbarât denilir. Çünkü ma'aniyi söyliyenin lisanından dinliyenin aklına naklederler. « اَلسَّعِيدُ مَنِ اعْتَبَرَ بِغَيْرِهِ = Bahtiyar gayrısiyle ıbret alandır» denilir. Çünkü onun aklı o gayrın halinden kendi haline intikal eyler. Ve işte bundan dolayı müfessirler demişlerdir ki: I'tibar, eşyanın hakikatlerine ve delâletleri cihetlerine öyle

nazar etmektir ki o nazarla onların cinsinden diğer bir şeye ma'rifet hasıl ola. Burada Allah Tealânın ı'tibar ile emrettiği vechin beyanına gelince bunda bir kaç ihtimal vardır: Birincisi, onlar hısınlarına, kuvvet ve şevketlerine güvenmişlerdi, Allah

Sh:»4817

tealâ da onların şevket ve kuvvetlerini mahv-ü izale etti, sonra da «فَاعْتَبِرُوا يَآ أُولِى الْأَبْصَارِ» buyurduki bunun hasılı Allahdan başka bir şey'e itimad etmeyin demek olur. Onun için zâhid, zühdüne itimad etmemeli çünkü onun zühdü Belamın zühdünden daha çok olmaz. Âlim de ılmine itimad etmemeli, İbni Râvendiye bak, kesreti mümaresesine rağmen nasıl oldu? Doğrusu kimsenin hiç bir şeyde Allahın fadl-u rahmetinden başkasına itimadı doğru değildir. İkincisi: murad, insana, gadrin, küfrün, nübüvvete ta'nın akıbetini tanıtmaktır. Çünkü o Yehûdîler gadr ve küfürlerinin şeâmetiyle bela ve celaya düştüler, mü'minler bundan ibret alır, measıden sakınırlar, buna karşı şöyle bir itiraz edilebilir: bu itibar sahih olabilmek için «onlar gadr ve küfrettiler de ta'zib olundular ve bu azâba sebeb ancak onların gadr-ü küfürleri oldu» Diyebilmemiz lâzım gelir. Halbuki böyle denilmek tarden ve aksen fasiddir. Ittıradı yoktur: Çünkü bir çok şahıs gadr-ü küfretmiştir de Dünyada ta'zib olunmamıştır.

İn'ikâsi da yoktur, çünkü Peygamber ve Eshabı dahı bir takım mihnetlere ma'ruz olmuşlardır. Halbuki bu mihnetler onların din ve amellerinde bir kötülüğe delâlet etmez. Bu suretle bu ıllet tarden ve aksen fâsid olunca o itibar ve kıyas fâsid olmuş olmazmı? Bir de asılda sâbit olan huküm onların evlerini kendi elleri ve mü'minlerin elleriyle harab eder olmalarıdır. Bunu gadr-ü küfr ile ta'lil edecek olursak her gadr ve küfredenin evini kendi eli ve mü'minlerin eliyle tahrib etmesi lâzım gelir. Bunun böyle olmadığı malûm olunca da bu itibarın sahih olmadığı anlaşılmazmı? Cevabı: asılda sâbit olan hukmün üç mertebesi vardır: birisi, evlerinin kendi elleri ve mü'minlerin elleriyle tahribi, ikincisi, ondan eamm olarak Dünyada azâb, üçüncüsü, ondan da eamm olarak mutlak azâbdır. Gadr-ü küfr edenlere azâb ise mutlak azâb olması haysiyyetiyle münasib olur. Onun tahrib

veya Dünyada katl veya Âhırette olması hususları ise adîmüleserdir. Ya'ni ıllette müessir olan husus değildir. Şu halde kıyasın hasılı şuna raci' olur. Gadir, küfür ve tekzib edenler mutlak azâb olunurlar. Bu azâb Dünyadamı âhırettemi? İkisindemi, bu cihetlerin bilhassa ta'yini itibarda matlûb değildir. Gadir ve küfür mutlak azâba lâyık ve münasibdirler. Bu suretle bilirizki gadr-ü küfür azâba sebebdir. Onlar husule

geldimi mutlak azâb husule gelir, gerek Dünyada gerek âhırette. İşte kıyas ve itibar bu suretle takrir olunduğu taktirde itiraz sakıt olub kıyas vechi sahih üzere tamam olur اهـ. Netekim bu ma'na ve sebeb şu âyetlerle ayrıca ıhtar olunarak buyuruluyorki 3.

﴿وَلَوْلَآ اَنْ كَتَبَ اللّٰهُ عَلَيْهِمُ الْجَلَآءَ﴾ ve eğer Allah onların üzerlerine o celayı yazmamış olsaydı - CELA, icla gibi müteaddi de lâzım da olur. Aslında keşfi zâhir ya'ni ap açık açmak, açılmak, açıklık, açığa çıkarmak veya çıkarılmak demek olan celvden cela, bir kimsenin veya cemaatin yerinden yurdundan her hangi bir sebeble dedirgin edilerek uzaklaşması veya uzaklaşdırılması demekdirki yurdu açık kalmış, kendisi açığa çıkarılmış olur. Biz sırasına göre nefiy, icla, teb'id, tehcir, sürgün, açılma, açığa çıkarılma, tezikme, teziktirme ta'birlerini kullanırız. İşte Allah tealâ o kâfirlerin öyle yurtlarından tezikmelerini takdir etmiş, üzerlerine yazmış olmasaydı ﴿لَعَذَّبَهُمْ فِى الدُّنْيَا ۖ﴾ her halde kendilerini Dünyada ta'zib ederdi - katil, esaret gibi daha acı bir azâb ile mübtelâ ve muazzeb kılardıki ona nisbetle bu sürgün felâketli bir azâb değil, bir lütuf ve müsaade sayılır. Netekim sonra bununla ıbret almıyan Benî kurezanın eli silâh tutanları i'dam edildiler. Onlar haddi zatında böyle bir azâba müstehıkk idiler, fakat Allah tealâ onlara Dünyada bu sürgünü takdir buyurmuş olduğu için nefislerine bir

azâb yapmadı ﴿وَلَهُمْ فِى الْاٰخِرَةِ عَذَابُ النَّارِ﴾ maamafih onlar için Âhırette ateş azâbı var. - Ya'ni Cehennem azâbı var. Dünya azâbından kurtulsalar bile Âhıret azâbından kurtulmazlar öyle azâba mustahıktırlar. 4. ﴿ذٰلِكَ﴾ bu - azâba istihkakları ﴿بِاَنَّهُمْ﴾ şu sebebledirki ﴿شَآقُّوا اللّٰهَ وَرَسُولَهٗ﴾ Allaha ve Resulüne karşı şıkak yapmağa, cephe alıp karşılaşmağa kalkıştılar ﴿وَمَنْ يُشَآقِّ اللّٰهَ﴾ her kim de Allaha karşı şıkak yapmağa kalkışırsa ﴿فَاِنَّ اللّٰهَ شَدِيدُ الْعِقَابِ﴾ şübhe yokki Allah şedidülıkabdır. - Pek şiddetli ıkab yapar, Dünyada yapmazsa Âhırette yapar, Dünyadaki ıkab geçse de Âhıretteki geçmez.

Mü'minlerin harb esnasında yaptıkları tahribata gelince: Rivayet olunuyorki Resulullah Benî Nadîrin Büveyre nam mevkı'deki hurmalıklarının kesilmesini ve yakılmasını emretmişti, kâfirler, Ya Muhammed! dediler sen bizi arzda fesaddan nehyediyorsun, şimdi bu hurma ağaçlarını kesmek ve yakmak ne oluyor? Bu müslimanların ba'zılarının da içini gıcıkladı, kimisi değerlilerini kesiyor. Kimiside iyilerini kıyamayıp değersizlerini kesiyordu, şu âyet bunun hakkında nazil oldu: 5. ﴿مَاقَطَعْتُمْ مِنْ لِينَةٍ﴾ her hangi bir line kesdinizse - LÎNE, birçoklarının kavlince mutlaka hurma ağacı demektir. Aslı levinden müştak

livne olup yası dîme gibi vavdan münkalibdir. Cem'ında lun ve elvan denilir. İbni Abbas Hazretleri ve daha bir takımları acve, ya'ni balçık hurma denilen kısmından maada hurma envaına denildiğini söylemişlerdir. Ebû Ubeyde acve ile Bernî bulunmıyan çeşid elvan

Sh:»4820

hurmalar demiştir. Sevrî, « اَلْكَرِيمَةُ مِنَ النَّخْلِ », hurma ağacının en değerlisi demiş, Ca'feri Sadık Hazretlerinden acve, Esme'ıyden de dekal diye nakledilmiştir. Ba'zıları da yaî olup yumuşaklık ma'nasına lînden müştakk olduğuna kail olmuşlardır. Çünkü cem'inde liyen ve liyan dahi gelmiştir. Yumuşaklık ma'nası dolayısiyle ağaç dalları diye tefsir edenler de olmuştur. Buna nazaran lîne mutlak yaş ağaç ma'nasına ta'mîm olunmak da mümkindir. Çünkü hurma ağacı demek olduğuna göre de hükmün delâleten umumu vardır. Hasılı harb esnasında her hangi yaş bir ağaç kestinizse ﴿اَوْ تَرَكْتُمُوهَا قَآئِمَةً عَلَىٰٓ اُصُولِهَا﴾ yâhud kökleri üzerinde dikili bıraktınızsa ﴿فَبِاِذْنِ اللّٰهِ﴾ hepsi Allahın izniyledir. ﴿وَلِيُخْزِيَ الْفَاسِقِينَ﴾ bu izin de o fasıkları perişan etmek içindir - fesad için değildir. 6. ﴿وَمَآ اَفَآءَ اللّٰهُ عَلَىٰ رَسُولِهِ مِنْهُمْ﴾ Allahın Resulüne onlardan ifâe buyurduğu

mala gelince - İFÂE feyi kılmak, ya'ni fey' olmak üzere, verme, havâle etmek demektir. Feyi de lügatte rücu' ya'ni dönmek, çevrilmek ve dönen gölge ma'nalarına masdar ve ism olur. Ragıb derki: Feyi ve fie haleti Mahmudeye rücu'dur. « فَاءَ الظِّلُّ » حَتّٰى تَفِيءَ اِلٰى اَمْرِ اللّٰهِ ta'biri bundandır. Gölgeye de ancak döndüğü zaman feyi denilir, hakkında meşakkat lâhık olmıyan ganimete de feyi denilmiştir. Şer'an da feyi, küffarın emvalinden Müslimanlara dönen ganimet ve harac gibi varidat demektir. Ebû Hafs Ömeri Nesefî « طَلِبَةُ الطَّلَبَةِ » nam eserinde feyi ile ganimeti şöyle ta'rif etmiştir: Feyi, küffarın emvalinden ganiymet ve harac kabîlinden Müslimanlara raci' olandır. Ganiymet Müslimanların kâfirlerden aldıkları maldır اهـ. Bunun zâhiri fey'in ganiymetten eamm olmasıdır. Âlûsînin zikrettiği vechile ba'zı Şafi'î kitablarında fey' ile ganimeti şöyle farketmişlerdir. Feyi, kıtal ve iycafı hayl-ü rikâb olmaksızın küffardan husule gelen maldır. Cizye, ticaret oşrü

ya'ni gümrük, ve kıtal olmaksızın sulh oldukları veya iki ordu karşılaşmaksızın korkudan bırakıp açıldıkları ve riddet üzere ölen veya katledilen mürteddin ve varissiz ölen zimmî veya muahid veya müste'minin bıraktığı mallar gibi; ki kıtalden veya karşılaştıktan sonra olan ganimettir. Ganimet, harbî ve aslî olan

küffardan kıtal ile husule gelendir, iki ordunun tekabülü ve bizim tarafımızdan iycaf da kıtal hukmündedir.

Bizim Eshabımızdan ya'ni Hanefiyyeden de farkı tasrıh edenler vardır. Demişlerdir ki ganiymet, harb kaim iken küffardan kahr-ü galebe ile alınandır. Hukmü Sûrei Enfalde geçen « وَاعْلَمُوٓا اَنَّمَا غَنِمْتُمْ مِنْ شَىْءٍ فَاَنَّ لِلّٰهِ خُمُسَهُ » âyeti mucebince tahmistir.

Feyi ise harb bittikten ve dâr, dâri islâm olduktan sonra onlardan alınandır. Hukmü, tahmîs olmaksızın hepsi müslimînin maslahatlarına sarfolunmaktır اهـ. Bu fark, Hidaye ve şerhlerinde de mezkûrdur. Demek olur ki feyi ta'biri ganimetten eamm olmaklâ beraber ona mukabil olarak da ıstılah olmuştur.. Şu halde ifâe mutlaka feyi denilen bir irca' ve tahvil yapmaktır. Ganimet, ahkâmı Sûrei Enfalde « قُلِ الْاَنْفَالُ لِلّٰهِ وَالرَّسُولِ » ve « وَاعْلَمُوٓا اَنَّمَا غَنِمْتُمْ مِنْ شَىْءٍ فَاَنَّ لِلّٰهِ خُمُسَهُ وَلِلرَّسُولِ وَلِذِى الْقُرْبٰى وَالْيَتَامٰى وَالْمَسَاكِينِ وَابْنِ السَّبِيلِ » âyetleriyle icmalen ve tafsılen beyan olunduğu gibi burada da daha geniş olan feyi ahkâmı ondan farklı olmak üzere hususî ve umumî birer suretle beyan olunacaktır. EVVELÂ, « منهم » den murad iclâ olunan kâfirlerdir ki Benî nadîrdir. Onlardan Resulullaha ifâe de bırakmış oldukları menkul ve gayri menkul malların fey' olmak üzere Resulullahın kabzına ve hukm-ü tesarrufuna geçirilmesi demektir. Resulullah evvelce onların sahibi olmadığı halde bunun iade ve irca' ma'nasını tazammun eden ifae ta'biriyle ifade edilmesi emvalin hakıkî

sahibi Allah Tealâ olmak ı'tibariyle o malların Allaha karşı şikaka kalkışan o kâfirler yedinde bulunuşu sanki ğâsıb yedinde bulunuşu gibi haksız olduğu ve binaenaleyh onların Allah tarafından

Sh:»4822

kabz-u tesellümüne en salâhiyyetdar olan merci' de Allahın Resulü olmak lâzım geleceği ve onun için ona teslim evvelki sahibine iade mahiyyetinde bulunduğu nüktelerini ış'ar eyler. Ve işte böyle muharib kâfirlerin mü'minlere ganimet olarak geçen mallarında da hep böyle bir iade ma'nası vardır. Çünkü Allah Tealâ insanları « وَمَا خَلَقْتُ الْجِنَّ وَالْاِنْسَ اِلَّا لِيَعْبُدُونِ » buyurulduğu üzere kendisine ıbadet ve kulluk etmek için yaratmış, malları da taat ve kulluğa tevessül edilmek için halk buyurmuş olduğu cihetle onlara lâyık olanlar âsîler değil, muti' olan kullardır. Bu nükteye mebni husulünde fazla meşakkat çekilmiyen ganimete ve harac ve cizye gibi varidata şer'an feyi ıtlak olunmuştur. Ragîbin ba'zılarından nakline göre buna feyi denilmesi, gölge ma'nasına olan fey'e teşbih ile dünyanın en şerefli a'razı olan malın geçici bir gölge gibi olduğuna tenbih içindir. Netekim şâir:

اَرَى الْمَالَ اَفْيَاءَ الظِّلَالِ عَشِيَّةً demiş

ve اِنَّ الدُّنْيَا كَظِلٍّ زَائِلٍ

Demiştir اهـ. Benî Nadîr emvali husulünde fazla meşakkat çekilmiyen ganimet kabîlinden bir fey' olarak kalmıştı, Eshab bunu Bedirde olduğu gibi Sûrei Enfal âyeti ahkâmı mucebince tahmîs olunarak mütebakısi taksim olunacak sanmışlardı. Bu âyetle bunun bilhassa Resulullaha âid bir fey' olduğu beyan olunarak buyuruluyor ki: Allahın o celâ ile perişan ettiği o kâfirlerden fey' olarak Resulüne iade buyurduğu mala gelince ﴿فَمَآ اَوْجَفْتُمْ عَلَيْهِ مِنْ خَيْلٍ وَلَا رِكَابٍ﴾ siz ona ne at oynattınız ne rikâb - iycaf, depretmek, yürek oynaması gibi hareket ettirip muztarib kılmak ve atı yâhud deveyi vecîf denilen hızlı yürüyüşle yürütmek, akın etmek ma'nalarına geldiğinden müfessirînin

Sh:»4823

ba'zısı hareket ettirip yormak, ba'zısı da vecîf denilen seri' yürüyüşle yürütmek diye tefsîr etmişlerdir. Kamus mütercimi vecîf, at ve devenin bir gûna yürüyüşüne denir. Murad silke silke yürümesidir ki linke kalkmak ta'bir olunur, menzil beygiri gibi, der. Merkeb gibi binilir demek olan rikâb da deve hakkında şayı'dir. Hattâ

rakib ta'biri bile devede galibdir, Ata binene faris denilir. Netekim biz de süvari dediğimiz zaman ata bineni anlarız. Benî Nadîrin karyeleri Medineye iki mil mesafede olduğundan oraya sadece piyade olarak gidilmiş, yalnız Resulullah Lif yularlı bir merkebe binmişti ve fazla bir kıtal de cereyan etmemişti.

﴿وَلَٰكِنَّ اللَّهَ يُسَلِّطُ رُسُلَهُ عَلَىٰ مَنْ يَشَآءُ﴾ ve lâkin Allah Resullerini dilediği kimselerin üzerine musallât kılar - gönüllerine korku düşürür hukmünü yürütür

﴿وَاللَّهُ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ﴾ ve Allah her şey'e kadirdir. - Dilediğini yapar, ba'zan zâhirî vesaitle ve alât ile yapar. Ba'zan da mücerred ızzetiyle hiç umulmıyacak muvaffakıyyetler bahşeder. Ki Benî Nadîrin basît bir mahasara ile korkarak çıkıp gitmek üzere sulh olmaları da böyle olmuştu, onun için malları da tarafı ilâhîden bu âyet mucebince bilhassa Resulllaha ait olmak üzere tahsıs buyurulmuştur. Sonra Fedek arazısi de böyle Resulullahın hassası olmuştu. Onun için ba'zıları bu âyeti Fedek hakkında nâzil oldu sanmışlar ve çünkü Beni Nadîr muhasara olundu ve mukatele edildi, Fedekte ise bunlar olmadı demiştir. Lâkin bu kavil, sahih haberlere muhaliftir. Beni Nadîrde olan kıtal de ehemmiyyetsizdir. Buharî, Müslim, Ebu Davud, Tirmizî, Neseî ve saire şöyle rivayet etmişlerdir: Hazreti Ömer radıyallahü anh demiştirki: Benî nadîr emvali, Allah tealânın Resulüne ifâe buyurduğu ve Müslimanların ne hayl ne rikâb iycaf etmediği

feyiden idi ve Resulullahın hassası idi. Ondan ehlinin bir senelik nefakasına sarf eder, mütebakısini de silâh ve hayvanat ile Allah yolunda hazırlanmak için kılardı. Dahhâk da demiştirki: hassaten Resulullahın idi muhacirîne isar buyurdu da onlara taksim etti, Ensare ondan bir şey vermedi, ancak Ebuducane Semmâk İbni hurşe ve Sehl İbni Hüneyf ve Haris İbni Sımme üç zata verdi, çünkü ihtiyacları vardı اهـ.

Sa'd ibni muaze de İbni Ebil Hakikın bir kılıcını vermişdiki aralarında o kılıcın şöhreti vardı.

Bilhassa onlardan dönen fey'in hukmü böyle, sairlerinden olan fey' nasıl olacak? Denilirse 7. ﴿مَآ اَفَآءَ اللّٰهُ عَلٰى رَسُولِهٖ مِنْ اَهْلِ الْقُرٰى﴾ Allahın Resulüne kura ehalisinden ifâe buyurduğu fey' -Ba'zıları bu fey'i hali harbde alınan ve hukmü surei Enfalde beyan olunan ganimetten maada gibi telakkı etmişlerse de İmam Ebi Yusüfün kitabül haracında tafsılen rivayet ettiği üzere Hazreti Ömer harben feth olunan Irak arazî ve ehalisi hakkında ganaimini taksim taleb eden Zübeyr, Bilâl ve Selmani farisî ve saire gibi zevata karşı şurayı Eshabda bu âyetlerle istidlâl ederek gelecek mü'mînler de dahil olmak üzere umum Müslimanların menafıı namına ehalinin hür ve erazının yedlerinde erazıı haraciyye olarak ibka edilmesi hususuna ikna' etmiş olması bunun gerek ganimet ve gerek harac ve

ciziye gibi küffardan alınan alelumum hasılâta şamil olduğunu gösterir, Ya'ni feth edilen küffar karyeleri ehalisinden Resulullaha irca' olunan gerek ganimet ve gerek harac ve vergi gibi alelumum varidat ﴿فَلِلّٰهِ﴾ da Allah için ﴿وَلِلرَّسُولِ﴾ ve Peygamber için ﴿وَلِذِى الْقُرْبٰى وَالْيَتَامٰى وَالْمَسَاكِينِ وَابْنِ السَّبِيلِ﴾ ve ona karabet sahibi

Sh:»4825

olanlar ve öksüzler ve yoksullar ve yolda kalmış kimseler içindir. - Bunun zâhiri altı sehim olmasıdır. Onun için Ba'zıları demiş ki fey' altı sehim yapılır. Allah sehmi, Ka'benin vesair mescidlerin umranına sarf olunur. Ba'zılarına göre ise İbni Abbastan ve Hasen İbni Muhammed ibni Hanefiyyeden rivayet edildiği üzere Allahın zikri mücerred ta'zîm ve teyemmün içindir. Allah ve Resulünün sehmi bir olmak üzere beş sehim yapılır. Diğer ba'zıları da ganiymet gibi humsü beş sehim yapılır, Çünkü aleyhissalâtü vesselâm humsü böyle taksim ederdi, kalan dört humsü de münasib gördüğü vechile sarf eylerdi demiştir. Şafînin kavli cedîdidir. Bunun doğrudan doğru «

وَاعْلَمُوٓا اَنَّمَا غَنِمْتُمْ مِنْ شَىْءٍ فَاَنَّ لِلّٰهِ خُمُسَهُ وَلِلرَّسُولِ وَلِذِى

الْقُرْبٰى وَالْيَتَامٰى وَالْمَسَاكِينِ وَابْنِ السَّبِيلِ» âyetine benzediği göze çarpar. Fakat orada humüs tasrih olunduğu halde burada tasrih olunmamış, huküm, külle nisbet edilmiştir. Binaenaleyh ganimetin humsü alınıb beş sehm üzerine sarf olunursa da her fey'in de humsü alınmak lâzım gelmez. Onun için Hanefiyye, ganimetten maada olan feyilerin tahmisi iycab etmiyerek bu, ve bundan sonraki âyetlerin gösterdiği vechile ehemmi mühimme takdim edilerek umum müslimînin mesalihına sarf olunmasına kail olmuşlardır ki burada zikrolunanlar en mühimini teşkil eder. Resulullahın sehmi hayatında bil'icma' kendisine aid olup ondan kendinin ve ıyalinin nefakasına sarf ve ba'zı zevcelerinin bir senelik meünetini iddihar eder, bâkısini de müslimînin mesalihına sarf eylerdi. Vefatından sonra ise Hanefiyyece ayrıca ifrazı lüzumu sakıt olmuştur. Çünkü Hülefai Raşidîn bu suretle amel etmişlerdir. Ve onlar ise Allahın dininde ümenasıdır. Ve çünkü müştak bir sıfat olan Resul vasfı üzerine huküm, mebdei olan risaletin ılliyyetini ıktiza eder, ondan sonra ise Resul yoktur. İmamı Şafiîden bir kavle göre ondan sonra imama sarfolunur. Çünkü Resulullahın tebligatına ücret tevehhümünden daha uzak olmak için onun istihkakı

risaleti ile değil, imameti ile ta'lil olunmak gerektir. Şafiiyyenin ekserisine göre Resulullahın vefatından sonra humsi humüs sehmi mesalihı müslimîne sarfolunurki seddi sügur, kuzatı bilâd, Ulûmi şer'iyye ve alâtı ile meşgul olan ulema ve taleb ve eimme ve müezzinîn ve müslimanların umumî menfeatlerine müteallık işleriyle meşgul olup da kesbine çalışamıyan sair kimseler ve bunlara mulhak olarak kesibden aciz bulunanlar bu cümledendir. Malın genişliğine ve darlığına göre ı'ta imamın re'yine müfevvazdır. Ehem, mühimme takdim olunur. Hepsinin ehemmi seddi süğurdur. Sahih bir hadîsi şerifte: «

مَالِى مِمَّآ اَفَآءَ اللّٰهُ عَلَيْكُمْ اِلَّا الْخُمُسَ وَالْخُمُسُ مَرْدُودٌ عَلَيْكُمْ

= Allahın size ifâe buyurduğu feyiden bana ancak humüs vardır, o humüs de yine size reddolunur. Ya'ni sizin mesalihınıza sarf olunur» buyurulması da bunun mesalihı müslimîne sarfını gösterir. Şu kadarki bu ma'na sehmi Resulün hayatta olduğu gibi ayrıca ifraz olunarak sarfına sadık olabileceği gibi, Hanefiyyenin dediği vecihle diğer sehimlere zammolunarak onlarla beraber sarfı suretinde de sadıktır. İkincisi, zilkurbâ sehmi, bundan murad Resulullaha yakınlığı bulunan Benu Haşım ile Benu Muttalibdir. Zira Resulullah bunlara sehim vermiş, bunların liebeveyn biraderleri Abdi Şems oğullarına ve zürriyyetinden Osmana ve Lieb biraderleri Nevfele vermemiştir. Ebu Davud ve daha başkaları senediyle Saıyd İbni müseyyebden rivayet etmişlerdir. Demiştir ki: Cübeyr İbni mut'ım radıyallahü anh bana haber verdi de dediki Hayber günü olduğu vakıt Resulullah sallallâhü aleyhi vesellem zevilkurbâ sehmini Beni Haşım ve Benî Muttalibe koydu.

Benî Nevfel ile Benî Abdi şemsi bıraktı, bunun üzerine ben ve Osman İbni Affan radıyallahü anh gittik Resulullaha vardık, Yaresulâllah! dedik: şunlar Benî Haşim, Allah tealânın seni onların içinde koyduğu mevzi'den dolayı biz onların fadlını inkâr etmeyiz. Fakat ihvanımız Beni Muttalibin

Sh:»4827

fadlı nedirki onlara verdin de bizi terkettin, halbuki karabetimiz birdir cevaben aleyhissalâtü vesselâm «ben ve Benu Muttalib cahiliyyede de islâmda da ayrılmayız biz ve onlar şey'i vahidiz» buyurdu ve parmaklarını birbiri arasına geçirdi. Bu cevab ile Resulullah bu babda yakınlıktan murad yalnız karabet yakınlığı değil, nusrat yakınlığı olduğuna ve cahiliyyede onların kendisine muvafakat ve mü'anest ile nusratlarına işaret buyurmuştur. Çünkü o vakıt nusrati kıtal olamazdı. Binaenaleyh biz ve onlar bir şey'iz buyurulması siyer kitablarında meşhur olduğu vechile Kureyş,, Benî Haşime ne alış veriş ne de münakeha yapmamak üzere boykotla hicran ilân ettikleri vakıt onların Peygamberle beraber şı'be dahil olduklarına işaret oluyordu. Bu sebebledirki kıtala kadir olmıyan zürriyyetleri dahi istihkakta dahildirler. İşte Resulullaha karabetten murad kendilerinden bu nusreti sabıka tehakkuk etmiş olan karabet olduğu ve Haşım oğullariyle Muttalib oğullarının bir kalb ile hareket eden bir vücud gibi cahiliyyede ve islâmda kendisiyle beraber olup böyle bir

karabete sahib bulunduklarını beyan buyurmuş. Bunun için âyette de cemi' sıygasiyle zevilkurbâ denilmeyip müfred olarak zilkurbâ buyurulmuştur. İmamı Şafiî ve imam Ahmed İbni Hanbel demişlerdirki Benî Haşim ve Benî Muttalibden olan (Zevilkurba) ye humsün humsü verilir. Fakırleri ve zenginleri müsavi olur. Aralarında « لِلذَّكَرِ مِثْلُ حَظِّ الْأُنْثَيَيْنِ » taksim olunur. Müzenî ile Sevrî de, bunda erkek ve dişi müsavi olur, uzağa da yakına da verilir demişlerdir. Âyetin ıtlakının zâhiri de budur. İmam Malike göre ise İmamın re'yine müfevvazdır. Dilerse aralarında

Sh:»4828

taksim eder, dilerse ba'zısına verir ba'zısına vermez, dilerse daha mühimm olduğu takdirde diğerlerine verir de onlara vermez. Bizim eimmei Hanefiyyenin muhtarına gelince: Hıdaye ve etrafında tafsıl olunduğu üzere Zülkurbâ, hadîs ile Benî Haşim ve Benî Muttalibe mahsustur. Şu kadarki onlara mustakıl bir sehim vacib değildir. Ancak fakırlerine, yetimlerine, ibni sebîllerine verilir ve bu sınıflardan olanlar diğerlerine takdim olunurlar. Çünkü Resulullah onlara zikrolunduğu üzere nusrati sabıka ile vermiş ve buyurmuştur ki: ya ma'şere benî Haşım!

اِنَّ اللّٰهَ تَعَالٰى كَرِهَ لَكُمْ غَسَّالَةَ النَّاسِ وَاَوْسَاخَهُمْ وَعَوَّضَكُمْ

مِنْهَا بِخُمُسِ الْخُمُسِ = ey ma'şeri Benî Haşım! Allah tealâ sizler için nasın yıkantılarını ve kirlerini, ya'ni zekat ve sadekalarını iğrenç gördü ve onun yerine size humsı humsi verdi. Bu hadîs, bir sehme delâlet etmekle beraber sadekat karînesiyle ı'tanın ılleti fakrolduğunu iş'ar eder. Onun için Resulullâh zamanında nusrat ile verilmişse de vefatından sonra sakıt olup fukaraya verilmiştir. Hulefaı Raşidînin dördü de onlara ayrıca bir sehim çıkarmadılar, humsü ancak bir sehim yetimlere, bir sehim miskînlere, bir sehim de ibni sebîle olmak üzere üç sehme taksim ettiler, Hazreti Alinin hülefai selâseye ba'zı mesailde muhalefeti olmakla beraber o da hılâfetinde bu hususta muhalefet etmedi. Onun için imamı Şafiînin dediği gibi sehme kail olurdu diye edilen rivayet sahih olsa bile hılâfetinde onların re'yine rucu' ettiğine haml olunmak lâzım gelir. Bunların istihkakı böyle karabetten başka fakr ılletiyle muallel olunca âyette ayrıca zikredilmelerinin faidesi nedir? Denilirse bunun faidesi onların fakîr olanlarına sadaka halâl olmadığı cihetle o kabîlden buna da istihkakları olamıyacağı gibi bir tevehhümü def'etmektir. Maamafih ahbar tetebbü' edilince bu babda bir hayli ıhtilâfat görülüyor, bu cümleden olmak üzere hulefanın onlara fakîr-ü ganiy seçmiyerek verdiklerine delâlet eden haberler

Sh:»4829

de yok değildir. Ehli Beytin muhtârı da budur. İbni Hümam Fethülkadirde derki: Ebu Davudda Saıyd ibni Müseyyebden şöyle mervidir: Cübeyr ibni mut'ım radıyallâhü anh bize tahdîs etti ki Resulullaha sallallâhü aleyhi vesellem ne Benî Abdi şemse ne de Benî Nevfele humüstan bir şey taksim etmedi, netekim Benî Haşime ve Benî Muttalibe taksim ediyordu. Ebu Bekir de humsü Resulullahın taksimi gibi taksim etti, şu kadarki Peygamberin verdiği gibi Resulullahın akribasına vermiyordu, Ömer ise veriyordu, ondan sonrakiler de veriyordu. Bu rivayette Ömerin verdiğinde zâhiren fakr kaydi görülmüyor. Bir de Ebu Davudun Abdurrahman İbni Ebî leylâdan şöyle bir rivayeti vardır. Hazreti Aliyi işittim diyorduki ben ve Abbas ve Fatıme ve Zeyd ibni harise Hazreti Peygamberin (Sallallâhü Aleyhi Vesellem) huzurunda toplandık, ben, Yaresulallah re'y buyurursan beni şu humüsten hakkımıza memur etsen de senin hayatında onu taksim etsem ki sonra kimse bana münazea etmesin, re'y buyurursan bunu yap dedim yaptı, ben de onu Resulullahın hayatında, sonra da Ebû Bekrin velâyetinde taksim ettim, nihayet Ömerin senelerinden son sene ona bir çok mal geldi, bizim hakkımızı ayırdı, sonra onu bana gönderdi, ben de bu sene bizim gınâmız var. Müslimînin ise haceti var onu onlara sarf eyle dedim, o da öyle yaptı. Ömerden sonra da kimse beni ona çağırmadı, Ömerin yanından çıktıktan sonra Abbasa rastgeldim «Ya Ali, bu sabah sen bizi bir şeyden mahrum ettin ki artık bize reddolunmaz» dedi, dâhî bir adam idi اهـ. Bunda da ı'tanın fakr ile takyidi yoktur, nasıl olur ki Abbas verilenlerden idi ve fakr ile muttasıf olmamıştı. Bununla beraber Hâfız

bunun zaıyf olduğunu söylemiş ve demiştir ki Cübeyr İbni Mut'im hadîsinde Ebû Bekir zevilkurbaya taksim etmemiştir, Ali hadîsinde ise taksim etmiş, Cübeyr hadîsi sahihtir, Ali hadîsi sahih değildir اهـ. İbni Hümam bunların naklettikten sonra da şöyle der: Hulefai raşidînin zevilkurbaya vermedikleri ı'tikadına göre ı'timadı vacib olan şudur ki âyette « ذِى الْقُرْبٰى » masrifi beyandır. Mezhebde olduğu gibi istihkak değildir. Yoksa Aleyhissalâtü Vesselâmdan sonra Hulefanın onları men'etmeleri caiz olmazdı çünkü karabet sahibleri Cahiliyyedeki nusreti müvazire ile takyid olunmuşlarsa da onlar Aleyhisselâtü Vesselâm dan sonra duruyorlardı, binaenaleyh verilmek vacib olurdu, mâdem ki vermemişlerdir demek olur ki murad onların mahalli sarf olduklarını beyandır. Ya'ni zikrolunanlardan her biri bir masriftir, hattâ bunlardan meselâ yalnız ebnai sebîle veya yalnız yetimlere verilmek gibi bir sınfa ıktısar caizdir. Tuhfede bu üç bizim ındimizde humsün mesarifidir alâ-sebîlil'istihkak değildir, Hattâ sadekatta olduğu gibi bunlardan yalnız bir sınıfa sarfedilse caizdir diye mezkûrdur. Bu kavil, İmam Malik kavline yakındır. Fakat imam Ebû Yusüf (rahmetullahi aleyh) Kelbîden, Ebî Salihten, İbni Abbastan «radıyallahü anhüma» rivayet etmiştir ki humüs

Hazreti Peygamberin ahdinde beş sehim üzerine taksim olunurdu, Allah ve Resulü için bir sehim, zilkurba için bir sehim, yetimler için bir sehim, mesakîn için bir sehim, İbni Sebîl için bir sehim, sonra Ebû Bekir ve Ömer ve Osman ve Ali, radıyallahü anhüm üç sehim üzerine taksim ettiler: Bir sehim yetamâ için, bir sehim mesakîn için, bir sehim de İbni Sebîl için. Kelbî ehli hadîs ındinde taz'ıf edilmiş ise de bu rivayetin sıhhatini gösteren iki rivayet de vardır: Tahavî, Muhammed İbni Huzeymeden, Yusüf İbni Adîden, Abdullah İbni Mübarekten, Muhammed İbni

Sh:»4831

İshakdan şöyle rivayet eylemiştir. Muhammed İbni İshak dedi ki, Ebû Ca'fere, Ya'ni Muhammed İbni Aliye sordum: Ne dersin dedim: Hazreti Ali radıyallahü anh nasın işi başına geçip İrakta icrayı velâyet ettiği sıra zevilkurba sehminde ne yaptı? Dedi ki vallahi o da Ebû Bekir ve Ömer yoluna sülûk etti, O halde dedim: siz nasıl oluyor da o söylediğinizi söylüyorsunuz? Ha, vallahi dedi: Onun ehli ancak onun re'yinden sudur ediyorlardı, öyle ise dedim: Onu ondan ne men'etti? Dedi ki vallahi Ebû Bekir ve Ömerin siyretine muhalefetle aleyhine söylenilmeyi mekruh gördü, اهـ. Demek ki Hazreti Ali dahi dahil olduğu halde Hulefai raşîdinin zevilkurbaya ayrıca bir sehim vermediklerinde ihtilâf edilmemiş, ehli beyt dahi bunu ı'tiraf

eylemiştir. Eshabdan bu hususta başka bir muhalefet eden de rivayet edilmediği için sehmin ademi vücubu icmaî bir mahiyyet almıştır. Şübhe edilmemek lâzım gelir ki Hazreti Ali evvelki re'yinin savab olduğunda musırr olsa idi hılâfetinde onun hılâfını yapması caiz olamazdı, Bu lâekal halin iycabına göre o sehmin sukutunu kabul etmek ve binaenaleyh diğer hulefanın re'yine rücu' eylemektir. Bununla İmamı Şafi'înin müşarünileyh Ebû Ca'fer Muhammed İbni Alîden rivayet ederek istidlâl eylediği şu habere cevab da verilmiş oluyor: Demiştir ki: Hazreti Alînin humüste re'yi ehli beytinin re'yi idi, lâkin Ebû Bekir ve Ömere muhalefet etmeği mekruh gördü ve demiştir ki ehli beytin dununde icma' da olmaz اهـ. Çünkü bunda Hulefai erbeanın sehim vermedikleri rivayeti hem ehli beytten Muhammed Bakır, hem imamı Şafiî Hazretlerince dahi müsellem ve musaddaktır. O halde bu noktada münakaşaya mahal yoktur. SANİYEN Hazreti Alinin Hazreti Ebî Bekir ve Hazreti Ömere muhalefeti mekruh gördüğü ve onun için bu mes'elede kendi

Sh:»4832

re'yini tatbık etmeyip onların siyretine sülûk ettiği de müsellem ve musaddaktır. Şu halde onlara muhalefeti mekruh görmek de onun son re'yi demek olur. Binaenaleyh onun re'yinden ayrılmadıklarını söyliyen ehli

beytinin dahi onun mekruh gördüğünü mekruh görmeleri ve evvelki re'yinden rücu'unu kabul etmeleri ve Hazreti Aliyi kendi vicdan ve ı'tikadınca haklı bildiği müstehıkları haklarından menedip bir korku ile tekıyye perdesine bürünmüş bir mükreh mevkıinde farzetmekten çekinmeleri ıktıza eder. SALİSEN, ehli beytin dûnünde icma' olmıyacağı sözü esasen doğru olmakla beraber müşarünileyh Muhammed İbni Ali Hazretleri Tahavî rivayetinde geçtiği vechile ehli beytin ancak Hazreti Alînin re'yinden sudur ettiklerini söylemiş, Hazreti Alinin de muhalefeti mekruh görüp Ebû Bekir ve Ömerin siyretlerine sülûk ettiğini beyan eylemiş olduğundan asıl ve metbu' olan Hazreti Alinin muhalefetten çekinmesiyle icma' fı'len tamam olup tâbı' olan füruun ayrıca hukmü olmamak ve binaenaleyh buna Ehli beytin dununde bir icma' denmemek lâzım gelirdi ki bütün bunlar ayrıca bir sehmin ademi vücubu hakkında Hanefiyye eimmesinin kavlini te'yid eyler. Şunu da unutmamak lâzım gelir ki Hulefâi erbeanın zevilkurbaya ayrı bir sehim vermediklerini söylemek onların istihkaklarını büsbütün nefyeylemek demek değildir. Ancak bu istihkak için fakr-ü hacet gözetilerek nusreti sabıkası olan karabet ehli takdim olunmuştur. « لِذِى الْقُرْبٰى » da lâm istıhkakta zâhirdir. Yetamâ ve Mesakîn ve ibni sebîlin lâmsız olarak bunlara atfı da hepsinin de istihkak sebebi bir olduğuna karîne demektir. Bu sebebin fakr olduğu da « كَىْ لَايَكُونَ دُولَةً بَيْنَ الْاَغْنِيَآءِ مِنْكُمْ » ta'lili ile ayrıca ıhtar olunmuştur. Şu halde bunların dördünü de bu sebeble bir istıhkaka tâbı' tutarak dört veya üç veya bir kalem olmak üzere

taksim caiz olmak ve halin ıktızasına ve malın müsaadesine göre sureti sarfı

Sh:»4833

imamın re'yine tafvız olunmak nazmın üslûbuna en muvafık olan ma'na olur. Ancak Hulefai Raşidîn üç kalem üzere taksim etmiş olduklarından mezhebi Hanefîde bu ıhtiyar olunmuş İbni Hümamın naklettiği üzere Tuhfede bir kalemin cevazı da gösterilmiştir. Yalnız Tuhfenin «

لَا عَلٰى سَبِيلِ الْاِسْتِحْقَاقِ

» demesi cümlesinden istihkakı nefiy ma'nasına anlaşılmamalıdır. Zira «lâm» mecmuunda bir istıhkakın sübutuna delâlet etmekten halî değildir.

YETAMÂ: dan da murad fukarasıdır. Yetim: babası olmıyan çocuktur, islâmı ve fakrı şarttır. Zira yetim ta'biri haceti müş'ır olduğu gibi «

كَيْ لَايَكُونَ دُولَةً بَيْنَ الْاَغْنِيَآءِ مِنْكُمْ

» ta'biri de bu şartlara delâlet eder. Babası olmamak, babanın vefatiyle de nesebin nefyile veya zinadan doğmakla da olabilir, Onun için nesebi menfî olan da, veledi zina da yetim ta'birinde dahildirler. Lekît ise babası olmadığı tehakkuk edemiyeceğinden mesakîn de dahil olmak gerektir. MİSKÎN, hiç bir şey'e malik olmıyan bîçare yoksula denir. Yoksulluktan durgun bir hale gelmiş demektir. Bir kavle göre de kifayet mıkdarı malı

olmıyana denir. Kamusta fakr maddesinde fakîr ile miskînin farkına dair bir tafsıl vardır ki Okyanusta mütercim şöyle der. Ehli Arabiyye fakîr ile miskîn beynini farkederler, ba'zıları dediler: Fakîr şol kimsedir ki seddi remak edecek kut-ü gıda bulur ola, miskîn ise asla bir nesnesi olmıya; ve ındelba'z fakîr muhtac, miskîn de, zelîl ve hakîre denir. İmamî Şafiî aleyhirrahme demiştir ki fukara götürüm ve muk'ad olup aslâ hırfet ve san'atleri olmıyanlara, kezalik hırfet ehli olup da hirfeti havaici zaruriyyesini idare eylemez olanlara denir. Mesakîn de şul kimselere denir ki hırfetleri varsa da ıyâlinin nefakasına muğni olmamakla suâl eder olalar. Yâhud fakir, kifayet mıkdarı maişeti olana ve miskîn asla nesnesi olmıyana denir.

Sh:»4834

Indelba'z da bil'akîs miskîn, hali fakîrden ahsen olana denir. Bir kavle göre de ikisi beraberdir ki züğürt ve geda olana denir. Bir de fakîr omurga kemikleri kırılmış olana denir. Şarihin beyanına göre asıl fakr bu ma'naya mevzu'dur اهـ. Hanefiyyece meşhur olan evvelki ma'nadır. Ya'ni fakîr, nısâba malik olmıyan, miskîn ise hiç bir şeyi olmayıp fakîrden daha düşgün olandır.

İBNİ SEBÎL, yolda kalmış yolcu demektirki memleketinde mal ve milki olsa bile yolda herhangi bir sebeble ihtiyaca düşmüş kalmış bulunur. Bu âcizin fikrince lekît olan çocuklar da bu ma'nada dahil olmak gerektir. Bu sınıflara sehimleri doğrudan doğru kendilerine veya velîlerine verilmek yâhud kabil olduğu surette onunla bir varidat menbaı te'min olunarak gallesi verilmek hususlarından haklarında enfa' olanı yapılmak üzere sureti sarf da İmamın re'yine muhavvel olmalıdır.

Feyiden bunlara, ya'ni zülkurbâ, yetâmâ, mesakîn ve İbni sebîle böyle hıssa verilmesinin sebeb ve hikmeti ise şöyle beyan buyurulmuştur:

﴿كَيْ لَايَكُونَ دُولَةً بَيْنَ الْاَغْنِيَآءِ مِنْكُمْ﴾ tâ ki o fey, yâhud mal sizden yalnız zenginler arasında bir devlet olmıya - dalın zammiyle dulet yahud feth ile Devlet servet, baht, cah, galibiyyet gibi insanlar arasında gâh şuna, gâh buna devreder, sevindirici ni'met ve hâlete denilir. Kisaî ve Basra huzzakı demişlerdir ki: feth ile Devlet, zamm ile mülkte, zamm ile dule, kesrile milktedir. Yâhud zamm ile malda, feth ile nusret ve cahdadır. Müberred gibi ba'zıları da demişlerdir ki: zamm

ile

tedavül eden şey'in ismi, feth ile tedavül ma'nasına masdardır. Ragıb gibi ba'zıları da ikisinin bir ma'naya geldiklerini söylemişlerdir. Aşere kıraetlerinin hepsinde dalın zammiyle okunmuştur. Şu kadarki çoğu dalın zammiyle beraber tayı mansub okuyub « يَكُونَ » ve haber yapmışlar, Hişam ile Ebu Ca'fer ise dalı mazmum teyi merfu' okuyarak isim yapmışlardır. Evvelkinde gösterildiği üzere « يَكُونَ » fi'li nakıs, ikincide fi'li tamm olup «sizden yalnız zenginler arasında bir Devlet olmaya» mealinde olur. Evvelkinde « يَكُونَ » nün tahtinde müstetir ismi « مَا » ye raci' « هُوَ » olduğu için bu cümle doğrudan doğru malî ve ıktisadî bir düstur olub siyasî rejimi dolayısiyle ifade eder. İkincisinde ise « يَكُونَ » de zamir olmadığından doğrudan doğru siyasî bir düstur olup malî ve iktisadî usulü dolayısiyle göstermiş olur.

Evvelkine göre ma'na: Allahın Resulüne ehli kuradan ifâe buyurduğu bu ganimet ve feyi, yalnız içinizden gânimîn gibi iş başında bulunanlar arasında paylaşılıp da mal munhasıren zenginler arasında tedavül eden bir servet olmamak ve binaenaleyh İslâm Devleti cahiliyyede olduğu gibi yalnız zenginlere istinad eden bir Devlet olmayıp fukarayı da doğrudan doğru alâkadar eden bir Devlet olmak için onlara da zikrolunduğu üzere sınıflarına göre Allah için birer hıssa veriniz.

İkinciye göre ma'na: sizden yalnız zenginler arasında bir Devlet olmamak ve binaenaleyh mal yalnız

zenginler arasında dönen bir servet halinde kalmamak için fey'i münhasiren ganimeti alan ve iş başında bulunanlar arasında paylaşmayın da zikrolunduğu üzere fukara ve muhtacîn sınıflarına da Allah için birer hıssa veriniz.

Lâkin yalnız zenginler arasında bir Devlet olmasın derken herkesi canı istediği gibi her işe karışıp da ıhtilâle de sebebiyyet verilmemek için buyuruluyorki

Sh:»4836

﴿وَمَآ اٰتٰىكُمُ الرَّسُولُ فَخُذُوهُ﴾ onunla beraber Peygamber size her ne verdiyse onu ahzedin - ya'ni feyiden her ne nasîb verdiyse alın ve her ne emir verdiyse tutun ﴿وَمَا نَهٰىكُمْ عَنْهُ فَانْتَهُوا۟﴾ ve nehy ettiğinden vaz geçin - almayın dediğini almayın, yapmayın dediğini yapmayın ﴿وَاتَّقُوا اللّٰهَ﴾ ve Allahdan korkun-da Allahın ve Peygamberin emirlerine karşı gelmekten ve birbirinizin hakkını yemekten, Devlete hıyanet eylemekten sakının, fey'i maddî ve ma'nevî, dünyevî, uhrevî korunmak için takva ile sarfedip israftan ve Allahın azâbına düşmekten korunun ﴿اِنَّ اللّٰهَ شَدِيدُ الْعِقَابِ﴾ çünkü Allah şedidülıkabdır. - Ikab edince çok

şiddetli ıkabeder. Netekim nankör Benî nadîr kâfirlerinin haşr-ü celâsında bunun ıbret alınacak bir nümunesi geçmiştir.

Bu âyette bu emirler gösteriyorki fey'in hepsi Allah tealâ tarafından Resulüne muhavveldir. Zenginlere mahsus bir devlet olmamak için zikrolunduğu üzere fukaraya hıssa verilerek onu taksim etmek dahi « وَمَآ اٰتٰيكُمُ الرَّسُولُ فَخُذُوهُ » mucebince ona müfevvazdır. Ülül'emre itaat de onun getirdiği emirlerden olduğu için burada dahil olmak lâzım gelir. Zira bu emir, feyi hakkında nâzil olmakla beraber müfessirînin tasrih ettikleri gibi mazmunu her emre şamildir. Şu rivayetler de bunu te'yid eyler:

Buharî, Müslim, Ebu Davud, Tirmizî ve daha başkaları tahric etmişlerdir: İbni Mes'ud Radıyallâhü anh demiştirki «

لَعَنَ اللّٰهُ الْوَاشِمَاتِ وَالْمُتَوَشِّمَاتِ وَالْمُتَنَمِّصَاتِ وَالْمُتَفَلِّجَاتِ لِلْحُسْنِ الْمُغَيِّرَاتِ لِخَلْقِ اللّٰهِ = Allah şu kadınlara la'net etmiştir: veşm yapanlar, yaptıranlar, yüzünün tüylerini yolanlar, seyrek dişli güzel görünmek

için dişlerinin arasını yontan sırıtkanlar, Allahın yarattığını değiştirenler». Bu söz Benî Esedden Ümmü Ya'kub namında bir kadının kulağına erişti ki Kur'ân okur anlardı, İbni Mes'ud Hazretlerine gitti işittim ki sen şöyle şöyle demişin dedi. Müşarünileyh, ben Peygamberin la'net ettiği kimselere neye la'net etmiyeceğim? O Allahın kitabında var, diye cevab verdi, kadın ben Mushafın iki kabı arasında ne versa okudum, onu bulmadım, dedi, müşarünileyh de dediki: eğer okudunsa bulmuşundur: Allah tealânın «

وَمَآ اٰتٰيكُمُ الرَّسُولُ فَخُذُوهُ وَمَا نَهٰيكُمْ عَنْهُ فَانْتَهُواۚ» buyurduğunu okumadınmı? Kadın evet dedi, müşarünileyh de «işte Hazreti Peygamber Sallallâhü Aleyhi vesellem onlardan nehyetti» cevabını verdi. İmamı Şafiî Hazretlerinden de merviydirki: «bana istediğinizi sorun, Allahın kitabından ve Peygamberinin sünnetinden size haber vereyim» demişti, bunun üzerine Abdullah İbni Muhammed İbni Hârun: ihramdaki bir adamın Zünburu öldürmesi hakkında ne dersin? Dedi, İmamı Şafiî de cevabında «Allah tealâ «

وَمَآ اٰتٰيكُمُ الرَّسُولُ فَخُذُوهُ وَمَا نَهٰيكُمْ عَنْهُ فَانْتَهُواۚ» buyurdu, ve bize Süfyan İbni Uyeyne, Abdulmelik İbni Ömeyrden, o rib'ıyy İbni hırâştan, o Huzeyfe İbnilyaman radıyallahü anhten tahdis eylediki Resulullah Sallallâhü Aleyhi vesellem «

اِقْتَدُوا بِالَّذِينَ مِنْ بَعْدِى اَبِى بَكْرٍ وَ عُمَرَ = benden sonrakilere Ebubekre Ömere iktida edin» buyurdu, ve yine sufyan İbni uyeyne, Mis'ar İbni keddamdan o, Kays İbni müslimden o,

Tarık İbni Şıhabdan, o, Ömer İbni hattab radıyallâhü anhten bize tahdis eylediki: Hazreti Ömer Zünburu öldürmeği emretti dedi. Ya'ni Hazreti Ömerin emrine ıktidayı Peygamber emretti, Peygamberin emrini tutmayı da Allah tealâ kitabında emretti, o halde Hazreti Ömerin emrini tutmak Allahın emri ıktızasındandır. Bu istidlâl

Sh:»4838

«Amrin emri o âmirin âmirinin amirinin emridir» suretinde matviy bir mukaddimei ecnebiyye ile yapılmış bir kıyasi müsavat değildir. Doğrudan doğru kübrâ olan «

وَمَآ اٰتٰيكُمُ الرَّسُولُ فَخُذُوهُ وَمَا نَهٰيكُمْ عَنْهُ فَانْتَهُوا» nassından

mefsulünnetayic tarikıyle bir istintacdır. Allah ve Resulünün emirlerine muhalif olmıyan ülül'emre itaat kaziyyesi de «

يَآ اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوٓا اَطِيعُوا اللّٰهَ وَاَطِيعُوا الرَّسُولَ وَاُولِى الْاَمْرِ مِنْكُمْ فَاِنْ تَنَازَعْتُمْ فِى شَىْءٍ فَرُدُّوهُ اِلَى اللّٰهِ وَالرَّسُولِ

» âyeti mucebince mensustur. Bir hadîsi şerifte de Resulullah «

اَرْبَعٌ اِلَى الْوُلَاةِ الْفَىْءُ وَالصَّدَقَاتُ وَالْحُدُودُ وَالْجُمُعَاتُ = dört

şey velâyet sahiblerine aiddir: feyi, sadekalar, hudud, cum'alar» buyurmuş olduğunu Keşşaf tefsirinde surei Cum'ada nakletmiştir. Fıkhi Hanefîden Hıdayede ve etrafında şöyle tafsıyl olunmuştur. İmam bir beldeyi anveten, ya'ni kahren feth ettiği zaman muhayyerdir dilerse onu Resulullahın hayberde yaptığı gibi beynelmüslimîn taksim eder, taksim olunan arazıye öşür vazeyler, çünkü ibtidaen müslime tavzıftir. Ve dilerse Hazreti Ömerin Irak sevadında yaptığı ve Eshabın da muvafakat ettiği vecihle ahalisini hürr olarak erazıy ve mallarında ibka edip üzerlerine cizye, ya'ni şahsî vergi ve arazıylerine harac vazeyler. اهـ. Ki bu cizye ve harac da bu âyette mevzuı bahsolan feyidir. Indelhanefiyye bu tahmis olunmıyarak hepsi başka memleketin korunması olmak üzere mürtezikanın maaşı, ya'ni devletçe muvazzaf asker, âmilîn, hukkâm ve ılmiyye ve eimme ve müezzinînin iaşesi ve sair umuri nafı'a ve hayriyye gibi mesalihi müslimîne sarfolunur. Bunlardan anlaşılır ki yalnız ganîmetten maada olan cizye ve harac gibi fey'in değil «

وَاعْلَمُوٓا اَنَّمَا غَنِمْتُمْ مِنْ شَىْءٍ فَاَنَّ لِلّٰهِ خُمُسَهُ

» âyeti mucebince tahmisi vacib olan ganimetin humsünden maada mütebakısinin dahi taksimi hususlarında «

كَىْ لَايَكُونَ دُولَةً بَيْنَ الْاَغْنِيَآءِ مِنْكُمْ

» düsturu esas olmak üzere Resulullahın ve ona tebean imamülmüslimînin bir hakkı hıyarı vardır. Ancak imamın bu ıhtiyarı keyfî olmayıp müslimînin hacetlerini ve devletin istikbalini takdir

yolunda ciddî bir ictihad kaydı ile meşrut olduğunu dahi fukaha beyan eylemişlerdir. Bu noktaları tenvir zımnında masrifleri biraz daha tafsıl ile buyuruluyor ki: 8. ﴿لِلْفُقَرَآءِ الْمُهَاجِرِينَ﴾ o fukara muhacirler için - Sahib Keşşaf der ki: Bu yukarıki « لِذِى الْقُرْبٰى » ve ma'tuflarından bedeldir. Ma'na, Peygamber Sallâllahü aleyhi vesellem hakkında dahi sadık olmakla beraber « لِلّٰهِ وَلِلرَّسُولِ » den bedel yapmıya mani' olan şudur. Allah tealâ « وَيَنْصُرُونَ اللّٰهَ وَرَسُولَهُۥٓ » kavliyle Resulünü fukaradan çıkarmıştır. Resulullah fakîr ta'biriyle yad olunmaktan yüksek tutulur اهـ. Zilkurbâda fakrı şart koşmıyanlar ise bunu yetamâ ve mesakîn ve İbni sebîlden bedel veya beyan yapmışlardır. İbni Münîr yalnız mesakînden bedel yapmak istemiş İbni Atıyye de demiştir ki « لِلْفُقَرَآءِ الْمُهَاجِرِينَ الَّذِينَ », « اَلْيَتَامٰى وَالْمَسَاكِينِ وَابْنِ السَّبِيلِ » kavlini beyandır. Lâmi cerrin tekrar olunması matekaddem onunla mecrur olduğu için bunun onlardan bedel olduğu tebeyyün etmek içindir اهـ. Lâkin «lâmın» tekrarı Keşşafın kavlinde daha zâhirdir. Bunun için Şafiî olan sahib Keşif, Keşşafın dediği gibi « لِذِى الْقُرْبٰى » ve ma'tuflarından bedel olmasını ıhtıyar etmiş ve ancak « لِلْفُقَرَآءِ » bir kayıd değil, muhacirînin halindeki vakıı beyan ve ziyade ıhtısaslarını isbattır. « للّٰهِ وللرسول وللمهاجرين » denilmiş gibidir diye bir te'vil yapmıştır. İbni Cerîr tefsirinde

bunun «

كَىْ لَا يَكُونَ مَا اَفَآءَ اللّٰه عَلَى رَسُوله دُولَةً بَيْنَ اْلاَغْنيَآءِ مِنْكُمْ وَلٰكِنْ يَكُونُ لِلْفُقَرَآءِ الْمُهَاجِرِينَ» mealinde olduğunu söylemiştir. Ki «

كَىْ لَا يَكُونَ الخ» kavlinin medlûlüne teallukunu ifade eder. Âlûsî de Buharî ve sairede

rivayet olunduğu üzere Hazreti Ömerin beyanatına ve bu âyetlerle istidlâline nazaran bunun bedel olmayıp

mütebakı mesarifi beyan siyakında bir istînaf

Sh:»4840

olmasını tercih eylemiş ve buna tearruz eden kimse görmedim demiştir. Bize de bunun «

وَاتَّقُوا اللّٰهَ» emrine teallûku daha yakın görünüyor ki «

فَانْتَهُوا وَاتَّقُوا اللّٰهَ لِاَجْلِ الْفُقَرَاءِ الْمُهَاجِرِينَ الخ» demek olur.

Bu surette geçen feyi âyetlerinin ikisine nazaran da bunların masrif oldukları ehemmiyyetle iş'ar edilmiş

bulunur. Netekim evvelki âyet mucebince Resulullahın hassası olan Benî nadîr emvalinden muhacirine

taksim ettiğine ve ensardan yalnız üç kişiye verdiğine dair rivayet de geçmişti. «

وَمَآ اٰتيكُمُ الرَّسُولُ فَخُذُوهُ وَمَا نَهٰيكُمْ عَنْهُ فَانْتَهُوا» kavlindeki îta'

ve nehyin her iki feyiden eamm olduğu da anlatılmıştır. Bu fukara muhacirler şu sıfatlarla da tavsıf olunmuşlardır: ﴿الَّذِينَ﴾ Onlar ki ﴿اُخْرِجُوا مِنْ دِيَارِهِمْ وَاَمْوَالِهِمْ﴾ yurdlarından ve mallarından çıkarılmışlardır. -Müşriklerin tazyikı üzerine din uğurunda evlerini, barklarını, mallarını milklerini bırakıp çıkmışlar ve fakîr değilleri iken fakre ma'ruz olmuşlardır. Halleri, gayeleri şudur: ﴿يَبْتَغُونَ فَضْلًا مِنَ اللّٰهِ وَرِضْوَانًا﴾ Allahdan bir fadıl ve rıdvan isterler - FADL, Dünyadan rızk, Âhırette Cennet sevabı, RIDVAN, « وَرِضْوَانٌ مِنَ اللّٰهِ اَكْبَرُ ۘ » buyurulduğu üzere hepsinden büyük olan rızaullah ﴿وَيَنْصُرُونَ اللّٰهَ وَرَسُولَهُ ۘ﴾ ve Allah ve Resulüne nusret, ya'ni dinine hızmetle yardım ederler ﴿اُولٰٓئِكَ هُمُ الصَّادِقُونَ ۚ﴾ işte onlar, ya'ni böyle bu güzel vasıflarla muttasıf olanlardır ki sadıklardır. - Kavillerini fıılleri ile isbat eden sıdk-u sadakatte rüsuhu olan özü sözü doğru vefakâr kimselerdir. İymanlarını, Allaha ve Resulüne sadakatlerini fi'len mücahedeleriyle isbat etmişlerdir. İbni Cerîr Katadeden şöyle rivayet eder: bu muhacirler diyarlarını ve mallarını, ehillerini ve aşiretlerini terk edip Allah ve Resulünü sevdikleri

Sh:»4841

için çıkdılar, şiddetli sıkıntılar içinde bulunmakla beraber islâmı ihtiyar ettiler, hattâ bize anlatılmıştır ki adam

vardı açlıktan belini tutmak için karnına taş bağlardı, yine adam vardı kış günü örtüsüzlükten çukurda yatardı اهـ. İşte bunlar içinde bulundukları Dünya lezzetlerini feda edip din aşkı ile, Allahın fadl-ü rıdvanına iyman neş'esiyle böyle şiddetlere, sıkıntılara tahammül ve Allaha ve Resulüne nusret yolunda mal ve canlariyle mücahede ederek iymanlarındaki sadakatı fı'len göstermiş zatlardır. Onun için ıkabı şedid olan Allahdan korkmalı bunların haklarını gözetmeli de fey'i zenginler arasında paylaşdırmayıp Peygamberin emrini tutmalı bu sadık fakîrlere hissa vermelidir.

9. ﴿وَالَّذِينَ﴾ ve şunlarki - bunlardan murad Ensardır. Bunun rabtında üç vecih söylenmiştir. Birincisi «muhacirîn» üzerine ma'tuf olmasıdırki en racih olan da budur. Bu surette bunların da muhacirîn gibi feyiden hakları olduğu anlatılmış olur. İkincisi « أُولَٰئِكَ » ye ma'tuf olmasıdır. Bu surette onlara sadakatte iştirâkleri tasrıyh edilmiş, fey'e iştirâk hakları delâleten anlatılmış olur. Üçüncüsü ma'tuf olmayıp «vav», istinafiyye, « الَّذِينَ » mübteda', « يُحِبُّونَ » haber olmaktır. Bu surette evsaf ve ahlâkı memduhaları ayrıca bir ı'tina ile müstekıllen anlatılmış ve fey'e istihkakları tasrih olunmamakla beraber bu evsaf dolayısiyle delâleten yine ifade edilmiş olur. Çünkü üç takdirde de iysâr ile medih, esas ı'tibaiyle bir istihkak veya salâhiyyetin sübutünü ifade eder. Yoksa bir hak ve salâhiyyet bulunmıyan yerde kendi hakkından feragatle aharı tercih demek olan iysârın bir ma'nası olmaz.

Bunların evsafında buyuruluyorki ﴿تَبَوَّؤُا الدَّارَ وَالْاِيمَانَ مِنْ قَبْلِهِمْ﴾

onlardan evvel yurdu hazırlayıp iymana sahib

Sh:»4842

oldular - تَبَوَّءَهُ وَتَبَوَّءَ تَهَيَّئَهُ وَتَهَيَّأَ gibi hazırlamak ve hazırlanmak ma'nalarına geldiği gibi bir de تبوء bir mekâna, bir konağa konmak, tezevvüc etmek ve bir yeri meb'e ittihaz eylemek ma'nalarına da gelir. Meb'e dahi konacak menzil, konak, yurt demek olduğu gibi rahimde yavru yatağına da denir. Burada bundan istiare olması da beliğ bir ma'na olur. DAR, esasen etrafına hudud çevrilen ve her türlü süknâ levazimini ihtiva eden büyük konak veya yurt ve vatan demektir. Burada «eddar» dan Murad'da iyman karinesiyle darı islâmdır. Bunların muhacirlerden evvel tutunup hazırladığı ilk darı islâm, ehli islâmın ilk barındığı ve islâm medeniyyetinin ilk inkişafa başladığı Medineimünevvere olduğundan müfessirin bunu Medîne diye tefsir etmişlerdir. İlk önce Ensarı kiramın Medînei münevvereyi islâm ve iymana hazırlamaları üzerinedirki Resulullah ve sair muhacirîn oraya hicret edip birleştiler ve bu sebeble ona Darülhicre, Arzullah, Medîne, Taybe, Tayyibe namları dahi verildi. Surei Ahzabda geçtiği gibi eskiden ona veya

bulunduğu mevkıe Yesrib denilirdi. Medîne kelimesi de medeniyyet yeri, büyük şehir ve memleket demek olduğu ma'lûmdur. « وَالْاِيمَانَ » «dar» e ma'tuftur. İbni Atıyyenin dediği gibi mef'uli ma'ah olmasıda güzel bir vecihtir. Bu surette ba'zılarının dediği gibi « عَلَفْتُهَا تِبْنًا وَمَاءً بَارِدًا » kabîlinden olmak üzere « وَاَخْلَصُوا الْاِيمَانَ » gibi bir fiıl takdirine hacet kalmaz. Muhacirîn içinde Ensardan evvel iyman etmiş olanlar bulunduğunda şübhe yoksa da ıyman ile Medîneyi ihzar etmek ı'tibariyle Ensar, mukaddem olduğu cihetle « مِنْ قَبْلِهِمْ » buyurulmuştur. Maamafih burada « مِنْ قَبْلِهِمْ » onların hicretlerinden evvel demek olabileceği gibi iyman emn-ü emandan if'al olmak da melhuzdur. Bu suretle Ensar, Muhacirînin hicretinden evvel Akabe biy'atiyle vatanları olan Medîneyi darı islâm yapmak üzere te'min edip iymana sahib oldular ﴿يُحِبُّونَ مَنْ هَاجَرَ اِلَيْهِمْ﴾

Sh:»4843

kendilerine hicret edene mahabbet ederler - başta Peygamber olmak üzere hicret eden o sadıkları gerek zengin ve gerek fakîr severler, bu vechile sadakatlerini ibraz ederler

﴿وَلَا يَجِدُونَ فِى صُدُورِهِمْ حَاجَةً مِمَّآ اُوتُوا﴾ ve onlara verilenden

göğüslerinde bir hacet duymazlar - ya'ni muhacirlere gerek feyi ve gerek saireden herhangi bir şeyden dolayı gönüllerinde bu bize gerekti, bizim buna ihtiyacımız vardı gibi içlerine batacak bir kaygu, bir teessür duymazlar. ﴿وَيُؤْثِرُونَ عَلَىٰٓ اَنْفُسِهِمْ وَلَوْ كَانَ بِهِمْ خَصَاصَةٌ﴾ kendilerinde bir açıklık ya'ni bir ihtiyac olsa bile nefislerine iysâr ederler - burada iysârın mef'ulü hazfedilmiştir. Binaenaleyh muhacirîn yahud da eamm olmak muhtemildir. Ya'ni muhacirînin yâhud alelıtlak mü'min kardeşlerinin ihtiyacını kendilerininkinden daha müessir, daha üstün tutarak onları nefislerine takdim ve tercih ederler. Ki ahlâkın, tok gözlülüğün en yükseğidir. Netekim Resulullah Benî Nadır emvalinden muhacirîne taksim etmiş ve Ensardan ihtiyacı bulunan üç kişiden maadasına vermemiş ve buyurmuş idi ki: Dilerseniz emvalinizden ve diyarınızdan muhacirîne pay verirsiniz bu ganîmette de onlara iştirâk edersiniz ve dilerseniz diyarınız, emvaliniz sizin olur bu ganîmetten pay almazsınız. Bunun üzerine Ensar, hem mallarımızdan ve diyarımızdan onlara taksim ederiz hem de ganîmeti onlara iysâr eyleriz, onda kendilerine müşareket de etmeyiz dediler. Müfessirînin bir kısmı sebebi nüzulün bu olduğunu söylemişlerdir. Bundan başka, Buharî, Müslim, Tirmizî, Neseî ve daha ba'zıları Ebû Hüreyreden şöyle rivayet etmişlerdir: Resulullaha bir adam geldi, ya Resulullâh « اَصَابَنِى الْجَهْدَ » zaruret beni musab kıldı. Ya'ni açlıktan dermansız kaldım, dedi. Resulullah Sallâllahü aleyhi vesellem haremlerine haber gönderdi, onların yanlarında hiç bir

Sh:»4844

şey bulunmadı, Bunun üzerine aleyhissalâtü vesselâm: «Bu adamı bu gece müsafir edecek bir adam yok mu ki Allah ona rahmet buyursun» dedi. Derhal Ensardan bir zat ki rivayetin birinde Ebû Talha denilmiştir, kalktı «ben ya Resulâllah» diye cevab verdi, hemen o adamı alıp evine götürdü, zevcesine de Resulullahın müsafirine ikram et diye tenbih etti, kadın «vallahi benim nezdimde sabiyyenin azığından başka bir şey yok» dedi, o halde dedi «kız çocuğu akşam yemeği istediği vakıt onu uyut, kandili de söndürüver, Resulullahın müsafiri için biz bu geceyi aç geçiştiriverelim» dedi ve öyle yaptı, sonra o müsafir sabahleyin Resulullaha vardı, bu gece Allah fülân ve fülândan acîb hoşnud oldu, dedi, Allah tealâ da haklarında bunu indirdi: « وَيُؤْثِرُونَ عَلَىٰٓ اَنْفُسِهِمْ وَلَوْ كَانَ بِهِمْ خَصَاصَةٌ ». Hâkim ve İbni Merduye ve Şuabda Beyhekî dahi İbni Ömer radıyallahü anhüma hazretlerinden şöyle rivayet etmişlerdir: Resulullahın ashabından bir zata bir koyun başı hediyye edildi, o da «kardeşim fülân ve ıyâli buna bizden daha muhtacdır» dedi, ona gönderdi, o diğer birine, o da diğer birine bu suretle tam yedi ev dolaştı nihayet yine evvelkine döndü geldi, bunun üzerine « وَيُؤْثِرُونَ عَلَىٰٓ اَنْفُسِهِمْ وَلَوْ كَانَ بِهِمْ خَصَاصَةٌ » nâzil oldu, Bunlar yalnız

sebebi nüzul hakkındaki rivayetlerdir. Yoksa Ensarın ve Eshabın böyle nice iysâr misalleri vardır. Hattâ Ensardan iki zevcesi bulunanlar zevcesi olmıyan muhacirlerin evlenmesi için zevcelerinden birini terk bile etmişlerdi. Yermûk vak'asında şehidler içinde son nefesine gelmiş yaralıların kendilerine verilen bir yudum suyu bile yanında inliyen arkadaşından, arkadaşına nasıl iysâr edip dolaştırdığı tarihî vakı'anın kudsiyyeti Akifin Safahatında ne güzel tasvir edilmiştir.

﴿وَمَنْ يُوقَ شُحَّ نَفْسِهِ فَأُولَٰئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ﴾ her kim de nefsinin şuhhundan, ya'ni hırsından, kıskançlığından, nekesliğinden korunursa işte onlardır ki felâh bulanlardır. - Sonunda

Sh:»4845

her mahzurdan kurtulup her mürada irenlerdir, bu tezyil hem ahlâkî bir seadet düsturu, hem de Ensarın ve onların ahlâklarına imtisal edenlerin medhiyle haklarında bir tebşirdir.

ŞUHH, nefsin, behıllik, nekeslik, hasislik dediğimiz hırs ve kıskançlık huyudur ki buhl bunun fı'liyyatındaki tezahürüdür. Ya'ni nefiste bir garîze olması haysiyyetiyle şuhh, fı'len men'e de buhl denilir.

Ragıb bunu, âdet haline gelmiş hırs ile buhl diye ta'rif etmiştir. İbni münzirin Hasenden rivayetine göre buhl insanın elindekini kıskanması, şuhh da her kesin elindekini kıskanması diye ta'rif edilmiştir. Abd İbni Humeyd, İbni Cerîr, İbni ebî Şeybe, İbni ebî Hatim, Beyhekî, Hâkim ve dâha bir takımlarının rivayet ettiği vechile İbni Mes'ud radıyallahü anh Hazretlerine bir âdam gelmiş, ben korkuyorum ki helâk oldum demiş, neye? demiş, çünkü, demiş: dinledim Allah tealâ « وَمَنْ يُوقَ شُحَّ نَفْسِهِۦ فَأُو۟لَٰٓئِكَ هُمُ ٱلْمُفْلِحُونَ » buyurmuş ben ise şehîh bir adamım, hemen hemen benden bir şey çıkmaz. İbni Mes'ud Hazretleri de o şuh değil, buhuldur, buhulde de hayır yoktur, Allah tealânın zikrettiği şuhh ise kardeşinin malını zulmen yemendir. Diye cevab vermiştir. İbni Münzirin ve İbni Merduyenin rivayet ettikleri vechile İbni Ömer radıyallahü anhüma Hazretleri de demiştir ki şuhh bir adamın malını men'etmesi değil, kendisinin olmıyana göz dikmesidir. Âlûsi bunları naklettikten sonra der ki lügaviyyûnun hiçbirinde şuhhun bu ta'riflerinden birşey görmedim, murâd buhlün nihayet derecesi olmalıdır ki bununla muttasıf olan kimse başkasının malına bile buhl eder. Gayrın cömerdlik etmesini arzu etmez, ondan nefsi münkabız olur da yapmasın diye çalışır, yâhud o derece hırslı olur ki mü'min kardeşinin malını zulmen yer ve yâhud kendisinin olmıyan şeylere göz diker, başkasında olmasını da gönlü hoş görmez kıskanır. Bu âyetten şuhhun, ihtirasın son derece mezmum olduğu anlaşılır. Çünkü felâh

Sh:»4846

şuhdan vikaye edilenlere kasredilmiş olmakla ondan vikaye edilmemiş olanlar felâh bulanların haricinde kalmış olur. Bunun zemmi hakkında bir çok haberler de varid olmuştur. Hakîmi Tirmizî ve Ebû Ya'la ve İbni Merduye Enes radıyallahü anhten merfu'an rivayet etmişlerdir: «

مَا مَحَقَ الْاِسْلَامَ مَحْقَ الشُّحِّ شَىْءٍ قَطُّ = İslâmı şuhhun mahvetmesi gibi hiç bir şey mahvetmez.» İbni Ebî Şeybe, Neseî ve Beyhekî ve Hâkim Ebû Hüreyre radıyallahü anhten merfu'an rivayet etmişlerdir: «

لَا يَجْتَمِعُ غُبَارٌ فِى سَبِيلِ اللّٰهِ وَ دُخَانُ نَارِ جَهَنَّمَ فِى جَوْفِ عَبْدٍ اَبَدًا وَلَا يَجْتَمِعُ الْاِيمَانُ وَالشُّحُّ فِى قَلْبِ عَبْدٍ اَبَدًا =

Allah yolunda bir toz ile Cehennem ateşinin dumanı bir kulun cevfinde ebedâ ictima' etmez, iyman ile Şuh da bir kulun kalbinde ebedâ içtima' etmez». Ebû Davud, Tirmizî garib diyerek, Edebde, Buharî ve daha diğerleri Ebû Saıydi Hudrî radıyallahü anhten merfu'an rivayet eylemişlerdir: «

خَصْلَتَانِ لَا يَجْتَمِعَانِ فِى جَوْفِ الْمُسْلِمِ الْبُخْلُ وَسُوءُ الْخُلُقِ

= İki haslet müslimin içinde ictima' etmez: buhul ve ehlâk kötülüğü». İbni ebiddünya ve İbni Adiy ve Hâkim

ve Hatîb Enes radıyallahü anhten rivayet etmişlerdir: Demiş ki: Resulullah sallâllahü aleyhi vesellem şöyle buyurdu: Allah tealâ Adn Cennetini halketti ve ağaçlarını yediyle dikti, sonra ona nutka gel buyurdu « قَدْ اَفْلَحَ الْمُؤْمِنُونَ » dedi, Allah tealâ da buyurdu ki: « وَ عِزَّتِى وَ جَلَالِى لَا يُجَاوِرُنِى فِيكِ بِخِيلٌ = Izzet ve celâlim hakkıyçin bana sende hiç bir behıl mücavir olmaz.» Sonra Resulullah Sallâllahü aleyhi vesellem bunu okudu: « وَمَنْ يُوقَ شُحَّ نَفْسِهِ فَاُولٰٓئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ » Ahmed, Edebde Buharî, Müslim, Beyhekî, Cabir İbni Abdillah radıyallahü anhten rivayet eylemişlerdir ki Resulullah sallâllahü aleyhi vesellem şöyle buyurmuştur: « اِتَّقُوا الظُّلْمَ فَاِنَّ الظُّلْمَ ظُلُمَاتٌ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ وَاتَّقُوا الشُّحَّ فَاِنَّ الشُّحَّ قَدْ اَهْلَكَ مَنْ كَانَ قَبْلَكُمْ حَمَلَهُمْ عَلٰى اَنْ سَفَكُوا دِمَاءَهُمْ وَاسْتَحَلُّوا مَحَارِمَهُمْ = Zulümden sakının çünkü zulüm Kıyamet günü zulümattır. Şuhdan da sakının çünkü şuh, hırs ve kıskançlık, sizden evvelkileri helâk etti, birbirlerinin kanlarını döktüler ve hurmetlerini halâl saydılar.»

Sh:»4847

Daha bunlar gibi bir çok haberler vardır. Lâkin şu da bilinmek lâzım gelir ki şuhdan korunmak bir kişinin her şeyde cömerd olmasına mütevakkıf değildir. Abd İbni Humeyd Ebû Ya'la ve Taberanî ve Ziya', Mücmi' İbni Yahyadan merfu'an rivayet eylemişlerdir ki: « بَرِئَ مِنَ الشُّحِّ مَنْ اَدَّى الزَّكَاةَ وَقَرَى الضَّيْفَ وَاَدَّى فِى النَّائِبَةِ » Zekâtını veren. Müsafire zıyafet eden, nâibede te'diye eden, ya'ni bir felâkette i'ane veren şuhdan beri olmuş olur. İbni Münzir de Hazreti Ali radıyallahü anhten şöyle rivayet eylemiştir ki: Malının zekâtını veren nefsinin şuhhundan korunmuş olur, demiştir اهـ. İbni Cerîri Taberî, Ebû Heyyaci Esedîden rivayet eylemiştir, demiş ki: beyti tavaf ediyordum, bir recül gördüm « اَللّٰهُمَّ قِنِى شُحَّ نَفْسِى = Allahım beni nefsimin şuhhundan koru» diyor buna bir şey ziyade etmiyordu. Söyledim, cevaben nefsimin şuhhundan korunursam sirkat etmem, zina etmem, bir şey yapmam dedi, bir de baktım ki o recül Abdurrahman İbni Avf imiş. İbni Zeyd de demiştir ki: bir kimse Allahın nehyettiği bir şey için bir şey almaz ve şuhh onu Allahın emrettiği bir şeyden bir şeyi men'etmeğe da'ı olmazsa Allah tealâ onu nefsinin şuhhundan vikaye buyurmuştur. Ve o müflihîndendir.

10. ﴿وَالَّذِينَ جَآءُو مِنْ بَعْدِهِمْ﴾ ve şunlar ki onlardan sonra gelmişlerdir. - İymana gelmişler veya hicret etmişler veya vücude gelmişlerdir. Ebû hayyan der ki: bunda zâhir olan Muhacirîn

üzerine ma'tuf olan makabline ma'tuf olmasıdır. Ferra, bunlar Eshabdan üçüncü kısım, ya'ni Peygamberin son zamanlarında iyman ve hicret etmiş olanlardır demiştir. Bu surette « مِنْ بَعْدِهِمْ » iymanda sabık olan Muhacirîn ve Ensardan sonra demek olurki bunlar iymanları te'ahhür etmiş, yâhud iymanı sebketmiş ise de hicreti te'ahhür eylemiş olanlardır. Cumhur ise bunlardan murad tabi'în, ya'ni Muhacirîn ve Ensardan sonra gelen ve onlara güzellikle ittiba' eden bütün

Sh:»4848

mü'minler demişlerdir. Bu surette « مِنْ بَعْدِهِمْ » Muhacirîn ve Ensarın vefatlarından sonra demek olur. İşbu « وَالَّذِينَ » makablindeki mecrüre ma'tuf olunca fey'in hükmünde bunların da yukarıdakilere müşarik olacakları zâhir olur اهـ. İbni Carîri taberî, Ikrime tarikıyle Malik ibni eves ibni hadsandan şöyle rivayet etmiştir: demiştir ki Ömer İbni Hattab radıyallahü anh « عَلِيمٌ حَكِيمٌ » e kadar vardı, sonra işte bu âyet bunlar içindir dedi. Sonra « اِنَّمَا الصَّدَقَاتُ لِلْفُقَرَآءِ وَالْمَسَاكِينِ » âyetini okudu ta « وَاعْلَمُوٓا اَنَّمَا غَنِمْتُمْ مِنْ شَىْءٍ فَاَنَّ لِلّٰهِ خُمُسَهُ وَلِلرَّسُولِ وَلِذِى الْقُرْبٰى » âyetini okudu, sonra işte bu âyette bunlar içindir dedi. Sonra « مَآ اَفَآءَ اللّٰهُ عَلٰى رَسُولِهِ مِنْ اَهْلِ الْقُرٰى » ta « لِلْفُقَرَآءِ » ve «

vardı, sonra işte bu âyet, âmmei müslimîni istiyab etmiştir. Hiç biri yoktur ki onun onda hakkı olmasın dedi, sonra da dediki eğer ben yaşarsam herhalde çoban hayvanlarını yürütürken nasîbi kendisine alnı terlemeden gelecektir اهـ.

Buharîde, zeyd ibni Eslemden, babasından rivayet olunduğu üzere Hazreti Ömer radıyallahü anh demiştirki: «

لَوْلَا اٰخِرُ الْمُسْلِمِينَ مَا فُتِحَتْ بَلْدَةٌ وَلَا قَرْيَةٌ اِلَّا قَسَّمْتُهَا بَيْنَ اَهْلِهَا كَمَا قَسَّمَ رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ خَيْبَرَ»

sonraki müslimanlar olmasaydı feth olunan her beldeyi ve karyeyi Resulullahın Hayberi taksim ettiği gibi ehli beyninde taksim ederdim. İmam Malik müvettainde bunu daha mufassal olarak şöyle rivayet etmiştir: zeyd ibni müslim bize babasından haber verdi, demiştir ki: Ömeri dinledim diyordu: eğer sonraki Nas bir şey siz bırakılmış olacak olmasaydı müslimanların her feth ettikleri Karyeyi, Resulullahın Hayberi sehim sehim taksim ettiği gibi ben de sehim sehim taksim ederdim. اهـ. İbni hümâm Fethülkadirde bunu naklettikten sonra şöyle der: bunun zâhiri hepsini taksim etmiş gibi görünüyor. Fakat Ebu Davudda senedi ceyyid ile merviy olan şöyledir: Resulullah Hayberi iki nısfa taksim etmiştir: bir nısfı NEVAİBİ (ansızın zuhur edecek müşkül hadisat) için, bir nısfı da beynelmüslimîn ki bunu

beyinlerinde on sekiz sehm üzerine taksim etti. Kezalik Ebu Davud bunu Muhammed ibni fudayl tarikıyle Yahya ibni Saıydden, o Beşir ibni yesardan, o bir çok ricali Eshabdan şöyle rivayet etmiştir: Resulullah Hayberi otuz altı sehm üzerine taksim etti ki her sehim cem'en yüz sehm idi اهـ, ya'ni her yüz adama bir sehim verdi. Beyhekînin rivayetinde de böyle mübeyyen olarak gelmiştir. Demek ki Resulullahın ve fatih olan müslimînin sehimlerine taksim olunan bunun nısfı idi diğer nısfı ise gelecek sefirler ve işler ve zuhuru melhuz müşkil hâdiseler gibi nevaibi müslimîn için ayrılmıştı, bunun hulâsası bir nısfı müslimînin nevaibi için ayrılmış demektir. Beytülmâl malı denilmesinin ma'nası da budur. Diğer tarık ile beyan olunduğuna göre bu nısıf: Vatîh, Ketîbe, selalim ve tevabii idi. Bu suretle Resulullahın vazetmiş olduğu bu malları işletmeğe kâfi amele henüz mevcud olmadığı için Resulullah bunları muamele, ya'ni musakat ve müzarea usuliyle işletmek ve çıkan hasılâtın nısfı verilmek üzere yerli ehalisi olan Yehûdîlere ıycar etmişdi. Ebubekir zamanında da böyle geçti, Ömer zamanında çalışacak, işliyecek müslimanlar çoğaldığı için Yehûdîler Şama iclâ olunup bu arazî müslimanlara taksim edildi. Harben feth olunan arazînin askere taksimi herhalde vacib olmadığına şu da delildirki Mekke Anveten feth olunmuştu, halbuki Resuli Ekrem Sallallahü

aleyhi vesellem Mekke erazısini taksim etmedi. Onun için İmam Malik Hazretleri mücerred fetih ile Arzın Müslimanlara vakfolacağına zâhib olmuştur. Müşarünileyh ahbar ve âsâra pek vakıf idi, sulhan fetholundu

Sh:»4850

diyenlerin da'vasına delil yoktur, bil'akis nakızına bir çok delil vardır اهـ. O işte Hazreti Ömer radıyallahü anh «مَآ اَفَآءَ اللّٰهُ عَلٰى رَسُولِه مِنْ اَهْلِ الْقُرٰى» dan işbu «وَالَّذِينَ جَآؤُ مِنْ بَعْدِهِمْ» âyetine kadar olan bu dört âyetle ihticac ederek gelecek müslimanların menafi'ına beytülmal için bir varidat menba'ı olmak üzere muvazzaf harac vaz'ıyle İrak sevadını eski ahalisi yedinde ibka edip gânimîne taksim etmemiş, Kitabülharacda tafsîl olunduğu üzere şûrayı Eshabda Zübeyr, Bilâl, Selman gibi taksim fikrinde ısrar eden zatlara karşı kitabullahdan delil olmak üzere demiş idi ki: Allah subhanehu ve tealâ şöyle buyurdu: «

مَآ اَفَآءَ اللّٰهُ عَلٰى رَسُولِه مِنْ اَهْلِ الْقُرٰى فَلِلّٰهِ وَلِلرَّسُولِ وَلِذِى الْقُرْبٰى وَالْيَتَامٰى وَالْمَسَاكِينِ وَابْنِ السَّبِيلِ كَىْ لَايَكُونَ دُولَةً بَيْنَ الْاَغْنِيَآءِ مِنْكُمْ... » ilâ âhirilâye», sonra vallahi onu yalnız onlara

vermedi hattâ «

لِلْفُقَرَآءِ الْمُهَاجِرِينَ الَّذِينَ اُخْرِجُوا مِنْ دِيَارِهِمْ وَاَمْوَالِهِمْ يَبْتَغُونَ فَضْلًا مِنَ اللّٰهِ وَرِضْوَانًا وَيَنْصُرُونَ اللّٰهَ وَرَسُولَهُۥٓ اُولٰٓئِكَ هُمُ الصَّادِقُونَ

» buyurdu, sonra vallahi onu yalnız onlara da vermedi dedi tâ «

وَالَّذِينَ جَآءُو مِنْ بَعْدِهِمْ

» âyetinin nihayetine kadar okudu. İşte bu âyet gelecekler de dahil olmak üzere bütün müslimanlara şamildir. Binaenaleyh bu ganimetten bundan sonra gelecek olan müslimînin hukuk ve mesalihini gözetmek de lâzımdır. Bu ise ancak bunu taksim etmeyip vaz'olunacak harac ve cizye ile mümkin olabilecektir, Mealinde haylı uzun bir nutuk ıyrad buyurdu, Eshabi kiram muvafakat ettiler, Bilâl ve Selman Hazaratı fikirlerinde biraz ısrar etmek istedilerse de Mebsutta beyan olunduğu üzere sonra onlar da reiylerinden rücu' edip kabul ettiler. Bunun üzerine Sevad ahalisi arazı vergisi olan harac ile nüfus vergisi demek olan cizye mukabilinde menn olunup hurr ve ehli zimmet olmak üzere arazılerinde bırakıldılar. «Fethulkadîr» in beyanı vechile arazılerinden gerek ekilsin gerek ekilmesin her cerîb başına bir dirhem ve bir kafîz harac vaz' edildi, kürûmun, ya'ni üzüm bağlarının

her cerîbine on ve ritab, ya'ni yoncaların her cerîbine beş dirhem takdir olundu. Zengin olanların şahıslarına senede kırk sekiz dirhem, onların madunundakilere yirmi dört dirhem bir şeyi olmıyanlara da on iki dirhem takdir edildi. Bu suretle ilk sene seksen milyon dirhem, ikinci sene ise yüz yirmi milyon dirhem tutmuştur.

İmamı gazâli «ihyaül'ulûm» da der ki: Kendisinde maslahati âmme bulunmıyan ganîye beytülmalin malını sarfetmek caiz olmaz. Ulema bu babda ıhtilâf etmişlerse de sahih olan budur. Gerçi Hazreti Ömerin kelâmında her Müslimin cem'iyyeti islâmiyyeyi teksir eden bir müslim olmak ı'tibariyle beytülmal malında hakkı bulunduğuna delâlet eden bir delil vardır. Lâkin bununla beraber kendisi o malı müslimînin kâffesine taksim etmiyordu. Belki bir takım sıfatı mahsuse ile muttasıf olanlara taksim ediyordu. Bu sabit olunca o halde her kim maslahatı müslimanlara te'allûk eden bir işe me'mur olur da kesb ile iştigal ettiği takdirde o iş muattal kalacak olur ise onun beytülmalde kifayet mıkdarı bir hakkı vardır. Ve bunda bütün Ulema dahıl olur. Ya'ni Fıkıh, Hâdîs, Tefsîr, Kıraet gibi dinî maslahatlara te'allûk eden ulûm eshabı, hattâ muallimler, müezzinler ve hattâ bu ılimlerin talebesi dahil olurlar. Çünkü bunların kifayetlerine bakılmazsa talebde bulunamazlar. Bütün âmiller de dahil olur ki bunlar dünya mesalihi amellerine merbut olanlardır. Bunlar

memleketi silâh ile düşmandan, ehli begîden, islâm düşmanlarından muhafaza eden cünudi mürtezikadır. Kezalik kâtibler ve hisab me'murları, vükelâ ve divanı haracın tertibinde kendilerine ıhtiyac bulunanların hepsi, ya'ni haram olanlar üzerine değil, halâl mallar üzerine me'mur olan maliyye me'murlarının dahi hepsi dahil olur. Çünkü bu mal, mesalih içindir, maslahat da ya dine teallûk eder, yâhud Dünyaya, Ulema ile din korunur, diğer cünud ve âmilîn ile Dünya korunur. Din ile mülk tev'emdür, biri diğerinden müstağnî olmaz, tabîbin ılmine bir emri dinî

Sh:»4852

te'allûk etmese bile cesedin sihhati teallûk eder de din de ona tâbi' olur. Onun için gerek tabîbe ve gerekse maslahati ebdan yâhud maslahati bilâdda ihtiyac bulunan ılimler de tabîb mecrasına cari olan kimselere bu emvalden maaş verilmek caiz olurki ücretsiz olarak müslimanları tedavi etmek için vakıt ve imkân bulabilsinler ve bütün şu sayılanlar hakkında hacet de şart değildir. Zengin oldukları halde de verilmek caiz olur. Çünkü Hülefai Raşidîn, Muhacirîn ve Ensarın ihtiyac ile ma'ruf olmıyanlarına da verirlerdi. Kezalik muayyen bir mikdar ile meşrut da değildir. Belki İmamın ictihadına muhavveldir. Halin iktizasına ve malın vus'atına göre iğnâ etmek veya kifayet mikdarına kasr eylemek de ona aiddir اهـ.

Âyette bu sonra gelenler mutlak bırakılmamış, halleri şu suretle beyan olunmuştur: ﴿يَقُولُونَ﴾ derler - şöyle duâ ederler: ﴿رَبَّنَا اغْفِرْ لَنَا﴾ yarabbena mağfiret buyur bizlere ﴿وَلِاِخْوَانِنَا الَّذِينَ سَبَقُونَا بِالْاِيمَانِ﴾ bizden evvel iyman ile geçmiş olan kardeşlerimize ﴿وَلَا تَجْعَلْ فِى قُلُوبِنَا غِلًّا لِلَّذِينَ اٰمَنُوا﴾ ve iyman etmiş olanlara kalblerimizde hiç kîn tutturma ﴿رَبَّنَآ اِنَّكَ رَؤُفٌ رَحِيمٌ﴾ ya rabbena şübhe yokki sen raufsun rahîmsin - ya'ni esirgemen çok, iyman ile çalışanlar hakkında rahmetine nihayet yok, onun için duâmızın kabulu ile günahlarımızın mağfireti rahmet ve ra'fetinden me'mulümüzdür.

Evvelki âyette geçtiği gibi bu âyette de ba'zıları « الَّذِينَ » mübteda, « يَقُولُونَ » haber olub «vavın» müfredleri değil, cümleyi

atfettiğini söylemişlerdir. Atfı müfred kabîlinden yapılan evvelki vecihte ise « يَقُولُونَ » istinaf, yâhud « جَآءُو » nun failinden haldir. Her iki takdirde de, bunların bu kayd ile takyid ve beyanları şayanı dikkattir.

İbni merduye rivayet etmiştirki: İbni Ömer radıyallahü anhüma bir adamı Muhacirînden ba'zısına dil uzatırken işitti, onu çağırdı. « لِلْفُقَرَآءِ الْمُهَاجِرِينَ » âyetini okudu, işte bunlar o Muhacirîn, sen onlardanmısın? Dedi, hayır, dedi, sonra « وَالَّذِينَ تَبَوَّؤُا الدَّارَ وَالْإِيمَانَ » âyetini okudu, işte bunlar da Ensar sen bunlardanmısın? Dedi, hayır, dedi, sonra « وَالَّذِينَ جَآؤُ مِنْ بَعْدِهِمْ » âyetini okudu da sen bunlardanmısın? Dedi, ümid ederim dedi, İbni Ömer Hâzretleri hayır vallahi onlara söğen bunlardan olmaz dedi اهـ. İmam Malik Hazretleri de bu âyetten istidlâl ederek demiştirki Sahabeden birisi hakkında kötü söz söyliyen veya buguz besliyen kimsenin feyide nasîbi yoktur اهـ. Görülüyor ki burada « نَّمَا الْمُؤْمِنُونَ اِخْوَةٌ » mucebince mü'minlerin kardeşliği muktezayatına, ya'ni ıymanın muktezası mü'minlerin birbirlerini sevmeleri ve seleflerine hürmet etmeleri ve hasbelbeşeriyye vakı' olan kusurlarına bakmayıp kendisi gibi mağfiretlerine duâ etmeleri ve hiç bir mü'mine kin beslememeleri lüzumuna tenbih buyurulmuştur. İşte Ehli sünnet velcemaatten maksad « وَمَآ اٰتٰيكُمُ الرَّسُولُ فَخُذُوهُ » mazmuniyle bu ahlâka temessükü düsturi hareket ittihaz etmektir. Bu ise emir bilma'ruf ve nehiy anilmünker vecîbesini ihmal etmek değil « وَالْمُؤْمِنُونَ وَالْمُؤْمِنَاتُ بَعْضُهُمْ اَوْلِيَآءُ بَعْضٍ يَاْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَيَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ » mısdakınca mü'minliğin şıarı olan o vazifenin iyfasından memnun olup «

وَتَعَاوَنُوا عَلَى الْبِرِّ وَالتَّقْوٰىۖ وَلَا تَعَاوَنُوا عَلَى الْاِثْمِ وَالْعُدْوَانِۖ

وَاتَّقُوا اللّٰهَ» mucebince yardımlaşmak «

وَتَوَاصَوْا بِالْحَقِّ وَتَوَاصَوْا بِالصَّبْرِ» tavsıyesine sarılmaktır.

Bu suretle tabaka tabaka mü'minlerin mehasinine işaret buyurulduktan sonra Münafıkların hallerine

dikkat nazarını celb için buyuruluyorki:

Sh:»4854

﴿١١﴾ اَلَمْ تَرَ اِلَى الَّذِينَ نَافَقُوا يَقُولُونَ لِاِخْوَانِهِمُ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ اَهْلِ الْكِتَابِ لَئِنْ اُخْرِجْتُمْ لَنَخْرُجَنَّ مَعَكُمْ وَلَا نُطِيعُ فِيكُمْ اَحَدًا اَبَدًا وَاِنْ قُوتِلْتُمْ لَنَنْصُرَنَّكُمْ وَاللّٰهُ يَشْهَدُ اِنَّهُمْ لَكَاذِبُونَ ﴿١٢﴾ لَئِنْ اُخْرِجُوا لَايَخْرُجُونَ مَعَهُمْ وَلَئِنْ قُوتِلُوا لَايَنْصُرُونَهُمْ وَلَئِنْ نَصَرُوهُمْ لَيُوَلُّنَّ الْاَدْبَارَ ثُمَّ لَايُنْصَرُونَ ﴿١٣﴾ لَاَنْتُمْ اَشَدُّ رَهْبَةً فِى صُدُورِهِمْ مِنَ اللّٰهِ ذٰلِكَ بِاَنَّهُمْ قَوْمٌ لَايَفْقَهُونَ ﴿١٤﴾ لَا يُقَاتِلُونَكُمْ جَمِيعًا اِلَّا فِى قُرًى مُحَصَّنَةٍ اَوْ مِنْ وَرَآءِ جُدُرٍ بَاْسُهُمْ بَيْنَهُمْ شَدِيدٌ تَحْسَبُهُمْ جَمِيعًا وَقُلُوبُهُمْ

شَتّٰىۜ ذٰلِكَ بِاَنَّهُمْ قَوْمٌ لَايَعْقِلُونَۚ ﴿١٥﴾ كَمَثَلِ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ
قَرِيبًا ذَاقُوا وَبَالَ اَمْرِهِمْۚ وَلَهُمْ عَذَابٌ اَلِيمٌۚ ﴿١٦﴾ كَمَثَلِ
الشَّيْطَانِ اِذْ قَالَ لِلْاِنْسَانِ اكْفُرْۚ فَلَمَّا كَفَرَ قَالَ اِنِّى بَرِٓىءٌ
مِنْكَ اِنِّٓى اَخَافُ اللّٰهَ رَبَّ الْعَالَمِينَ ﴿١٧﴾ فَكَانَ عَاقِبَتَهُمَآ
اَنَّهُمَا فِى النَّارِ خَالِدَيْنِ فِيهَاۜ وَذٰلِكَ جَزٰٓؤُا الظَّالِمِينَۚ﴿﴾

Sh:»4855

Meali Şerifi

Bakmaz mısın şu münafıklık yapanlara? Ehli kitabdan o küfreden ihvanlarına şöyle diyorlar: Yemin ederiz ki eğer siz çıkarılırsanız her halde biz de sizinle beraber çıkarız, ve sizin hakkınızda ebedâ kimseye itaat etmeyiz ve şayed size kıtal yapılırsa muhakkak size yardım ederiz, hal bu ise Allah şehadet ediyor ki onlar kat'iyyen yalancıdırlar 11 Celâlim hakkıçin eğer çıkarılırlarsa onlarla beraber çıkmazlar ve eğer kıtal yapılırsa onlara yardım etmezler ve şayed yardım edecek olsalar mutlak arkalarına dönerler, sonra da

kurtarılmazlar, her halde onların yüreklerinde sizin korkunuz Allahınkinden ziyade, bu onların fıhıksız bir kavm olmalarındandır 12 Size hepsi toplanarak kıtal yapamazlar, ancak müstahkem mevkı'lerde veya divarlar, siperler arkasından yaparlar, aralarında beisleri şiddetlidir. Sen onları toplu sanırsın halbuki kalbleri dağınıktır, bu onların akl etmez bir kavm olmalarındandır 13 Yakında önlerinden geçenler gibi ki emirlerinin vebalini tattılar, daha da onlara elîm bir azâb var 14 Tıbkı Şeytanın meseli gibi ki hani insana küfret dedi de küfredince ben dedi senden beriyim, çünkü ben âlemlerin rabbi olan Allahdan korkarım 15 Sonra ikisinin de âkıbeti ebediyyen ateşte 16 kalmaları oldu, ve işte zalimlerin cezası budur 17

11. ﴿اَلَمْ تَرَ اِلَى الَّذِينَ نَافَقُوا﴾ - Benî Avften Abdullah İbni Übeyy İbni Selûl ve Vediatebni Malik ve Süveyd ve Dâis gibi bir takım Münafıklar Benî Nadîre haber göndermişlerdi, bu âyet bu sebeble nâzil oldu diye İbni İshak ve İbni münzir ve Ebû Nüaym İbni Abbastan rivayet etmişlerdir. Bu âyetlerin mazmununa nazaran bunlar önce Sh:»4856

vak'a esnasında nâzil olup Münafıkların o sıradaki gizli muhaberelerini Peygambere ıhbar etmiştir. Onun için mazı sıygasiyle « قالوا » denilmeyip hal ve istimrar ifade eden muzari' sıygasiyle şöyle haber verilmiştir. ﴿يَقُولُونَ﴾ o Münafıklar diyorlar ki:

﴿لِاِخْوَانِهِمُ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ اَهْلِ الْكِتَابِ﴾ Ehli kitabdan o küfreden

ıhvanlarına - küfürde küfranda kardeşlikleri veya sıkı sıkı konuştukları yârânları olanlar mezkûr kâfirlere hıtaben diyorlar veya diyorlardı ki ﴿لَئِنْ اُخْرِجْتُمْ﴾ vallahi siz çıkarılırsanız ﴿لَنَخْرُجَنَّ مَعَكُمْ﴾ mutlak ve muhakkak biz de beraberinizde çıkarız - Ya'ni biz de yurtlarımızı ve mallarımızı bırakır sizinle beraber çıkar gideriz ﴿وَلَا نُطِيعُ فِيكُمْ اَحَدًا اَبَدًا﴾ ve sizin hakkınızda ebedâ kimseyi dinlemeyiz - ya'ni sizi çıkartmamak için her türlü itaatsizliği ısyanı göze alırız, şayed sizin çıkmanıza manı' olamazsak her halde biz de beraber çıkarız ve çıkmamıza manı' olacak her kim olursa olsun asla dinlemeyiz ﴿وَاِنْ قُوتِلْتُمْ لَنَنْصُرَنَّكُمْ﴾ ve şayed size mukatele yapılacak, harb edilcek olursa vallahi size mutlak ve muhakkak yardım ederiz. - Kıtalde düşmanlarınıza karşı sizden tarafa oluruz, sizinle beraber biz de onlarla çarpışırız diye yemîn ederek va'd veriyorlar ﴿وَاللّٰهُ يَشْهَدُ﴾ hal bu ise Allah şehadet ediyor ki ﴿اِنَّهُمْ لَكَاذِبُونَ﴾ onlar muhakkak yalancılar - o Münafıklar kat'iyyen yalan söylüyorlar söyledikleri bu sözler, verdikleri va'dler, fikirlerine muvafık olsa bile vakı'a mutabık olmıyacak, yeminlerinde durmıyacaklar, dediklerinin hiç birini yapamıyacaklardır. Ya'ni 12. ﴿لَئِنْ اُخْرِجُوا لَايَخْرُجُونَ مَعَهُمْ﴾ kasem olsun ki o ıhvanları

çıkarılırlarsa beraberlerinde bu Münafıklar çıkmıyacaklar - evvelâ « لَئِنْ اُخْرِجْتُمْ لَنَخْرُجَنَّ مَعَكُمْ » demeleri yalan, sonra ﴿وَلَئِنْ قُوتِلُوا لَايَنْصُرُونَهُمْ﴾ yine kasem olsun ki mukatele olunursa onlara yardım da etmiyecekler « وَاِنْ قُوتِلْتُمْ لَنَنْصُرَنَّكُمْ » - demeleri de yalan, hakikaten de böyle oldu, ne onlarla beraber çıktılar, ne de mukatele ettiler, Allah tealânın şehadeti vechile yalan çıktılar. ﴿وَلَئِنْ نَصَرُوهُمْ لَيُوَلُّنَّ الْاَدْبَارَ﴾ ve bilfarz yardım ederlerse Vallahi muhakkak arkalarına dönecekler - Mü'minlerin karşısında dayanamıyacaklar, ﴿ثُمَّ لَايُنْصَرُونَ﴾ sonra o dönen Münafıklar veya yardım etmek istedikleri Yehûdîler hiç bir târaftan yardım olunmıyacaklar, helâktan, Allahın azâbından kurtulmıyacaklardır. 13. ﴿لَاَنْتُمْ اَشَدُّ رَهْبَةً فِى صُدُورِهِمْ مِنَ اللّٰهِ﴾ Herhalde onların sînelerinde, ya'ni yüreklerinde Allahdan ziyade sizin korkunuz var - gizliyi âşikârı bilen her şey'e şâhid ve şedidül'ıkab olan Allah tealâdan sakınmıyorlar, ıkabından korkmıyorlar, gizli gizli münafıklık ediyorlar, kimseye itaat etmeyiz diyorlar da sizden çekiniyorlar, size karşı müslimanlık iddiasında bulunuyorlar. ﴿ذٰلِكَ﴾ bu, ya'ni Allahdan ziyade sizden korkmaları ﴿بِاَنَّهُمْ قَوْمٌ لَايَفْقَهُونَ﴾ fehimleri yok fıkıhsız bir kavm olmalarından, Allahın azametini ılm-ü kudretinin vus'atını, ıkabının şiddetini bilmemelerindendir. 14. ﴿لَا يُقَاتِلُونَكُمْ جَمِيعًا﴾ onlar müctemian, ya'ni Münafıklar ve o Kâfirler hepsi birlikte

toplanarak sizinle çarpışamazlar ﴿اِلَّا فِى قُرًى مُحَصَّنَةٍ﴾

Sh:»4858

ancak müstahkem mevki'lerde - kal'a, istihkâm gibi iycabında sığınmak için sağlam yapılmış sığınaklı köylerde kentlerde ﴿اَوْ مِنْ وَرَآءِ جُدُرٍ﴾ yâhud divarlar arkasında: surlar, hisarlar, siperler içinde saklanarak harb ederler - o halde harb olunca onlardan korkmamak ancak oralardan çıkarmak veya içlerinde yakalamak için «وَاَعِدُّوا لَهُمْ مَا اسْتَطَعْتُمْ مِنْ قُوَّةٍ» emri mucebince kuvvet ve alât ve vesait hazırlamak, onunla beraber Surenin başında geçtiği üzere o âlat ve vasaite güvenmeyip yalnız Allaha rabtı kalb eylemek lâzım gelir. Bir na'tinde Nazîm derki:

Hükmün yürütür aşk vuhûş iyle tuyûra

Yok emrine serkeşlik eder made-vü nerde

Bi zuri sipeh aşk eder âlemi teshir

Ne zirh-ü ne mıgferde ne tig-u ne siperde

﴿بَأْسُهُمْ بَيْنَهُمْ شَدِيدٌ﴾ beisleri aralarında şiddetlidir. - BE'S, güç kuvvet ve hızlı harb ve sıkıntı ve azâb gibi bir kaç ma'naya gelir. Burada müfessirler üç ma'na söylemişlerdir:

1- Onların kuvvetleri, harb ve darbları kendi aralarında şiddetlidir. Ya'ni kuvvet ve şecaatleri birbirleriyle çarpışdıkları zamandır. Yoksa Allah için cihad eden Mü'minlerin karşısında meydanı harbe çıkacak olurlarsa o kuvvet ve şiddet za'f ve hezimete münkalib olur. Onun için sizinle meydan harbinden kaçarlar, istihkâmlara siperlere sığınırlar.

2- Mücahidden menkul olduğuna göre: onların kuvvet ve şiddeti kendi aralarında harb lakırdısı ederlerkendir, aralarında toplandıkları zaman şöyle asarız şöyle keseriz, şöyle biçeriz gibi şecaat ve kuvvet taslıyarak lâf ederler, tehdid savururlar, fakat siperler, divarlar

arkasından meydana çıkamazlar sinerler. Onun için beisleri yalnız kendi aralarındadır. Hakikî mü'minlere karşı değil.

3- İbni Abbastan mervi olduğu üzere bunun ma'nası birbirleriyle sevişmezler, boğuşur dururlar, dahilî halleri perişandır. Demek olurki bu surette şu beyan onun tefsiri demektir: ﴿تَحْسَبُهُمْ جَمِيعًا﴾ sen onları toplu sanırsın ﴿وَقُلُوبُهُمْ شَتَّىٰ﴾ halbuki kalbleri dağınıktır. -Her biri başka hevada, başka emelde, kendi zevk ve hissiyyatına göre aynı fikir ve mezhebde perişandır. Bir kelime etrafında toplanıp da bir gönül birliğiyle hareket edemezler. Fırsat buldukça birbirlerine hıyanet ederler. Böyle bir ordu ise zahirde nekadar toplu ve kuvvetli görünse, hakikatte bir ordu ve bir cem'iyyet değil, eczası arasında iltiyam ve irtibat bulunmıyan bir kül yığını gibi bir rüzgârla savrulacak bir kuru kalabalıktan ıbaret demektir. «Şettâ» dağınık ve perakende demek olan «Şetît» in cem'idir. Merîz merzâ gibi ﴿ذَٰلِكَ﴾ bu dağınıklık ﴿بِأَنَّهُمْ قَوْمٌ لَّا يَعْقِلُونَ﴾ onların akletmez bir kavim olmaları sebebiyledir. - Sırf Dünya mahabbetiyle nefislerinin şehevatı ve heva ve hissiyyatları arkasında gittiklerinden akılları kalmaz, aklın muktezasiyle hareket etmez, hakkı tanımazlar, tefrıka kalblerin dağınıklığı, Allahdan başkasından korkmak, sadakat, fedakârlık edememek, za'flarını ve kuvvetlerinin perişanlığını mucib olacağını aklen bilseler bile yine muktezasiyle hareket etmezler, çünkü hakkı sevmezler, onun için de cezasını çekerler 15. ﴿كَمَثَلِ الَّذِينَ مِن قَبْلِهِمْ قَرِيبًا﴾ yakında önlerinden geçenler gibi Bedirdekiler

Sh:»4860

veya Benî Kaynüka' Yehûdîler gibi ﴿ذَاقُوا وَبَالَ اَمْرِهِمْ﴾ ki emirlerinin, yaptıkları küfr-ü ısyanın vebalini tattılar ﴿وَلَهُمْ عَذَابٌ اَلِيمٌ﴾ Âhırette de kendilerine elîm bir azâb var. -

VEBAL, esasında mer'anın otu vahîm olmak demektir. Otu çok ağır, vahîm olan otlağa «keleün vebîl» «mer'an vebîl» denilir. Bundan mutlak sıklet ve vehamet ondan da çekilmez kötü akıbet ma'nasına mecaz olmuştur ki lisanımızda bu iki ma'na da meşhurdur. Ağır günah ma'nasında isti'mali de bundandır. Benî Kaynüka' vak'asını İbni Esîr Kâmil nam tarihinde şöyle anlatır: Resulullah Medîneye hicret buyurduğu zaman Yehudîlerle bir muahede akdetmiş idi. Bedirden muzafferen avdet buyurduğu zaman hased ettiler, ilk evvel Benî kaynüka' Yehûdîleri bağyedip nakzı ahd eylediler, Resulullah Yehûdün hasedlerini işittiği zaman onları Benî Kaynüka' çarşısına topladı ve buyurdu ki «Kureyşin başına gelenden çekinin, İslâma girin, çünkü benim nebiyyi mürsel olduğumu anladınız» bunun üzerine «Ya Muhammed! harbetmesini bilmez bir kavma rastgeldin de onlardan bir fırsat düşürdün, ona mağrurlanma» dediler ve Peygamberle aralarında bulunan muahedeyi ilk nakzeden Yehûd onlar oldular, bir gün müsliman bir kadın Benî Kaynüka' çarşısına gitmiş, huliyyatından bir şey için bir kuyumcunun yanında oturmuştu, onlardan bir adam

gelmiş fıstanını arkasından sırtına kadar kesmişti, kadın farkına varmamıştı, birden bire kalkıverince avret mahalli açılıverdi, bundan gülüşmeğe başladılar, bunun üzerine müslimanlardan bir adam da herifi vurdu öldürdü, hemen Resulullaha ahidlerini nebz, ya'ni nakzettiklerini ı'lân edip fırlattılar ve kal'alarına girip tehassun eylediler, Resulullah da hareket edip onları on beş gün muhasara etti,

nihayet

Sh:»4861

hukmüne teslim olarak indiler, kolları arkalarına bağlandı, katledileceklerdi, bunlar Hazrec kabîlesinin halîfleri ya'nî müttefıkleri idiler, Abdullah İbni Übeyy İbni Selûl kalktı haklarında Resulullaha söyledi, Resulullah cevab vermedi, elini Resulullahın yakasına koydu, vechi seadetlerinde gadab âsarı nümayan olmuştu, Bırak! Buyurdu, o, «üç yüz zırhlı, dört yüz açık dostlarımı bana ihsan edinciye kadar bırakmam, bunlar, beni ahmer ve esvede karşı müdafea ettiler, vallahi bir karışıklık olmaktan korkarım» dedi, Resulullah da «haydi senin olsunlar, Allah onlara lâ'net etti, tahliye edin sürün onları» buyurdu, o beraber lâ'net etti, çıkarıldılar, malları müslimanlara ganîmet kaldı, arazileri yoktu, kuyumcu idiler. Ensardan Ubabe İbni Samit Hazretleri onları çıkarıp Zebbaya kadar götürdü, sonra oradan Şam tarafına, Ezriâta kadar

gittiler, orada da çok kalamayıp munkarız oldular اهـ. İşte Benî Nadîrin kariben önlerinden geçen ve yaptıklarının vebalini tadanlar Bedirden sonra bunlardır. Bunlar hicretin yirminci ayında Şevval içinde sürülmüşlerdi, Beni Nadîr vak'ası da hicretin dördüncü senesi rebi'ulevvelinde olmuştu, bunlar Yehûdîlerin hali, Münafıkların hali de şöyle temsil olunuyor: 16. ﴿كَمَثَلِ الشَّيْطَانِ﴾ Şeytanın meseli gibi - mesel olmuş te'accüb olunacak hali gibi ﴿اِذْ قَالَ لِلْاِنْسَانِ اكْفُرْ﴾ hani bir vakıt insana küfret demişti - bir âmir vaz'ıyyetinde onu küfre teşvık etmişti ﴿فَلَمَّا كَفَرَ﴾ o insan küfredince de - Şeytan çekilivermiş ﴿قَالَ اِنِّى بَرِىٓءٌ مِنْكَ﴾ haberin olsun, demişti: ben senden beriyim - ya'ni senin bulaştığına bulaşmam, mes'uliyyetine iştirâk etmem ﴿اِنِّى اَخَافُ اللّٰهَ رَبَّ الْعَالَمِينَ﴾ Çünkü

Sh:»4862

ben âlemlerin rabbı Allahdan korkarım - küfür et diye emir verirken korkmamıştı da aldatıp belâya soktuktan sonra azâbı hatırlıyarak korkacağı tutmuş «ben karışmam ne halt edersen et» diyerek savuşu vermişti ki bu da bir şeytanlıktı. Münafıklarda böyle yapmışlardı ve böyle yaparlar. Bahirde derki: Şeytanın ben Allahdan korkarım demesi bir riya idiki bu korku onu insanları fenalığa sevk etmekten men' etmiyor اهـ.

Müfessirînin çoğu buradaki Şeytan ve İnsandan murad cins olduğuna zâhib olmuşlardır. Buna göre teberrî Kıyamet günü demektir. « اِنِّى اَخَافُ اللّٰهَ » Kavlinin zâhirine en muvafık olan da budur denilmiştir. Ba'zıları demişki Şeytan ile murad İblis, insan ile murad Ebu Cehildir. Zira sûrei Enfalde geçtiği üzere bedir günü Şeytan ona « لَا غَالِبَ لَكُمُ الْيَوْمَ مِنَ النَّاسِ وَاِنِّى جَارٌ لَكُمْ » demiş sonra da çarpışma başlayınca « اِنِّى بَرِىٓءٌ مِنْكُمْ اِنِّىٓ اَرٰى مَا لَا تَرَوْنَ اِنِّىٓ اَخَافُ اللّٰهَ » deyip sıvışmıştı, maamafih bu babda mesel olmuş bir kıssa da nakledilmiştir. Ahmed İbni Hanbel Zühüdde, Buharî tarihinde Beyhekî şuabda, Hâkim ve daha başkaları Hazreti Ali radıyallahü anhten rivayet etmişlerdirki âbid bir adam zaviyesinde ibadet ederdi, bir kadına da bir hal arız olmuştu, bunun biraderleri vardı, onu o adama götürmüş bırakmışlardı, derken nefsine hoş göründü, tuttu zina etti, kadın hamil kalmıştı, derken Şeytan geldi, sen bu kadını öldür çünkü vâkıf olurlarsa rezil olursun dedi, bunun üzerine bir de tuttu öldürdü ve bir yere gömdü sonra geldiler bunu yakaladılar götürdüler, giderlerken Şeytan yine geldi, onu sana hoş gösteren ben idim şimdi bana secde et seni kurtarayım dedi, o da ona secde etti, sonra da o ondan teberrî etti ve dediğini dedi, işte « كَمَثَلِ الشَّيْطَانِ اِذْ قَالَ لِلْاِنْسَانِ اكْفُرْ » âyeti buna işarettir اهـ. 17. ﴿فَكَانَ عَاقِبَتَهُمَآ اَنَّهُمَا فِى النَّارِ خَالِدَيْنِ فِيهَا﴾ sonra ikisinin de

müebbeden ateşte

Sh:»4863

kalmaları kendilerinin akıbetleri oldu, çünkü birisi âmir tavriyle küfre teşvık etmiş birisi de tutmuş yapmışdı.

Demekki âmirin Allaha karşı ma'sıyyet ile emri yapıldıktan sonra me'muru da mes'uliyyetten kurtarmaz.

Eğer bu ma'sıyyet küfr ise cezası müebbeden Cehennemde kalmak olur. ﴿وَذٰلِكَ﴾ ve işte bu - Cehennem ateşinde hulûd yalnız o ikisine mahsus değil ﴿جَزٰٓؤُا الظّٰالِمِينَ﴾ bütün zalimlerin cezasıdır. - Zulmü eyi veya mübah yerine sayan gerek âmir ve gerek memur bütün haksızların cezası ebediyyen Cehennemdir. Çünkü zulmü halâl saymak da küfürdür.

Bu suretle Münafıkların kâfirlerin, zalimlerin halleri anlatıldıktan sonra o kötü akibetten mü'minleri korumak için buyuruluyorki:

﴿١٨﴾ يٰٓاَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا اتَّقُوا اللّٰهَ وَلْتَنْظُرْ نَفْسٌ مَاقَدَّمَتْ لِغَدٍ ۚ وَاتَّقُوا اللّٰهَ ۭ اِنَّ اللّٰهَ خَبِيرٌ بِمَا تَعْمَلُونَ ﴿١٩﴾ وَلَا

تَكُونُوا كَالَّذِينَ نَسُوا اللّٰهَ فَاَنْسٰيهُمْ اَنْفُسَهُمْ ؕ اُولٰٓئِكَ هُمُ
الْفَاسِقُونَ ﴿٢٠﴾ لَا يَسْتَوِٓى اَصْحَابُ النَّارِ وَاَصْحَابُ الْجَنَّةِ ؕ
اَصْحَابُ الْجَنَّةِ هُمُ الْفَآئِزُونَ ﴿٢١﴾ لَوْ اَنْزَلْنَا هٰذَا الْقُرْاٰنَ
عَلٰى جَبَلٍ لَرَاَيْتَهُ خَاشِعًا مُتَصَدِّعًا مِنْ خَشْيَةِ اللّٰهِ ؕ وَتِلْكَ
الْاَمْثَالُ نَضْرِبُهَا لِلنَّاسِ لَعَلَّهُمْ يَتَفَكَّرُونَ ﴿٢٢﴾ هُوَ اللّٰهُ الَّذِى
لَآ اِلٰهَ اِلَّا هُوَ ۚ عَالِمُ الْغَيْبِ وَالشَّهَادَةِ ۚ هُوَ الرَّحْمٰنُ الرَّحِيمُ ﴿﴾

Sh:»4864

﴿٢٣﴾ هُوَ اللّٰهُ الَّذِى لَآ اِلٰهَ اِلَّا هُوَ ۚ اَلْمَلِكُ الْقُدُّوسُ السَّلَامُ
الْمُؤْمِنُ الْمُهَيْمِنُ الْعَزِيزُ الْجَبَّارُ الْمُتَكَبِّرُ ؕ سُبْحَانَ اللّٰهِ عَمَّا
يُشْرِكُونَ ﴿٢٤﴾ هُوَ اللّٰهُ الْخَالِقُ الْبَارِئُ الْمُصَوِّرُ لَهُ
الْاَسْمَآءُ الْحُسْنٰى ؕ يُسَبِّحُ لَهُ مَا فِى السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ ۚ وَهُوَ
الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ ﴿﴾

Meali Şerifi

Ey o bütün iyman edenler! Hep Allaha korunun ve baksın bir nefis yarın için ne takdim etmiş, hem Allahdan korkun, çünkü Allah her ne yaparsanız şübhesiz habîrdir 18 Ve onlar gibi olmayın ki Allahı unutmuşlardır da Allah da onlara kendilerini unutturmuştur, onlardır ki hep fasıklardır 19 Eshabı Nar ile eshabı Cennet müsavi olmaz, eshabı Cennettir ki hep murada irmişlerdir 20 Biz bu Kur'anı bir dağın üzerine indirseydik her halde Sen onu Allah korkusundan başını eğmiş çatlamış görürdün, o temsiller yokmu işte biz onları insanlar için yapıyoruz gerek ki tefekkür ederler 21 O öyle Allah ki ondan başka Tanrı yok gaybi de bilir şehadeti de, o rahmândır, rahîmdir 22 O öyle Allahki ondan başka tapılacak yok, öyle melik (Padişah) ki kuddus, selam, iyman ve emniyyet veren mü'min, gözeten koruyan müheymin, Azîz, Cebbar, mütekebbir, tenzih o Allaha muşriklerin şirkinden 23 O öyle Allahki halık, barî, müsavvir o, en güzel isimler (Esmai hüsnâ) onun, bütün Göklerdeki ve yerdeki ona tesbih eder, o öyle azîz öyle hakîmdir 24

Sh:»4865

18. ﴿يَـٰٓ اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا﴾ Ey Allaha ve Resulüne ve Âhıret gününe inanıp iyman hasletiyle müşerref olmuş bütün mü'minler! ﴿اتَّقُوا اللّٰهَ﴾ hep Allaha korunun - Nifaktan, münafıklardan, küfürden kâfirlerden, zulümden, zalimlerden, Şeytanın şeytanetiyle o kötü akıbete düşmekten sakınıp Allahın vikayesine sığının da her işinizde onun emr-ü nehyini tutarak ıkabından korunun ﴿وَلْتَنْظُرْ نَفْسٌ مَاقَدَّمَتْ لِغَدٍ﴾ ve her nefis yarın için, ya'ni gelecek Kıyamet günü için ne hazırlamış, Allaha ne takdim eylemiş olduğuna nazar etsin - hisab sorulmazdan evvel nefsini muhasebeye çekip hisabına baksın. Kıyamet gününe «yarın» ta'bir edilmesinde iki vecih beyan edilmiştir. Yarın dünden yakın olmak i'tibariyle yarın olacakmış gibi yakın telâkkı edilerek çalışılmasına tenbihtir. İkincisi de sûrei Rahmanda geçtiği üzere ındallah zaman biri teklif zamanı olan Dünya devri, biri de ceza ve mükâfat müddeti olan Âhıret devri olmak üzere iki günden ibaret olduğuna işaretdirki bugün Dünya yarın Âhıret demek olur. Bununla beraber âyet insanın Dünyada Ömründen hergün korunmak için yarına yarar ne yaptığını düşünmesi lüzumunu ıhtardan da halî değildir. ﴿وَاتَّقُوا اللّٰهَ﴾ - bu zâhiren evvelkini te'kid için tekrar gibi görünür. Fakat evvelki Allah sevgisiyle emirlerin, vazifelerin iyfası, bu da Allah korsusiyle menhiyyattan, fenalıklardan sakınılması siyakında olmak itibariyle farklıdır. Ya'ni Allahtan korkun da fenalık yapmayın, korunmamazlık etmeyin ﴿اِنَّ اللّٰهَ خَبِيرٌ بِمَا تَعْمَلُونَ﴾ çünkü Allah her ne yaparsanız habîrdir. - Yarın ona göre mücazat veya mükâfatını verecektir.

19. ﴿وَلَا تَكُونُوا كَالَّذِينَ﴾ ve öyle kimseler gibi olmayın ki ﴿نَسُوا اللَّهَ﴾

Sh:»4866

Allahı unutmuşlar - Allahdan korkmaz, hukukunu tanımaz, onun feyzi vikayesinden meded ummaz olmuşlardır da ﴿فَأَنسَاهُمْ أَنفُسَهُمْ﴾ Allah da onlara kendilerini unutturmuştur - sarhoş gibi ne yaptıklarını bilmezler, nefsi insanînin, hukukı beşerin kıymetini anlamaz, adî şeylere tapar, insanlığı tezlil eder, kendilerini halas edecek hayr-ü hasenatı düşünmez, azâbdan koruyacak amellere çalışmaz, yarın için bir şey hazırlamaz olmuşlardır. Ve binnetice Kıyamet günü öyle dehşetli hailelere ma'ruz olurlarki kendilerinden geçerler, hattâ ruh yoktur deyip duranlar dahi böyle kendilerini unutmuş, insan mahiyyetinin en mühim mümeyyizini teşkil eden şu'ur ni'metine şuuru kalmamış kimselerdir. İnsanda nefsine şuur fıtrî olduğu için şuâra şuurdan ve şuurun hukukundan ve onun Allaha nâzır olan vechinden gaflet edenlerin fıtratı bozulmuş kimseler olduklarına tenbih için nisyan ile ta'bir olunmuştur

﴿أُولَٰئِكَ هُمُ الْفَاسِقُونَ﴾ ve işte onlardırki bütün fasıklardır. Taattan çıkıp ma'sıyete

dalmış, insanlık kıymeti kalmamış, fısıkta tekâmül etmiş, bozulmuş güruhtur. Mü'minler bunlara benzememelidir. 20. ﴿لَا يَسْتَوٓى اَصْحَابُ النَّارِ وَاَصْحَابُ الْجَنَّةِ﴾ eshabı Nar ile eshabı Cennet müsavî olmazlar. - Ya'ni Allahı unutup da fıska dalmış olan o fasıklar beyan olunduğu üzere Cehennem ateşinde kalmağa mustehıktırlar. Allahdan korkup korunanlar ise Cennete mustehıktırlar. Cehennemlikler ile Cennetlikler ise denk olmaz. Fazılet ve ruchan hangi tarafta olduğuna gelince: ﴿اَصْحَابُ الْجَنَّةِ هُمُ الْفَآئِزُونَ﴾ ancak eshabı cennettir ki fâizdirler. - Tehlükeden kurtulmuş büyük murada irmişlerdir. Mü'minler böyle her tehlikeden kurtulup o büyük mürâda

Sh:»4867

ermek, o fazıyleti kesbeylemek için Allaha korunarak ve ıkabından sakınarak çalışmalı, hergün yarına ne hazırladığına bakıp hisab etmeli ve o Allahı unutup da kendilerine yazık ederek ateşte kalacak fasıklar, zalimler gibi olmamalı, bu nasıhatlara, Allahın bu emr-ü nehyine iyi dikkat etmelidirler.

21. ﴿لَوْ اَنْزَلْنَا هٰذَا الْقُرْاٰنَ عَلٰى جَبَلٍ﴾ biz bu Kur'anı - ya'ni iyman ile

okunup amel edilmek için şanı azametimizle indirilmiş olan bu büyük, şanlı Kur'anı biz azîmüşşan - eğer bir dağın üzerine indirse idik ﴿لَرَاَيْتَهُ خَاشِعًا مُتَصَدِّعًا مِنْ خَشْيَةِ اللّٰهِ﴾ her halde sen onu: o dağı Allah korkusundan çatlıyarak başını eğmiş görürdün - o kaskatı dağ o derece müteessir olur, Allahın emirlerine saygı ile çatlıyıncıya kadar itaat ve inkıyad edip secdelere kapanırdı. Fakat Sûrei Ahzabın âhirinde « اِنَّا عَرَضْنَا الْاَمَانَةَ » âyetinde geçtiği üzere Semavat ve Arz-u cibal ilk arzda emanetin ağırlığından yılarak onu yüklenmekten çekinmişti de onu insan yüklenmişti. Bundan dolayı kitab indirilmesine dağların kabiliyyetleri de yoktur, ihtiyacları da yoktur. İhtiyac insanlarındır. Onun için Kur'an da bir dağ üzerine indirilmedi, insanlar için kalbi Muhammedî üzerine indirildi, hem öyle beliğ ve müessir bir surette indirildi ki bilfarz büyük bir dağ üzerine indirilmiş, daha öyle bir şuur verilmiş olsa idi Semaya doğru başkaldırmakta bulunan o ulu dağ bütün kasvetine rağmen haşyetullah şuuru altında her türlü serkeşliği atarak çatlıyıncaya kadar evamiri ilâhiyyeye serfüru eder, bu derece müteessir olurdu. Binaenaleyh akıl ve şuur kabiliyyetiyle emaneti hamil bulunan ve bir taraftan narı cehîm, bir taraftan da Cenneti na'îm ile kuşatılmış istıkbale doğru gitmekte olan insanların bundan daha ziyade müteessir ve mütenebbih olmaları lâzım gelirken o zalûm ve cehûl insanlar

müteessir olmuyor, Allah saygısını duymuyor, Allahın hukukunu ve nefislerinin vazife ve istıkbalini unutmuş salâh ve necat yollarını düşünmez olmuşlardır. Zemahşerî, ebu Hayyan gibi bir haylı müfessirîn demişlerdir ki: Bu âyet de « اِنَّا عَرَضْنَا الْاَمَانَةَ عَلَى السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ وَالْجِبَالِ » âyeti gibi temsil kabilindendir. Maksad insanların kalblerindeki kasvete ve teessürsüzlüğe karşı tevbıhtir. Netekim şöyle buyurulması da buna delâlet eyler: ﴿وَتِلْكَ الْاَمْثَالُ﴾ ve işte bu meseller - ya'ni gerek bu âyette, bu Sûrede ve gerek Kur'anın diğer yerlerindeki bu kabîl temsiller, yâhud « تِلْكَ », mübteda, « الْاَمْثَالُ » haber olduğuna göre bunlar, bir takım temsillerdir. Yâhud ıbret alınmak için daima hatırda tutulacak dilden düşürülmiyecek mesellerdir ki ﴿نَضْرِبُهَا لِلنَّاسِ﴾ biz onları insanlar için yapıyoruz -insanların düşünüp istifade etmeleri için inşa ve tasvir ediyoruz. ﴿لَعَلَّهُمْ يَتَفَكَّرُونَ﴾ gerek ki düşüneler - hissî nümunelerden fikrî ve ma'kul ma'nalara intikal edeler. Önlerine sonlarına müteallık fikirler edineler, Allahın azamet ve kudretini anlıyalar da yarin için ona göre hazırlanıp korunalar. Fikir, görgüleri ve bilgileri bir tertibe koyup bildiğinden bilmediğini anlamak, âhiri evvele bağlamaktır. Görülüyor ki burada işbu « وَتِلْكَ الْاَمْثَالُ نَضْرِبُهَا لِلنَّاسِ لَعَلَّهُمْ يَتَفَكَّرُونَ » tezyili Sûrenin tâ baş

tarafındaki « فَاعْتَبِرُوا يَآ أُولِى الْاَبْصَارِ » emrine bir tetmim olmuştur. Onun için bu

ıhtarlarla güzel bir va'z-u tezkir yapıldıktan sonra Allah tealânın vahdaniyyetini ılm-ü rahmetiyle şan-ü

azametini, celâl-ü kibriyasını, ba'zı esma ve sıfatını anlatarak Sûrenin ahirini evveline bağlamak üzere

buyuruluyor ki:

22. ﴿هُوَ اللّٰهُ الَّذِى﴾ o öyle bir Allahdır ki - bütün kemal

Sh:»4869

sıfatlarını cami' vacibülvücud ve ülûhiyyet kendinin hakkı olan bir zati ecell-ü a'lâdır ki:

﴿لَآ اِلٰهَ اِلَّا هُوَ﴾ ondan başka ilâh ya'ni tapılacak tanrı yoktur. - Bütün esmai ilâhiyyenin

cami'ı, ismi zat olan Allah ismi celâli hakkında Fatihanın başında besmelenin tefsirinde geçen iyzahata bak.

O Allah ﴿عَالِمُ الْغَيْبِ وَالشَّهَادَةِ﴾ gaybın da âlimi şehadetin de - gayb iki ma'nada

kullanılır ki birisine gaybi mutlak, birisine de gaybi izafî denilir. Gaybi mutlak: Hiç bir mahlûkun ne ihsâsı ne

ılmi te'allûk etmiyendir. Gaybi izafî: Muayyen bir mahlûkun ılmi te'allûk etmiyendir ki ona nisbetle gayb

demektir. Burada mütebadir olan ise gaybi mutlaktır. Çünkü ahde karîne yoktur. « ال » istiğrak içindir.

Medih makamı bunu ıktıza ettiği gibi diğer âyetlerde musarrah olan « عَلَّامُ الْغُيُوبِ » ismi de buna delildir. Şu halde gerek vacib ve gerek mümkin mevcud veya ma'dum ve gerekse mümteni' her gaybe şamil olur. Ragıb der ki: şuhud ve şehadet, gerek basar ve gerek basîret ile olsun müşahede ile beraber huzurdur. Ba'zan da yalnız huzur i'tibar edilir. Lâkin mücerred huzura şuhudi evlâ, maalmüşahede huzura da şehadeti evlâdır denir. اهـ. Şu halde âyetteki şehadetten murad mahlûkun basar veya basîret ile müşahede edebileceği âlem demektir. Şübhe yok ki gaybı bilenin şehadeti bileceği evleviyyette kalır. Bununla beraber « لَا يُغَادِرُ صَغِيرَةً وَلَا كَبِيرَةً اِلَّآ اَحْصٰيهَا » kabîlinden ıhsa tamamiyle tasrıh olunmak için ikisi de zikr edilmiştir.

﴿هُوَ الرَّحْمٰنُ الرَّحِيمُ﴾ o hem rahmândır hem rahîm - bu iki sıfata dair Fatihanın başında besmelenin tefsirinde iyzahat geçmişti bak. Bunu şöyle hulâsa edebiliriz: bu iki sıfat iki nevi' rahmete delâlet eder. Birisi rahmeti rahmaniyye,

Sh:»4870

birisi de rahmeti rahîmiyyedir. Rahmeti rahmaniyye hiç bir nevi' kesb ile meşrut ve mesbuk olmıyarak

ibtidaen bahşolunan rahmeti ilâhiyyedir ki mü'mine de kâfire de, çalışana da çalışmıyana da şamil olur. Meselâ ibtidaen vücud, bu rahmetin eseridir. Netekim rahimdeki cenînler ve bütün hayvanat bu rahmet ile beslenir. Yine bu rahmet ile Allah tealâ kâfirlere dahi Dünyada rızık, akıl vesaire gibi ni'metler verir. Rahmeti rahîmiyye ise kesb ile meşrut olan ve rahmeti rahmaniyyeyi hüsni istı'mal ederek çalışanlara verilen rahmettir ki ednası kesbin istihkakından aşağı olmaz. Mahzı fazl olan a'lâsının ise hadd-ü payanı bulunmaz. Ve işte dinin, takvanın, kesb-ü mücahedenin ehemmiyyeti bu haysiyyetledir. Bunun içindir ki « رَحْمَانُ الدُّنْيَا وَ رَحِيمُ الْاٰخِرَةِ » denilmiştir. Demek ki rahîm sıfatı iyman ile iymansızı, iyi ile kötüyü, korunanlarla korunmıyanları ayırd ederek iyileri âkıbet ecr-ü mükâfat ile murada irdirmek ma'nasını ifade ettiği için ona mukabil rahmeti rahmaniyyeyi sui isti'mal etmiş kötülerin de mahrumiyyet ve mücazat ile mes'uliyyetlerini tezammun eder ki bu mazmun bundan sonraki âyette ta'dad olunan evsaf ile iyzah edilmiş olacaktır. Şayanı dikkattir ki Allah tealânın azamet-ü kudretini beyan ile haşyetullahın lüzumunu isbat siyakında varid olan bu âyetler mehafetten evvel mahabbet ve ümmid hislerini uyandıracak olan bu rahmet âyetiyle başlamıştır. Ancak ılim rahmete, vahdaniyyet de ılme takdim olunmuştur. Çünkü rahmeti rahimiyyenin gizli ve âşikâr hiç bir ecri zayi etmiyecek vechile tamamiyle hüsni cereyanı ılim sıfatının ekmeliyyetine mütevakkıf olduğundan sıfâtı zatiyyei sübutiyyeden ılim, sıfatının kemalini gösteren « عَالِمُ الْغَيْبِ وَالشَّهَادَةِ » vasfı, sıfâtı fı'liyyeden rahmet sıfatlarını nâtık

olan, errahmân, errahîm vasıflarından evvel zikredilmiş, ılim sıfatının bunları te'min edecek vechile kemali ise her türlü hukmünde

Sh:»4871

şerîk ve müzahimden vareste olarak zat ve sıfât ve ef'alde tevhide mütevakkıf bulunduğu için sıfâtı zatiyyei selbiyyeden olan vahdaniyyet sıfatı da ona takdim olunmuş, sıfâtı selbiyye ve sübutiyye ve fı'liyyenin mercii olan vücudi zat de «Allah» ismi celâli ile hepsinden mukaddem zikrolunmuştur. Yukarılarda da geçtiği üzere haşyet, mutlak ürküntüden ıbaret olan bir korku değil, mahabbet ve ta'zîm ile müterafık olan saygılı bir korku demek olduğu cihetle evvelâ rahmeti ilâhiyyenin « سَبَقَتْ رَحْمَتِى عَلٰى غَضَبِى » hadîsi kudsîsi mucebince gadabı ilâhîye sabık olduğunu iş'ar eden bu âyet ile ibtida haşyetin birinci rüknü olan ta'zim ve saygı hissi uyandırılmak üzere şevk-u ümmid ile mahabbet tehyic olunduktan sonra ikinci rüknü olan ve rahmeti rahîmiyye zımnında mündemic bulunan mes'uliyyet ve mehafet hisleri de yine ayni ümmid ve şevk mebadisiyle müterafık olarak telkın ve tehyic olunmak üzere buyuruluyor ki:

23. ﴿هُوَ اللّٰهُ الَّذِى لَآ اِلٰهَ اِلَّا هُوَ﴾ - Her şeyden evvel zati hakka ve emri

tevhide kemaliyle ihtimam ve i'tinayı ibraz için tekrar ile te'kid olunmuştur. Evet haşyetten dağların bile

çatlıyarak baş eyeceği o Allah öyle bir Allahdırki hakikatte ondan başka ibadet edilecek ma'bud yoktur.

﴿اَلْمَلِكُ﴾ mülkün sahibi - bütün eşyanın mülk-ü melekûtü onun, bütün mevcudat üzerinde emr-ü

nehiy, tedbir-ü tesarruf, azl-ü nasıb, i'zaz-ü izlâl, mükâfat ve mücazat ile zâhirde ve batında huküm,

kuvvet-ü kudret kendisinin olan yegâne hukümdar o. « تَبَارَكَ الَّذِى بِيَدِهِ الْمُلْكُ » Öyle

melikki ﴿الْقُدُّوسُ﴾ Kuddus-gayet mukaddes, her şaibeden münezzeh, her vasfında ekmel,

tahdid-ü tasvire sığmaz, hiç bir leke kabul etmez, tertemiz, pampak,

öyleki ﴿السَّلَامُ﴾ selâm - her selâmetin menba' ve masdarı: kendisi ayıbdan, kusurdan,

eksiklikten, fena ve zevalden, hasılı her muhataradan salim olduğu gibi selâmet umulan, selâmet

arayanları sâlâmete irdirecek olan da o. ﴿الْمُؤْمِنُ﴾ Mü'min - iyman veya emniyyet ve eman verici,

şekleri, tereddüdleri kaldıran, dehalet edenlere iyman, korkudakilere emniyyet veren ve verecek olan da o

﴿الْمُهَيْمِنُ﴾ müheymin - görüb gözeten, her şey'e şâhid ve hafîz, nigehban da o. İşbu

«müheymin» gelmesi hakkında sûrei Mâide de geçen «

وَاَنْزَلْنَآ اِلَيْكَ الْكِتَابَ بِالْحَقِّ مُصَدِّقًا لِمَا بَيْنَ يَدَيْهِ مِنَ

الْكِتَابِ وَمُهَيْمِنًا عَلَيْهِ » âyetinin tefsirine bak. ﴿الْعَزِيزُ﴾ azîz - ya'ni gayet ızzetli, onurlu şanlıdır. Hiç bir vechile mağlûb edilmez, her işinde galibdir. Yâhud misli yok, gayet yüksektir. « وَلَمْ يَكُنْ لَهُ كُفُوًا اَحَدٌ » dir. Yâhud dilediğini yapar fa'alün limâyürîddir. Bununla beraber alçaklığı, ahlâksızlığı, küfür, zulüm, fesad, ısyan, küfran gibi fenalıkları sevmez ﴿الْجَبَّارُ﴾ cebbar-yukarılarda da geçtiği üzere cebirden mübaleğalı ismi fâilidir. Ya'ni çok cebredici demek olan işbu cebbar vasfında başlıca iki ma'na vardır: birincisi, cebir esasen kırığı yerine getirip sıkı sarmak, eksiği ıslah edip tamamlamak demektir. Netekim «cebri mafat etti» denilirki zayi' olanı yerine getirdi, telâfî eyledi demek olur. Bu ma'nadan cebbar ismi halkın eksikliklerini tamamlıyan, ihtiyaclarını tesviye eden, işlerini düzelten, bu babda ıktıza eden ameliyyatı gereği gibi yapmakta çok ıktıdarlı olan hakîm ma'nasını ifade eder. Müfessirînin bir çoğu Allah tealâya cebbar ıtlakı bu ma'nadan olduğunu söylemişlerdir. Allah tealâ derdlere derman veren, kırılanları

Sh:»4873

unaran, yoksulları zengin eden, perişanlıkları yoluna koyup düzelten zati ecell-ü a'lâ. İkincisi, cebir, icbar etmek, ya'ni dilediğini zorla yaptırmak ma'nasına da gelir. Bu ma'nadan cebbar, zorlu demek olur. Allah

tealâya ıtlakı kahhar ismi celîli gibi, halkı iradesine mecbur eden, dilediğini ister istemez zorla yaptırmağa kadir olan, hukm-ü nüfuzuna karşı gelinmek ihtimali bulunmıyan ceberut sahibi demektir. Maamafih bundan cebriyyenin dediği gibi kullara hiç irade vermez, her emrini cebrile yürütür, insanlarda ef'ali ıhtiyariyye yoktur ma'nasını da çıkarmamalıdır. Çünkü teşriî olan emirlerini kulların iradei cüz'iyyesiyle meşrut kılmış olduğu da « اِنْ تَنْصُرُوا اللّٰهَ يَنْصُرْكُمْ » gibi bir çok nusus ile müsbettir. Ancak bundan şu ma'nayı anlamalıdırki Allah tealâ insanlara bir çok fıillerde irade vermiş, hür yaratmış olmakla beraber bütün iradelerini infaza mecbur değildir. Dilerse dilediği anda iradelerini selbeder. Netekim bir hadîsi şerîfte « اِذَآ اَرَادَ اللّٰهُ اِنْفَاذَ قَضَائِه وَ قَدَرِه سَلَبَ ذَوِى الْعُقُولِ عُقُولَهُمْ حَتَّى يَنْفِذَ فِيهِمْ قَضَاءَهُ وَ قَدَرَهُ فَاِذَا مَضَى اَمْرُهُ رَدَّ اِلَيْهِمْ عُقُولَهُمْ وَ وَقَعَتِ النَّدَامَةُ » Allah tealâ kaza ve kaderinin infazını murad ettiği vakıt akıl sahiblerinin akıllarını selbediverir ki kazası ve kaderi onlarda yer bulsun, emri yerini bulunca akıllarını geri verir ve pişmanlık olur» buyurulmuştur. Dilerse onların akıl ve iradelerini selbetmemekle beraber isteklerinin hilâfına olarak kendi huküm ve iradesini kahr-u zor ile üzerlerinde infaz ve icra eder. Netekim Allahdan korkmıyan emirlerine karşı gelmek istiyen âsıyler, azâba ve ıkaba yanaşmak istemedikleri halde vaktı gelince cezalarını çekmeğe mecbur olurlar. Hasılı Allah tealânın mutlak ve müneccez olan iradesi

tahtinde makhur ve mecbur olmıyacak hiç bir şey tasavvur olunmaz «

وَلَهٗۤ اَسْلَمَ مَنْ فِى السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ طَوْعًا وَكَرْهًا وَاِلَيْهِ يُرْجَعُوْنَ» dur.

Cebbar ismi celîlinde bu iki ma'nadan başka bir vecih daha beyan etmişlerdir. İbni Enbarî demiştir ki

Allahın

Sh:»4874

sıfatında cebbar, kendisine irişilemez, el uzatılamaz « اَلَّذِى لَا يَنَالُ » demektir. Netekim el yetişmiyen gayet yüksek hurma ağacına « جَبَّارَةِ » denilir. Bir de İbni Abbas Hazretlerinden rivayet olunduğu üzere elcebbar, meliki azîm, ya'ni çok büyük azametli padişah ma'nasına dahi gelir. Vahidî der ki: İşte şu zikrolunan ma'nalar Allah tealânın cebbar sıfatı hakkındadır. Halkın sıfatı olarak kullanılan cebbarın da başkaca bir kaç ma'nası vardır. Birisi; musallat demektir ki « وَمَآ اَنْتَ عَلَيْهِمْ بِجَبَّارٍ » kavlinde bu ma'nayadır. İkincisi, iri cisimli demektir ki « اِنَّ فِيهَا قَوْمًا جَبَّارِينَ » kavlinde bu ma'nayadır. Üçüncüsü, Allaha ıbadet etmez, mütemerrid demektir ki « وَلَمْ يَجْعَلْنِى جَبَّارًا »

kavlinde bu ma'nayadır. Dördüncüsü, çok insan katleden kattal demektir « وَاِذَا بَطَشْتُمْ بَطَشْتُمْ جَبَّارِينَ » kavliyle « اِنْ تُرِيدُ اِلَّآ اَنْ تَكُونَ جَبَّارًا فِى الْاَرْضِ » kavlinde de bu ma'nayadır اهـ. ﴿الْمُتَكَبِّرُ﴾ mütekebbir - çok büyük, her hususta büyüklüğünü gösterir, büyüklük, ululuk, kibriya, azamet kendisine mahsustur, kendisinin hakkıdır. Kibirlenmek, tekebbür etmek mahlûkun hakkı değildir, onun için mütekebbir sıfatı halk hakkında mezmumdur. Zira mütekebbir, kendisinde kibir izhar eden, büyüklenen demektir. Halbuki mahlûkta haddi zatinde büyüklük ululuk yoktur, bil'akis hakaret, zillet, meskenet, ıhtiyac vardır, hattâ zaman olur bir sinek bir mikrob bir Nümrudun işini bitirmeğe kâfi gelir. Böyle bir çok acz-ü ihtiyacdan kendilerini kurtaramıyan fânîlerin ise büyüklük, ululuk taslamağa kalkışmaları cehaletten ve yalancılıktan başka bir şey olmaz. Onun için mahlûkta tekebbür, tefe'ul babının tekellüf binasından olarak mezmum bir nekısadır. Fakat Hak tealâ zatında, sıfatında, ef'alinde büyüklüğün, ulviyyetin, kudsiyyetin her nev'ini câmi'dir. Onun bu ulüvv-ü kibriyasını izhar etmesi hem hiç bir şirket kabul etmiyen hakkı, hem de kendisinin, şanı celâl ve

cemalini kullarına tanıtmak ve onları ma'rifet ve huşu' ile salâh ve se'adete irşad etmek gibi pek büyük lûtuf ve ınayeti ibraz ettiği için gayet memduh bir sıfatı kemaldır. Onun hakkında tekebbür, tefe'ulün tekellüf binasından değil,bizatihi kuvvet ve istihkakını ve vahdaniyyetini ifade eden ziyadei ma'na içindir. Bundan dolayı bu sıfatlarla tavsıf olunduktan sonra onun mahlûklardan hiçbirine benzemediğini, müşriklerin tehayyül etmek istedikleri şirk şaibelerinden, münezzeh olduğunu sarahatle bir daha anlatmak için buyuruluyor ki ﴿سُبْحَانَ اللّٰهِ عَمَّا يُشْرِكُونَ﴾ tenzih o Allah sübhâne onların koştukları şirkten - ya'ni mahlûklardan bir takımları, tekebbür ederek, cebbarlık yapmak istiyerek yâhud öyle yapmak istiyenlere perestiş eyliyerek Allah tealânın bu zikrolunan sıfatlarına şirk koşuyorlar. Halbuki Allah öyle şirklerden münezzehtir. Onlar Allahdan uzak, çok uzaktır. Onun ceberutu,, tekebbürü onlarınkine benzemez. Çünkü onlar kendi nefislerinde mahlûk ve haddi zatinde noksandırlar. Tekebbürleri de zatî olan noksanlarına bir yalancılık ilâve etmekten ıbaret kalır. Allah tealâ ise bütün büyüklüklerin bütün kuvvetlerin, ızzetlerin sahibidir. Onun tekebbürü kemal üstüne kemaldir. Onun için Allah tealâ o büyüklüğüne hiç bir gubar kondurmaz. Ezelî ve zatî olan nezahet ve kudsiyyetiyle onu herbir şirk şaibelerinden tenzîh eder. O öyle subhan öyle subh-u kuddustur. Çünkü 24. ﴿هُوَ اللّٰهُ﴾ o öyle Allahdır ki ﴿الْخَالِقُ﴾ halık - sâirleri ise mahlûktur. Yukarılarda bir kaç kerreler geçtiği vechile bizim yaratmak ta'bir ettiğimiz halk fı'li iki ma'na ifade eder. Birisi takdir etmek ya'ni eşyanın bütün tafsılâtiyle mıkdar ve meratibini

ta'yin

Sh:»4876

eylemektir. Zira bir şeyi tamamiyle takdir etmek onun bütün eşya arasındaki mıkdar ve mertebesini bilmeğe, bu da hepsini tamamiyle bilmeğe mütevakkıftır. Bu takdir ma'nası ı'tibariyledir ki halk ekseriyya mıkdar ve kemmiyyeti bulunan şeylerde isti'mal olunur. İkincisi, yok olan şeye vücud vermek, hiç bir asıl ve misali yok iken icad ve ıhtira' eylemektir. Ba'zan bir şeyden diğer bir şey icad etmek ma'nasına da kullanılır. Lâkin bu ma'naya daha ziyade inşa ta'bir olunur. Mahlûklara nisbet edilebilen en yüksek san'atlar, Allah tealânın takdir buyurduğu keşf-ü inşa mahiyyetinden ileri geçemez. Çünkü mahlûk fi'linin bütün tafsılâtını takdir edemez, bir atum icad eyliyemez, böyle bir yaradış nâmütenahi ilm-ü kudrete bağlıdır. Mahlûk ise bunun ancak mütenahi bir haddine mazher olabilir. Her şeyi tam ma'nasiyle takdir ve icad ederek yaratan halık ancak Allah tealâdır. O öyle halık ki ﴿الْبَارِئُ﴾ barî - ya'ni öyle temiz yaradıcı ki halk ettiklerini temiz ve sağlam bir nizam üzere seçip tesviye ve tekâmül ettirerek birbirinden farklı evsaf ve havass ile temyiz ettirir. Hemze ile «berâ» veya beraetten bari ismi şerîfinin iştikakı hakkında da yukarılarda iyzahat geçmişti. Mefatihülgaybda derki: bari ismi, sani' ve mucid gibi olmakla beraber ecsamın ıhtiraını

ifade eder. Onun için halka beriyye denilir de levn ve ta'm gibi a'raza denilmez اهـ. «

اَعُوذُ بِكَلِمَاتِ اللّٰهِ التَّآمَّاتِ مِنْ شَرِّ مَا خَلَقَ وَذَرَاَ وَبَرَاَ » gibi

ba'zı ed'iyei me'sûrede varid olan halaka ve zere'e ve bere'e fiıllerine nazaran bari ismi şerîfi hılkatin

tekâmül mertebelerindeki icadlara nâzır olduğu anlaşılıyor. ﴿الْمُصَوِّرُ﴾ musavvir, o - mahlûkatın

suret ve keyfiyyetlerini dahi takdir edip dilediği vechile icad ederek tasvir edici ancak odur. «

﴿هُوَ الَّذِى يُصَوِّرُكُمْ فِى الْاَرْحَامِ كَيْفَ يَشَآءُ﴾. ﴿خَلَقَكَ

فَسَوّٰيكَ فَعَدَلَكَ فِى اَىِّ صُورَةٍ مَاشَآءَ رَكَّبَكَ﴾ » Ragıb

derki:

Sh:»4877

suret, a'yanın kendisiyle müntekış olup sairlerinden temeyyüz ettiği ne ise odur. Bu da iki türlüdür. Birisi:

hiss olunan surettir ki onu avam da havass da hattâ insan ile beraber hayvanlardan bir çoğu da idrâk eder.

Meselâ, görülen bir hayvanın sureti gibi. Biri de ma'kul olan surettirki bunu umum değil, havass idrâk eder.

Meselâ, insana muhtass olan akıl ve reviyyet ve eşyanın birbirlerine nazaran hassalarını ifade eden meâni

gibi ki « وَلَقَدْ خَلَقْنَاكُمْ ثُمَّ صَوَّرْنَاكُمْ » gibi âyetlerde iki suretin ikisine de işaret

olunmuştur اهـ.

Allah tealânın sıfatları, isimleri bunlardan ibart de değil ﴿لَهُ الْاَسْمَآءُ الْحُسْنٰى﴾ esmai hüsnâ hep onun, ya'ni Allah tealânın evsafını ifade eden isimleri bu zikrolunanlardan ibaret değildir.

En güzel en yüksek ma'nalara delâlet eden en güzel isimler hep onundur. - Netekim sûrei A'rafta « وَلِلّٰهِ الْاَسْمَآءُ الْحُسْنٰى فَادْعُوهُ بِهَا » sûrei « طه » nın evvelinde de « اَللّٰهُ لَآ اِلٰهَ اِلَّا هُوَ لَهُ الْاَسْمَآءُ الْحُسْنٰى » buyurulmuştur. En güzel isimler demek olan işbu «esma'i hüsnâ ta'biri lisanı şeri'de bilhassa Allah tealânın isimlerine ıtlak olunur. Bunların ba'zısı zat ismi ba'zısı sıfât ismidir. Allah ismi celâli hepsini cami' olan zat ismi - diğerleri sıfât ismidir. Rahmân ismi ismi sıfat olmakla beraber Allahdan başkasına ıtlakı caiz olmıyan hass ismidir.Sıfâtlar, sıfâtı zatiyye, sıfâtı, fi'liyye, sıfâtı ma'neviyyedir. Sıfâtı zatiyye zat ile kaim sıfâtı selbiyye ve sıfâtı sübutiyyedir. Sıfatı selbiyye: vücubı - vücud, kıdem, beka, muhalefet - lilhavadis, ya'ni hadisata benzememek gibi nefyi teşbih ile kudsiyyet ve nezahet ifade eden sıfatlardırki kuddus ve selâm, ehad, vahid, evvel, ve âhir gibi isimler bu haysiyyetledir. Sıfatı sübutiyye; hayat, ılim, semı', basar, irade, kudret, kelâm, tekvin sıfatlarıdır.

حَيٌّ، عَلِيمٌ، سَمِيعٌ، بَصِيرٌ، مُرِيدٌ، قَدِيرٌ، مُتَكَلِّمٌ، خَالِقٌ

isimleri gibi isimler sıfâtı zatiyye hasebiyledir. Sıfâtı fi'liyye, sıfâtı zatiyyenin âsar ve ahkâm ile zuhurunu

ifade eden tekvin sıfatının tecelliyatıdırki

خَالِقٌ، بَارِئٌ، مُصَوِّرٌ، مُبْدِعٌ، مُبْدِئٌ، مُعِيدٌ، مُحْيٍ، مُمِيتٌ، رَزَّاقٌ، وَهَّابٌ، غَفَّارٌ، سَتَّارٌ isimleri gibi esma bu haysiyyetledir. Her fi'lin

hususiyyetine göre müstekıllen isim ıtlakı veya şaibeli bir kayd ile takyidi caiz olmaz, mütekabilen nazarı

dikkate alınmak, edeb ile ciheti hüsün ve kemal gözetilmek ve şâri'ın ıtlakatına riayet edilmek ıktiza eder.

Meselâ Beyhekînin tenbih ettiği vechile ضَآرٌّ darr ismi yalnız olarak söylenmez nafi' ismi ile beraber

söylenmek lâzım gelir. «

يَدْعُوا لَمَنْ ضَرُّهُ اَقْرَبُ مِنْ نَفْعِهٖ لَبِئْسَ الْمَوْلٰى وَلَبِئْسَ الْعَشِيرُ

» buyurulmuştur. قَابِضٌ، بَاسِطٌ isimleri de böyledir. Netekim Kur'anda

يَقْبِضُ وَيَبْصُطُ، عَزِيزٌ ذُوانْتِقَامٍ، الْعَزِيزُ الْجَبَّارُ الْمُتَكَبِّرُ

beraber varid olmuştur. Şübhe yokki Allah tealâ haliku külli şeydir. Bütün hayvanatı da o yaratmıştır. Fakat

sadece « خَالِقُ الْقِرَدَةِ وَالْخَنَازِيرِ » demek caiz olmaz. Edebe münafi olur. Bundan

dolayı Mu'tezile Allah şerrin halikı değildir demeğe kadar gitmişlerse de bu da doğru değildir. Fakat yalnız halikuşşer, dememeli mukabiliyle beraber halikulhayri veşşer yâhûd hayruhu ve şerruhu minallahi tealâ demeli, sıfâtı ma'neviyyeye de riayet eylemelidir. Sıfâtı ma'neviyye: Allah tealânın ahlâkını ve sıfât ve esmasının ahkâm ve kemalini ifade eden azamet ve kibriya, celâl ve cemal, ızzet, adalet, hikmet, hilim, sabır, fadıl, şedîdül'ıkab, seriulhisab gibi evsaf ve esma bu kabîldendir. Bunlara nu'ût dahi denilir. Hasılı Allah tealânın zatı bir, esmai hüsnası çoktur. Kur'anda zikrolunanlar buradakilerden ıbaret değildir. Buhari, Müslim ve saire de ebu Hüreyre radıyallahü anhtan rivayet olunan bir hadîsi sahihte Allah tealânın doksan dokuz ismini ihsa edenin Cennete gireceğini

Sh:»4879

«

إِنَّ لِلّٰهِ تِسْعَةً وَ تِسْعِينَ اسْمًا مِائَةً اِلَّا وَاحِدًا مَنْ أَحْصَاهَا دَخَلَ الْجَنَّةَ

» diye haber verilmiş « وَهُوَ وِتْرٌ يُحِبُّ الْوِتْرَ = ve o tektir teki sever»

buyurulmuştur.

Beyhekî «Kitabül'esmai vessıfât» ta bir kaç tarık ile Ebû Hüreyre radıyallahü anhten şu tafsîli rivayet

etmiştir:

قَالَ. قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ انَّ لِلّٰهِ تِسْعَةً وَ تِسْعِينَ اسْمًا مِائَةً اِلَّا وَاحِدًا مَنْ أَحْصَاهَا دَخَلَ الْجَنَّةَ وَهُوَ وِتْرٌ يُحِبُّ الْوِتْرَ هُوَ اللّٰهُ الَّذى لَآ اِلٰهَ اِلَّا هُوَ الرَّحْمٰنُ. الرَّحِيمُ. اَلْمَلِكُ. الْقُدُّوسُ. السَّلَامُ. الْمُؤْمِنُ. الْمُهَيْمِنُ. الْعَزِيزُ. الْجَبَّارُ. الْمُتَكَبِّرُ. الْخَالِقُ. الْبَارِئُ. الْمُصَوِّرُ. الْغَفَّارُ. الْقَهَّارُ. الْوَهَّابُ. الرَّزَّاقُ. الْفَتَّاحُ. الْعَلِيمُ. الْقَابِضُ. الْبَاسِطُ. الْخَافِضُ. الرَّافِعُ. الْمُعِزُّ. الْمُذِلُّ. السَّمِيعُ. الْبَصِيرُ. الْحَكَمُ. الْعَدْلُ. اللَّطِيفُ. الْخَبِيرُ. الْحَلِيمُ. الْعَظِيمُ. الْغَفُورُ. الشَّكُورُ. الْعَلِيُّ. الْكَبِيرُ. الْحَفِيظُ. الْمُقِيتُ. الْحَسِيبُ. الْجَلِيلُ. الْكَرِيمُ. الرَّقِيبُ. الْمُجِيبُ. الْوَاسِعُ. الْحَكِيمُ. الْوَدُودُ. الْمَجِيدُ. الْبَاعِثُ. الشَّهِيدُ. الْحَقُّ. الوَكِيلُ. الْقَوِيُّ. الْمَتِينُ. الْوَلِيُّ. الْحَمِيدُ. الْمُحْصِى. الْمُبْدِئُ. الْمُعِيدُ. الْمُحْيِى. الْمُمِيتُ. الْحَيُّ. الْقَيُّومُ. الْوَاجِدُ. الْمَاجِدُ. الْوَاحِدُ. الصَّمَدُ.

الْقَادِرُ. الْمُقْتَدِرُ. الْمُقَدِّمُ. الْمُؤَخِّرُ. الْأَوَّلُ. الْاٰخِرُ.
الظَّاهِرُ. الْبَاطِنُ. الْوَالِى. الْمُتَعَالِى. الْبَرُّ. التَّوَّابُ.
الْمُنْتَقِمُ. الْعَفُوُّ. الرَّؤُفُ. مَالِكُ الْمُلْكِ. ذُو الْجَلَالِ
وَالْاِكْرَامِ. الْمُقْسِطُ. الْجَامِعُ. الْغَنِىُّ. الْمُغْنِى. الْمَانِعُ.
الضَّارُّ. النَافِعُ. النُّورُ. الْهَادِى. الْبَدِيعُ. الْبَاقِى.
الْوَارِثُ. الرَّشِيدُ. الصَّبُورُ. Camiussağîrin kaydi vechile bu hadîsi Tirmizî, İbni

Hibban, Hâkim dahi rivayet eylemişlerdir. Maamafih Allah tealânın kitab ve sünnette sarahaten veya

delâleten sabit olan isimleri bunlara da münhasır değildir. Netekim diğer bir rivayette sayılan doksan

dokuzda şu isimler de mezkûrdur.

اَلاِلٰهُ. الرَّبُّ. الْحَنَّانُ. الْمَنَّانُ. الْبَارِى. اَلْاَحَدُ. الْكَافِى.
الدَّائِمُ. الْمَوْلَى. النَّصِيرُ. الْمُبِينُ. الْجَمِيلُ. الصَّادِقُ.
الْمُحِيطُ. الْقَرِيبُ. الدَّائِمُ. الْوِتْرُ. الْفَاطِرُ. الْعَلَّامُ.
الْمَلِيكُ. اَلْاَكْرَمُ. الْمُدَبِّرُ. الْقَدِيرُ. الشَّاكِرُ. ذُو الطَّوْلِ.
ذُو الْمَعَارِجِ. ذُو الْفَضْلِ. الْكَفِيلُ اهـ. Kur'anda rabbülâlemîn, rabbül

arşilazîm, maliki yevmiddin, âlimülgaybi veşşehade, allâmülguyub, gafirizzenb, kabilittevb, refiudderecat,

zül'arş, fa'alün lima yürîd, lâ yüs'elü amma yef'al gibi daha ba'zı esma ve evsaf mezkûr olduğunda da

şübhe yoktur. Bunlar evvelkilere irca' olunabilirse de Allahdan başkasına ıtlak olunamıyacak hususıyetleri de haizdir. Kezalik Peygamberin Buharî ve

Sh:»4880

Müslimde rivayet olunan duâlarında münzilülkitab, mücrissehab, hazimül'ahzâb isimleri de başkasına ıtlak olunamıyacak isimlerdendir.

İbni Kesîr tefsirinde demiştir ki: Esmai hüsnanın doksan dokuza münhasır olmadığına imam Ahmed İbni Hanbel Hazretlerinin müsnedinde senediyle Abdullah İbni Mes'ud radıyallahü anh Hazretlerinden rivayet ettiği hadîs de delâlet eder. Beyhekî de Kitabülesmai vessıfâtta bu hadîsi Abdullah İbni Mes'ud Hazretlerine muttasıl senediyle şöyle rivayet eylemiştir: Abdullah İbni Mes'ud dedi ki:

قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ مَا اَصَابَ مُسْلِمًا قَطُّ هَمٌّ وَلَا حُزْنٌ فَقَالَ اللّٰهُمَّ اِنِّى عَبْدُكَ وَابْنُ عَبْدِكَ وَابْنُ اَمَتِكَ نَاصِيَتِى بِيَدِكَ مَاضٍ فِىَّ حُكْمُكَ، عَدْلٌ فِىَّ قَضَاؤُكَ اَسْأَلُكَ بِكُلِّ اسْمٍ هُوَ لَكَ، سَمَّيْتَ بِهِ نَفْسَكَ اَوْ اَنْزَلْتَهُ فِى كِتَابِكَ،

اَوْ عَلَّمْتَهُ اَحَدًا مِنْ خَلْقِكَ اَوْ اسْتَأْثَرْتَ بِهِ فِى عِلْمِ الْغَيْبِ عِنْدَكَ اَنْ تَجْعَلَ الْقُرْاٰنَ رَبِيعَ قَلْبِى وَ جِلَاءَ حُزْنِى وَذَهَابَ هَمِّى وَغَمِّى اِلَّا اَذْهَبَ اللّٰهُ عَنْهُ هَمَّهُ وَ اَبْدَلَهُ مَكَانَ هَمِّهِ فَرَحًا =

Ya'ni Resulullah sallâllahü aleyhi vesellem buyurduki her hangi bir müslim bir merak veya hüzne düçar olur da «Allahım ben senin kulunum ve kulunun oğlu ve cariyenin oğluyum nâsıyem senin yeddindedir. Bende hukmün cari, hakkımda kazan adalettir. Senin olan, senin kendine tesmiye ettiğin veya kitabında indirdiğin veya halkından birine bildirdiğin veya kendi indinde ılmi gayıbda kendine tahsıs buyurduğun her ism ile senden dilerimki kur'anı kalbimin baharı, huznümün cilâsı, hemm-ü gammimin zehabı kılasın» derse her halde Allah tealâ onun merakını giderir, hemminin yerine ferah verir.» dediler: «Yaresulallah bu kelimatı öğrenelimmi? Evet bunları işiten her kimsenin öğrenmesi gerektir» buyurdu اهـ.

Yine Beyhekî senedi muttasıl ile Hazreti Aişe radıyallahü anhadan rivayet etmiştir: müşarünileyha: yaresulallah! Allah tealânın kendisine duâ edildiği zaman icabet

Sh:»4881

buyurduğu ismini bana öğret demişti: Resulullah kalk abdest al mescide gir, iki rek'at namaz kıl, sonra duâ et ben dinleyeyim buyurdu. Oda öyle yaptı, sonra duâ için oturduğunda Resulullah « اَللّٰهُمَّ وَفِّقْهَا = Allahım onu muvaffak kıl» dedi, o da şöyle duâ etti: « اَللّٰهُمَّ اِنّى اَسْأَلُكَ بِجَمِيعِ اَسْمَائِكَ الْحُسْنٰى كُلِّهَا مَا عَلِمْنَا مِنْهَا وَمَا لَمْ نَعْلَمْ وَاَسْأَلُكَ بِاسْمِكَ الْعَظِيمِ الْكَبِيرِ اْلاَكْبَرِ الَّذِى مَنْ دَعَاكَ بِهِ اَجَبْتَهُ وَ مَنْ سَأَلَكَ بِهِ اَعْطَيْتَهُ » Hazreti Peygamber sallallâhü aleyhi vesellem «isabet ettin isabet ettin» buyurdu, demiştir.

Bu hadîslerdeki bu duâlardan anlaşılıyor ki Allah tealânın esmai hüsnasından Kitabda indirmediği, kimseye bildirmediği, ılmi gaybda yalnız kendisinin bildiği isimleri de vardır. Şu halde evvelki hadîste «Allah tealânın doksan dokuz, ya'ni bir müstesna olmak üzere yüz ismi vardır onları ihsa eden Cennete girer» buyurulması Allahın ma'lûm olabilen esmai hüsnasından doksan dokuzunu ihsa eden, ya'ni belleyib sayan yâhud Allah ile muamelesinde onların hududunu muhafaza edip güzelce riayet eyliyen kimse Cennete girer ma'nasına olmak gerektir. Tam yüz sayılmayıb da biri müstesna olarak doksan dokuz addedilmesinin hikmeti de « اِنَّهُ وِتْرٌ يُحِبُّ الْوِتْرَ » diye beyan buyurulmuşturki Allah tek olduğu için esmai husnasının ta'dadında da tek adede riayet müsthabb olduğu anlatılmıştır. Namazlardan

sonra tesbih duâlarında otuz üç Subhanallah, otuz üç Elhamdülillâh, otuz üç Allahüekber denilerek teker teker mecmuunun doksan dokuza iblâg edilmesi de bu hikmet ile mütenasibdir. Şu da şayanı dikkattirki ayni hadîste « وِتْرٌ يُحِبُّ الْوِتْرَ » buyurulmakla esmaullahdan birinin de « الْوِتْرُ » olduğu iş'ar olunarak yüz isim anlatılmış, ancak ta'dadda biri istisna edilerek doksan dokuz sayılmıştır. Bu suretle esmanın doksan dokuza münhasır olmadığı da aynı hadîste ifham edilmiş demektir.

Sh:»4882

Velhasıl doksan dokuz esmayı belleyip ihsa etmenin ma'refetullah hususunda ve duânın müstecâb olmasında büyük fazıyleti bulunduğu varid olan müteaddid rivayetlerle haber verilmiş ve olbabda mustekıl eserler yazılmış olmakla beraber Allah tealânın bildirdiği ve bildirmediği daha bir çok esmai hüsnası vardır. ﴿يُسَبِّحُ لَهُ مَا فِى السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ﴾ ona bütün Göklerde ve Yerde ne varsa hepsi tesbih eder. Tenzih eder « وَاِنْ مِنْ شَىْءٍ اِلَّا يُسَبِّحُ بِحَمْدِهٖ » bak ﴿وَهُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ﴾ ve o öyle azîz öyle hakîmdir. - Bütün kemalâtın hepsini cami'dir. Zira namütenahi kesret ve teşe'ubatiyle beraber bütün kemalât, « الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ » isimleriyle ifade olunan sıfâtı zatiyyeye raci' olur: kemali izzet, kemali hikmet. Kemali izzet hiç bir şâibe kabul etmiyen

kemali kudreti, kemali hikmet de kemali ilm ile nizamı sun'u ifade eder. Gerek Semavat ve gerek Arzda vücudun hangi zerresinden bakılsa künhüne nüfuz mümkin olmıyan bu iki sıfatın tecellîsi görünürki bunlar ancak zatuallahda birleşir. Allah tealâ hiç bir te'sîre mahkûm olmıyan kemali izzeti ile bütün esbabın fevkında misalsiz ve muhtelif hârikalar ibdaına kadir ve hiç şirket kabul etmez bir galibdir. Bununla beraber hiç bir noksan kabul etmiyen kemali ılim ve hikmeti ile ibdaatını yekdiğerine rabt ederek muntazam yollarla tenvi' ve teksir ve bu sayede kullarını dahi hikmetten hikmete feyzı rahmetiyle bekâm eden bir hakîmdir. Bu nükteye işaret için « سُبْحَانَ اللّٰهِ عَمَّا يُشْرِكُونَ » isimleri « الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ » fasılasından evvelki « اَلرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ » isimleriyle mütenazır olarak âhiri, evvele irca' etmek üzere Sûrenin evvel ve âhirinde tekrar olunmuştur. Binaenaleyh onun izzetine dokunmaktan korkmalı, takdis, tesbih, tenzih

Sh:»4883

ederek iymân ve takva ile yarın için çalışmalı, rahmetiyle va'd buyurduğu fevz-ü mürada irmelidir.

İşbu Sûrei Haşrın âhirindeki bu âyetlerin büyük fazıyletleri olduğuna dair müteaddid rivayetler vardır.

Ezcümle İmam Ahmed, Darimî, Tirmizî, Taberanî, İbni Darîs ve Şuabda Beyhekî Ma'kıl İbni Yesar radıyallahü anhten rivayet etmişlerdir: Hazreti Peygamber Sallâllahü aleyhi vesellem buyurmuştur ki: her kim sabahleyin üç kerre [اَعُوذُ بِاللّٰهِ السَّمِيعِ الْعَلِيمِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ] den sonra Sûrei Haşrin âhirinden üç âyeti okursa Allah tealâ ona yetmiş bin melek müvekkel kılar akşama kadar ona salevat getirirler ve eğer o gün vefat ederse şehîden vefat eder. Onları akşamleyin söyleyen de o menzilede olur. Deylemî de merfu'an İbni Abbastan şöyle rivayet etmiştir: Allahın ismi a'zamı Sûrei Haşrın âhirinden altı âyettedir. Nisaburî Ebu Ali Abdurrahman İbni Muhammed Fevaidinde Muhammed İbni Hanefiyyeden tahric etmiştir: Bera İbni Azib radıyallahü anh Ali İbni ebi Talib Kerremallahü vecheh Hazretlerine demişti: Senden Allah aşkına reca ederim, Rahman te'alâ azze ve cellin gönderdiklerinden bilhassa Cibrilin Resulullaha getirdiklerinden, Resulullah aleyhissalâtü vesselâmın bilhassa sana öğrettiklerinden en efdalini bana sureti mahsusada öğretmez misin? Hazreti Ali ya Bera! Dedi: Allaha ismi a'zamı ile duâ etmek istersen Sûrei Hadîdin evvelinden on âyeti ve Sûrei Haşrin âhirini oku, sonra de ki: « يَا مَنْ هُوَ هٰكَذَا وَلَيْسَ شَيْءٌ هٰكَذَا غَيْرُهُ = Ey o böyle olan ve ondan başka böyle bir şey olmıyan zati ecell! Senden dilerim ki bana şöyle şöyle yap. Vallahi ya Bera, benim aleyhime duâ etsen yere geçerim.» Deylemî, Hazreti Alîden ve İbni Mes'uddan Resulullaha merfu'an « لَوْ اَنْزَلْنَا ilâahirissûre rukyei suda'dır» diye rivayet eylemiştir. Hatîbi Bağdadî tarihinde tahric

edip

Sh:»4884

demiştir ki bize Hafız Ebû Ubeyd şöyle inbâ etti: Gulâmi ibni şünbûz namiyle ma'ruf mukri Ebütayyib Mahmud ibni Ahmed ibni yusüf ibni Cafer inba etti: İdris İbni Abdilkerimil Haddad inba etti, dedi ki: ben Halefden kıraet okudum, işbu «لَوْ اَنْزَلْنَا هٰذَا الْقُرْاٰنَ عَلٰى جَبَلٍ» âyetine geldiğimde «elini dedi başına koy, çünkü ben Hamzeden kıraet okudum, bu âyete geldiğimde, elini dedi: başına koy, çünkü ben a'meşten kıraet okudum, bu âyete geldiğimde, elini, dedi: Başına koy, çünkü ben Yahya ibni Vessabdan kıraet okudum, bu âyete geldiğimde, elini, dedi: başına koy, çünkü ben Alkameden ve Evsedden kıraet okudum, bu âyete geldiğimde, elini dediler: başına koy çünkü biz Abdullah radıyallahü anhten kıraet okuduk. Bu âyete geldiğimizde, elinizi dedi: Başınıza koyunuz, çünkü ben Peygamber sallâllâhü aleyhi vesellemden kıraet okudum, bu âyete geldiğimde, elini, dedi: Başına koy, çünkü Cibril bana bu âyeti indirdiğinde elini dedi: başına koy, çünkü bu her derdden şifadır samdan başka ki sam ölümdür. Daha bunlar gibi bir takım âsar vardır. Fakat fıkhi Hanefîden Mebsuti serahsîde naklolunduğu üzere Abdullah İbni Mes'ud Hazretleri Kur'anın nüzulünden asıl maksad mücerred kıraet değil, mucebince

ameldir demiş olduğunu da unutmamak lâzım gelir. Onun için her derde şifa olan bu âyetleri okumaktan maksad efsûnculuk yapmak veya sabahîden, segâhtan makam çatlatmak değil, elini başına koyarak düşünmek ve ma'rifet ile bezenip haşyetullah ile dolarak «

«يَآ اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا اتَّقُوا اللّٰهَ وَلْتَنْظُرْ نَفْسٌ مَاقَدَّمَتْ لِغَدٍ

emri mucebince yarın için hazırlanmaktır, çünkü yarın o azîz hakîmin huzurunda imtihan olacaktır. Netekim bu hikmete mebni sûrei Haşri İmtihan sûresi ta'kıyb edecektir. Ey o esmai hüsnanın, o azameti kibriyanın,

Sh:»4885

o kemalâtı kusvanın sahibi olan azîzi hakîm, reu'firahîm Allahım! Bizleri ve iyman ile geçmişlerimizi mağfiretinle bekâm et, gönüllerimizde mü'min kardeşlerimize karşı hiç bir gıll-ü giş bırakma, iyman ve mahabbetimizi müzdad, izzetinle i'zaz, hikmetinle âbad, rahmetinle dilşad et, sen öyle rahman, öyle rahîm, öyle azîz, öyle hakîmsin yarab!